

MŰHELY

MŰHELY 2013/3

25 ÉVE ÚJULT MEG A MŰHELY $\frac{2013}{3}$

Tandori Dezső

Tartalom

PETER HANDKE:	Egy év az éjszaka hangján (Weiss János fordítása) ..... 3 <i>„A hegycsúcson keresztül a partra fogsz érni, és az árnyékok hatására a vízből föl fog ugrani egy hal. Egy ilyen bensőségeséget, egy ilyen formát még sohasem láttál! És így a napban megcsodálhatod az egzisztenciát.”</i>
WEISS JÁNOS:	Utószó ..... 15 <i>„Mintha csak Handke azt akarná mondani, hogy ne fetrengjetez itt össze-vissza a keserűségben és a szomorúságban, figyeljetez az álmaitokra, az álmaitokban rejlő szabadságra. És így az álmok is az ébrenlét világát fogják szolgálni.”</i>
<hr/>	
BERTÓK LÁSZLÓ:	Firkák a szalmaszálla 26. (Jobbra-balra húznak) 16
GYŐRI LÁSZLÓ:	A gyanú délutánja ..... 17 Helyben süttött pékáru 17
PINTÉR LAJOS:	medalion 18
GÜLCH CSABA:	Kárhózat ..... 20 Kérdés? ..... 20 Pöre szivárvány 21
MURÁNYI ZITA:	valóság ..... 22 váci utca 22
VILLÁNYI G. ANDRÁS:	Ádám ..... 23 Határán a szónak 23
MELIORISZ BÉLA:	Álmainkból ..... 24 Hétköznapi ..... 24 Boltot kéne 24
DEBRECZENY GYÖRGY:	liang chiao 25
HYROSS FERENC:	Talán 26
VASADI PÉTER:	Szerényen, feleim 27
<hr/>	
Radnóti-díj 2014	
FERENCZ GYŐZŐ:	Szavak nem hamvadó emléke – Szepesi Attila költészetéről Radnóti-díja alkalmából ... 28
SZEPESI ATTILA:	Elsüllyedt harangok (barbár szonettek – részlet) 30
JÁSZ ATTILA:	A költőnk kölyökkutya kora után – Szlukovényi Katalin-laudáció 32
<hr/>	
In memoriam Hárs Ernő	
HÁRS ERNŐ:	Őszi szonettek 33
KEMSEI ISTVÁN:	„Egy fenségesen jelentéktelen sors” – Hárs Ernőről ..... 35 <i>„Éppen alkata az oka, hogy Hárs Ernő költészetének esetében nemigen beszélhetünk alkotói korszakokról, stílusváltásokról. Az anyag, amivel dolgozott, már indulásakor rendelkezésére állt, a megtalált hang csak finoman módosult, és nem a látvány, hanem az egyre elmélyülő gondolat szintjén.”</i>
ZSILLE GÁBOR:	A vénség mozzanatai 39
<hr/>	
TÓTH LÁSZLÓ:	Barátunk, „Orpheusz úr” – Futamok és rajzok Deák Lászlóhoz ..... 40 <i>„E sajtós önélveboncolásakor még nem ismertem Deákot személyesen, de később is ugyanilyen maradt, élete végéig ilyennek tudtam őt. A között, a közesség, a közép emberének, akit viszont a legkevésbé sem lehetett közepesnek, és még inkább nem arctalannak nevezni: ugyanis ezt a sorsvállaló középén</i>

maradást a maga leghatározottabb arcvonásaival ruházta fel. Eleve elveszett ember – vélhetően bárki, én mégis győztesnek mondanám, mert nagyon is emberi jelleget tudott adni ennek a sokak szerinti jellegtelenységnek, s vállalni és következetesen hűnek maradni hozzá.”

MARIA GEORG HOFMANN: Tizenhat évesen..... 47

PAPP MÁTÉ:	Firkák szalmaszálla (Bertók László: Ott mi van?)	61
EISEMANN GYÖRGY:	Hajnali háromkor – a <i>Tenebrae</i> után (Varga Mátyás: <i>hajnali 3</i>).....	62
KABDEBÓ LÓRÁNT:	„Mit hoz a múlt?” (Pintér Lajos versei és Schrammel Imre kerámiaszobrai)	64
PINTÉR VIKTÓRIA:	Küzdelmes szonettek (Böröndi Lajos: Összefércelt világ).....	65
PERGER ÉVA:	Kérdések labirintusában (Dobai Lili: Képeskönyv)	66
TAKÁCS IZOLDA:	Újraírt élettörténet (Patrick Modiano: A Kis Bizsu)	68
TARJÁN TAMÁS:	Végigmesél(e)t(len) történetek (Doboss Gyula: A Merza-napló).....	69

Képek: KECSKEMÉTI KÁLMÁN fotói, a borítón: El Kazovszkij, valamint családi fényképek Maria Georg Hofmann gyűjteményéből

Veszélyben van a folyóirat működése!

Ha előfizet, segít!

A Műhely előfizethető:

1. személyesen a postahivatalokban és a kézbesítőnél
2. e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen
3. telefonon a 06-80/444-444-es ingyenes zöld számon
4. faxon: 06-1/303-3440
5. levélben: MP Zrt. Hírlap Értékesítési Osztály, 1900 Budapest

Veszélyben a Műhely!

Ha segíteni tudja a Műhely életben tartását,
változatlan színvonalú megjelenését, akkor erre a számlaszámra várjuk adományát:

11737007-20563585

A Műhely Nonprofit Folyóiratkiadó Kft. közhasznú szervezet!
Nagyobb összegű felajánlások esetén támogatói szerződést tudunk kötni!

Egy év az éjszaka hangján¹

„A papoknak sok helyük van.”

„Megpróbálhatjuk még egyszer, asszonyom?”

„Csak meg kell nézned, hogy ki-ki hol volt, és hogy.”

„Gyermekem, olyan gyenge vagy.”

*

„Van egy fontos kérdésem: mikor jöhet újra haza a testvérem?”

„A költő egy nagy kertben él.”

„A rózsza olyan, mint egy függőleges fölvonulás.”

*

„Apánk ezt mondta: »ez nem szerelmes film«.”

„Nincs több szoba.”

„Hagyjuk már ezt a gázt.”

„Egyike volt azoknak, akiket a pánikban agyontapostak.”

*

„Szép gól volt. De mire jó?”

„Indulok Alaszkába!” – „Ne mondd, menj!”

„Hét közben pingpongoznak, szombaton pongpingeznek.” – „A darazsak láncokban élnek.”

*

„Azt mondják, a szüksézsavúak nem szeretnek bejönni.”

„A balöszekötőnk rákos.”

„Egy hetijegyet kérek New Yorkba.”

*

„Ifjúsági vezető úr, hall engem?”

„Őn volt az, aki a szürke fakunyhó mögött elmondott nekem egy verset?”

„Gerhard Meier, egyszer Te is megjelenhetnél nekem!”

„És csak itt vettem észre, hogy ...”

„Végre megvagy! És hol van a többi diák?”

„Mindenki az örökkévalóságban volt, csak egyedül ő volt off.”

*

„A pápának tudnia kell, hogy el van átkozva.”

„Hiszen itt egy egész kastélyt szállítanak.”

„Nem te vagy, nem te vagy!”

*

„A gyerekek nevettek rajta, de csak kicsit.”

„Ma még nem láttam az arcodat.”

„Tegnap három gyerek megijesztett egy kígyót Katalóniában.”

*

„Erre még egy svájci se képes.”

„Már megint egy szósz – de ez egészen másféle.”

„Egy vidék, termékek nélkül – hogy lehet ezt szeretni?”

„És így vándoroltunk tovább, a fákból szegény vadon felé.”

*

„Azon a reggelen, Borban halhatatlan voltam.”

„Pusztai irigységből várakozunk.”

„Egy kicsit még vagyunk, és aztán lesznek a többiek.”

„Nézd csak, ez a legeslegszebb gyerekkocsi: egy bödöncsónak! Egy gyereket tolni bödöncsónakban!”

*

„Hogy találhatlak meg?” – „Van egy kulcsom.”

„Hát ilyen az, amikor egy nő a toalettjét végzi.”

„Készülhettek a második kaszálásra, habár most már nincsenek virágok.”

1 A fordítás alapjául szolgált: Peter Handke: *Ein Jahr aus der Nacht gesprochen*, Suhrkamp Verlag, 2014.

„Egy taxit kérek a hegyi pihenőhelyhez!”
„Olyan szép most a kertben. Gyere!”

„Én és a fű, micsoda könnyűség.”

„Olyan a feje, mint egy hadschiché.” – „Csak hátul túl sok a haja, kár.”

*

„Teljesen összezavart ez az önmagammal végzett kísérlet.”

„Senki sem akar semmit tőlem. Meg kellene változtatni a kultúrát!”

„Az segíteni szokott, ha az ember megismétel valamit, egy bizonyos eset fennállása esetén.”

*

„A gólok, amiket löttetek, nem elegendők egy közös ebédhez.”

„Egy pár kövecskét még ki kellene szednem a bukszámból.”

„És mikor indul a Vaukas-ba közlekedő repülőgép?”

*

„Te azt mondod neki: »a számóca piros«, és ő ezt fogja mondani: »nem értem.«”

„Íme a napi ajánlatunk, a sárga, a zöld és a szürke színek szerint csoportosítva.”

„Szűz vagy még?” – „Meg akarsz ölni?” – „Megyek, hogy foglaljak magunknak egy asztalt.”

*

„Tíz évvel később Szent Flórián fölgyújtotta a házamat, de a gyerekek a ház mögött feküdtek.”

„Ők ketten egymásra találtak, ez tény.”

„Azt szokták mondani, hogy ha a kívánságok nem igazak, akkor beláthatóak.”

*

„A lakájok helyett tajtékkövek, a konyha helyett söprűszoba söprű nélkül.”

„Ki vette el a poharamat?”

„Olyan vagy, mint a benyomás, amit magad után hagysz.”

*

„A tenger, az idő szava, a liliputiak hangja mögötted.”

„Te vagy a bukásom, de van ennél rosszabb is.”

„Ő a fölszabadított népekhez tartozik.” – „Istenemre mondom.”

*

„Este egy kuglóffal kellett a faluba mennünk.” – „A közeledés idegenséget teremt.”

„Columbo már nincs köztünk. És mi magunk sem vagyunk már köztünk.”

„Nem az a hős, aki elcsavarja a fejeteket.”

*

„A szüleid, beduinak öltözve, utoljára néznek téged a partvonalról.”

„Biztos vagy benne, hogy a két francia is ott akar lenni?”

„Be voltam zárva egy üvegből lévő ördögbe.”

*

„Hogy lehetne elkerülni a fejezet végén a kutyát?” – „Ugorjuk át!”

„A hegyorom nem jó a költeményed számára.”

„Valaki Clamartról mesélt. De hiszen ez én magam voltam! Nekem volt egy gót elődöm.”

*

„Olyan kicsi még, és már cserfel.”

„Nem találok az írását a sajátjaim között.” – „Ki találja meg az írását?”

„Az új könyve beleharapta magát egy zsírszembe.”

*

„Csalódást kell okoznom, innen nem megy vonat.” – „Mára ez rendben van.”

„A legjobban a szilvafákat szeretem, a vadakat, amelyek a szérú előtt nőnek, és zárva tartják annak kapuját.”

„Itt fekszik tehát. Kinek hiányozna? És kinek nem hiányozna?”

*

„A kígyó amott az utca végén vízionál.”

„Menjünk a vízhez, ez feloszt!”

„Kuss legyen, nyomorult!”

„Akik itt a beteggel együtt repülnek, hogyan tudnának később egy békát fogni?”

„A németek vitorláztatják a gondolataikat.”

„Az emberek eltűnnek és a pólók kifakulnak.”

„Amikor Reiserrel találkoztam, tévesen fölvettem a munkakönyvébe.”

*

„A nő beszél, a férfi megfejti az időt.”

„Valakinek vigyáznia kell a tűzre.”

„Félelem! Hogy egy éjszaka alatt lezuhanunk, és a Quais végén a némaság.”

*

„A nagyapám él még.”

„Isten műanyagdarabok formájában kavarg az autók között az úton.”

„A szöveg nincs jól.”

„Sötéten ment be, és világosan jött ki.”

„Te vagy a legszomorúbb.”

„Te te vagy, és így is írsz.” – „Hol van a kenyérem?”

*

„Túl késő. Minden zárva. Mit csinálunk? Hozzám nem tudunk menni.”

„Senki harmadik nem tette volna meg, amit értem tett.”

„Először megyek fahusángokat gyűjteni, és aztán megyek elhozni a quatorze-t.”

*

„Én nem oldódom fel.” – „Én sem.” – „Micsoda utazás!”

„Vannak itt vonatok?” – „A szénhányóban kint talán még talál egyet.”

„Ragadj meg az üstökösnél egy másik csillag számára!”

„Fejszével levágta a karját, és lefeküdt, hogy meghaljon.”

„És a többiek hallgattak rád?” – „A tanárnő utasította őket, hogy hallgassanak rám.”

„Ne provokálj, kedvesem!”

*

„Az ige mélyen felkavart benneteket.”

„Én már nagyon kíváncsi vagyok a randevúra, a hetedik oldalon.” – „Igen, te akkor az egész lekvárt el akard olvasni?”

„Triestben átöltözni az első osztály számára!”

*

„Nekem mindegy, én ezt kint is megteszem.”

„Kärntent még mindig nem értem.”

„Úgy beszél, mintha egy tézist készítené elő.” – „Nem, ő csak komoly. Vannak ilyen emberek.”

*

„Húsz másodpercre van szüksége az eséshez, a hozánk hasonló egy másodperc alatt a földön lenne.”

„Ez az életem problémája.” – „Na és?”

„A gyomlálásból jön, a havasokról.”

*

„A szemétszállítás labdájának át kell adnia a helyét a mi labdánknak.” – „Ma nem megyünk misére.”

„Jó napot, én vagyok az új éjjeliőr. Egyedül maradtam. Elaludtam.”

„Beoltottak a demencia szérumával.”

*

„Kislányok álldogáltak a víz alatt álló, iskola előtti réten. De ő nem volt közöttük.”

„Föl szabad oda mennem?” – „Igen, de ne egészen a tetejére!”

„Rendőrség, gyorsan! Egy ember fekszik a körúton.” – „Meghalt?” – „Nem tudom.”

*

„Én személy szerint már nem igénylem, hogy megáldjanak.”

„Ne tégy semmit, foglald el a helyed.”

„Hetven évig fog tartani, amíg elmegyek ...”

*

„El kell jutnom a könyvhöz. Ez a mindenem. Nem, ez nem is igaz.”

„Epikus köztársaságnak nevezik.” „De miért?” – „Csak.”

„Amikor először láttam Napóleont, egy kicsit remegett.”

*

„A maga kígyóharapásával nem fog messzire jutni.”

„Elég sokáig ültünk a hóban. Vándoroljunk ki!”

„A férfiak viselkedése megváltozott, leszámítva, ha szeretnek.”

*

„Ki törte el a szemüvegemet? Szükségem van rá.” – „Mihez?” – „A keringőbogárhoz. Nehéz idők jönnek.”

„Egy fél óra múlva már semmi sem segíthet a szíveden.”

„Ősszel Tesszalonikiben találta magát ... Neki köszönhetően a bíróság kambodzsai állapotokba bonyolódott bele ... Így ... Pot!”

*

„»Honvágym van a szépség iránt«, mondta Mása, a felesége.”

„Úgy jársz-kelsz az öltönyben, mint más egy garbóban.” – „Hát nem vagyok én gimnáziumi tanár!”

„Szeretem az éjszakai klubokat, az előételeket és a hollókat.” – „Meghívsz engem is?” – „Most innunk kell valamit, hogy érezzük a neveinket!”

*

„A La Réunion nevű sziget szeretne az Indiai Óceán Bécse lenni.”

„Szeretné hallani a felhőkarcolók sóhajtását.”

„... és minden benne volt egy leheletben, egy egészen könnyű leheletben ...”

*

„Ez tökéletes!” – „És most mi lesz?”

„Milyen buta vagyok! Miért nem vásároltam magamnak egy hatalmas fiolát, akkor egész héten semmi gondom sem lett volna.”

„Még mindig életben van az a szabály, hogy az idioták elől el kell zárni a hátsó szobákat?”

„Mi bányászok, egy más bolygóról származunk, és egy olyan napon, mint a mai, ez a bolygó hiányzik nekünk.”

„Már nem akart kimenni a hideg kifutóra, amelyet ők csak »fahéjas rúdnak« neveztek.”

*„A szépet megpillantani,
a lidércnyomást legyőzni,
elbújni egy közeli sziklabarlangba
és megszüntetni a fejre nehezedő nyomást!”*

*

„Számold föl a gátakat és mesélj! Megint kimehetsz a tetőre!”

*„A férfiak a tetőkön,
a nők a fiókok előtt,
a nők a kamrák előtt és mögött,
a férfiak a tábla előtt, szivaccsal kezükben.”*

„A juhász az étkezőkocsiban azt mondta, hogy még sohasem tartózkodott annyit a vízben, mint ezen a télen.” – „Hogy kihozza a birkákat?” – „Igen.” – „Minden visszatér.”

*

„A szívfájdalom több, mint szívfájdalom.”

„A legtöbb dolgot elsodorta az ár. De számotokra még egy-két dolog megmaradt.”

„Az ősztől Grazban levegőtudományt szeretnék tanulni. Kérem, hívjanak föl!”

*

„A kezeit beledugta az álmok folyójába, és aztán szárazon húzta ki őket.”

„Ez a labda túl puha. Nincs másik labdátok?” – „Játsszunk, amíg lehet.”

„Különös ember vagy, téged olyan nehéz átlátni.” – „Ezek szerint szeretnél átlátni rajtam?”

*

„Ma estére vihart jeleztek előre.” – „A lábaid között.”

„A lapot kitépni a füzetből! Ha nem megy, abbahagyni az iskolát!” – „És ti tanárok szeretnétek lenni, csak így, a jóság minden szikrája nélkül?” – „Igen, a jóság szikrája nélkül. Manapság így szokás.”

Vás István

„Amióta ismerlek, vérzel.”

*

„A hegycsúcson keresztül a partra fogsz érni, és az árnyékok hatására a vízből föl fog ugrani egy hal. Egy ilyen bensőségeséget, egy ilyen formát még sohasem láttál! És így a napban megcsodálhatod az egzisztenciát.”

*

„Holnap fölhúzom a kis kocsidat a dombra – jaj, de hiszen holnap vasárnap lesz. Menj csak, a hágóhoz vezető út meredek és disszonáns.”

„A falu falu maradhat.”

„... és aztán végül még az, aki akart mondani valamit.”

*

„A legszebb mégis ez az egymásba kapaszkodás.” – „Igen, egy kerékpáron.” – „Tényleg?”

„Vágyom egy nő után, minden ablakba kihelyeztem a zászlókat.”

„A mellékutcákban csavarogva kétféle embert ismertem meg ... És aztán a Halleluja-utcán a helység közepén.”

*

„Anyám, nem akarsz hozzám jönni?”

„A gázok, a hideg levegő és az egyedül élő nők balra fordulnak.” – „Ezt nem tudtam.”

„Ott főzni tanultunk, nem, inkább a konyhában-létet.”

*

„X. Y. színész a színpadon, nyilvánosan is egy keresztet visel a nyakában, és még senki sem emelt panaszt.”

„Napról-napra többen mennek a háborúba, és ők mindannyian Bond szigetéről érkeztek.”

„Kicsi halál,
békebírócska
nyelvecske a mérlegen:
Rajta, gyerünk-gyerünk!”

*

„Érdekes, hogy a legjobb úszók mindig azok, akiknek erre a legnagyobb szükségük van.”

„A sziget összes vadállata ugyanabban a pillanatban született. És mindegyikükben egyszerre fölpatant a félelem-hólyag, egyetlen csattanásban. Azóta itt a turisztikai térképek mind hamisak, a sofőrnél is, a szomszéd házban is.”

„A kövek elkezdnek tompulni,
a betűk elkezdnek dohosodni,
itt az ideje, hogy elinduljunk, berliniek!” –
Hol van az én úti kimonóm?”

„Az embereknek sokat jelent az éjféli. De ha eljön, akkor nem többet, mint egy »éjféli, hm«.”

*

„A gyilkost újra látták: szögletes arc, kemény szemek. De a mellette lévő nőre senki sem figyelt.”

„És mi lesz velünk kettőnkkel, kedvesem? – Semmi. Mint már a kezdetektől, kedvesem.”

*

„Te úgy helyezed be a színes szalagot az írógépbe, mint egy filmtekercest.” – „De hiszen az is.” – „És közben úgy lélegzel, mint egy futó.” – „De hiszen az vagyok.” – „És közben tizenegyig számolsz.” – „Mint az égi lajtörja fokai.”

*

„A gyík farka az út szélén a horizontra mutat.” – „Igen, de csak ha megemeli.”

„Éjszakákon keresztül égett ebben a szobában a villany. Az egész kaszárnya téged nemes szívűnek tartott. De végül kitoloncoltak.” – „Hogy is hívták azt a helyet?” – „Hát te nem éltél ott?” – „Megpróbálkoztam vele.”

*

„Anélkül, hogy egy pillanatra is megállnál, állandóan ostromolnod kell az írópapírt, hogy megtaláld a megfelelő megfogalmazást. Az idő meg mindig lejár, mielőtt egyetlen mondatot is zöldágra vergődne. Egyike vagy a sivatagba behatoló benntülszülteknek, akiknek előtte a teljes készletüket egy körben ki kell pakolniuk. A körök nem hízagtalanok, és mindegyik csak megközelítően kör. A dolgok egyik része gömbölyű kis kövekből áll, amelyekbe bele fog törni a fogatok. És nincs olyan készlet sem, amely elegendő lenne.”

*

„Nézd, ott inog egy gyerekhinta, a második kötél ki van szakadva, az ülőke fejfelé lóg.”

„A három narancs iránti szeretet.” – „És ez minden?” – „Mára igen.” – „Így tanulok.” – „Mit?” – „Óvakodj a szárazságtól!”

„A szám túl kicsi a salátaevéshez. Én vagyok az éneklő, és ő az énekes. Fecskék repülnek itt vagy szúnyogok? A finom hálók vándorai. Everybody knows ...”

*

„Szeretné megismerni az emberiség három legnagyobb vívmányát? Görögország intézményei; az a gondolat,

hogy egy Isten lehetséges; és harmadszor még valami ...
A periféria! A távoli izzás.”

*

„Negyven éve harcolok egy magam által összeeskábált életért! Az embernek valóban ki kell nyitnia a füleit.”

„Engem toleranciának és győzelemnek hívnak.” – „Engem is.” – „Igen, itt nincs kitérés.”

„Egy bizonyos idő óta ez a mű-bőjt kelléke.”

*

„Túl késő misére menni – de az ostyákból néhány darab még itt fekszik az asztalon.”

„Már megint itt van az erőszak! Az erőszak az erőszakért!!! Hagyjatok végre fel az erőszakkal, ti szörnyetgek!!! Ti két szörnyeteg!! Anélkül, hogy csendesen meghalnátok.”

*

„Ha csókolok, sohasem szeretném befejezni. A csók az én hazám. Ezért kerülöm, ahogy csak lehet. A gyufát elfújni!”

„A bodzafa nem számított kezdettől trónörökösnek. De amikor aztán elbúcsúztam az erős szélben –.”

„Hogy lát téged anyád az örökkévalóságból?” – „Guggolva.”

*

„Van valamilyen veszély azon a helyen, ahol alszunk?” – „Igen, én vagyok a szerzője.”

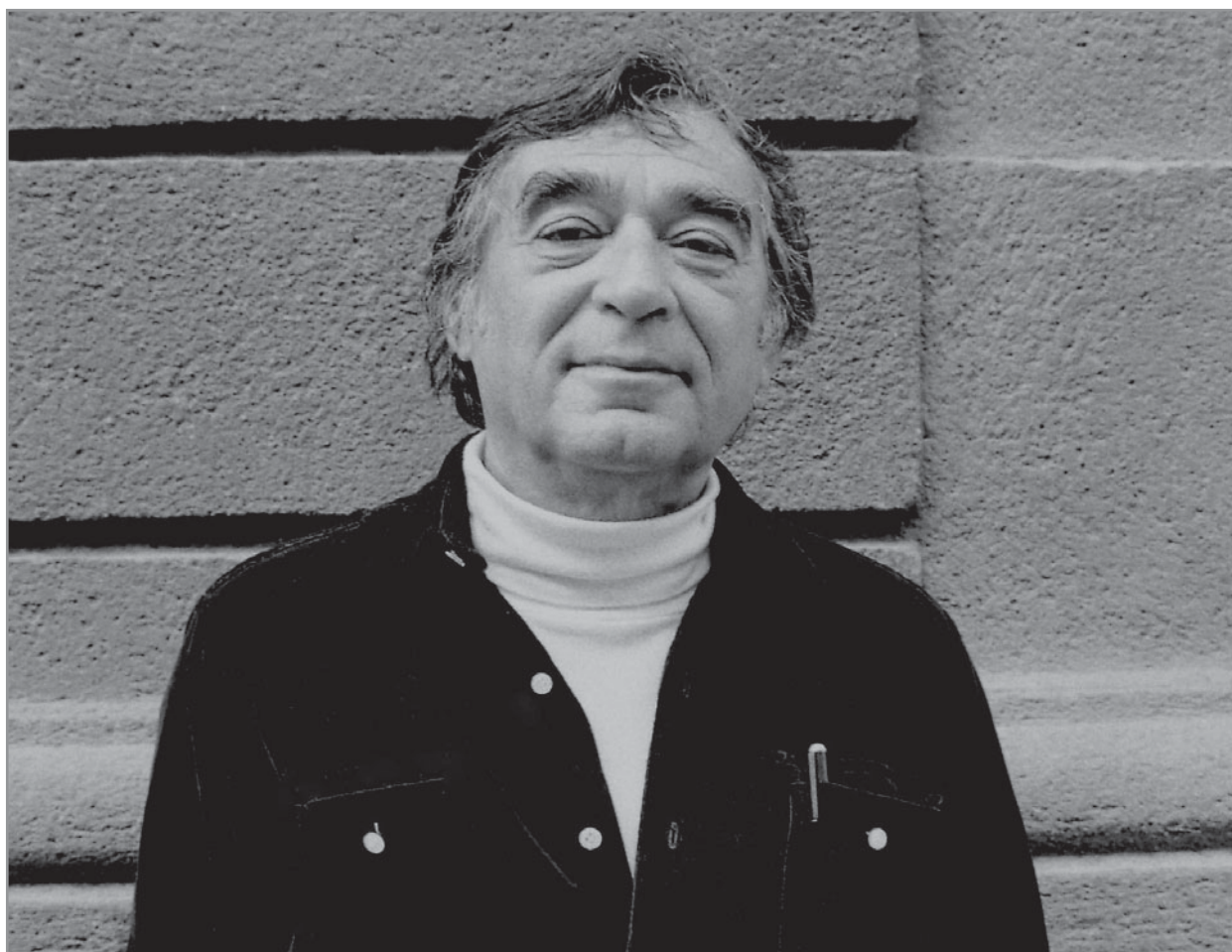
„... és a viharban aztán megjelenik az örök kedves. Az idők változnak.” – „És mikor kerülök én sorra a megmentésben?”

*

„Örülök itt a távolban, ahol, nem tagadhatom, egész idő alatt a csomagmegőrző 200 méteres körzetében maradtam, és mégis haza szeretnék menni. Csak térképeket kellett bepakolnom – *Quacks am Atlantik* –, és mégsem lehet becsukni a bőröndöt. Másrészt: a padlón szanaszét hevernek a ház ajtajának kulcsai, az egyik széttört, a másik papírból van: egy puszta fénykép, egy újságkivágás.”

*

„Most tehát megcsókolnál, az egész számat, az egész száddal. De mi lesz velünk?” – „Ne félj, majd lesz valahogy.”

„Une bonne idée!” – „Igen, a franciáknak jó ötleteik vannak. Induljunk a »Tigris« nevű fogadóhoz, a nőhöz a piros narancsokkal!”

„Tetszem Önnek?” – „Nem. De nem is mondhatnám, hogy nem tetszik. És ez azt jelenti, hogy egy nap talán tetszeni fog.”

*

„Az én őseim rabszolgahajókkal érkeztek Afrikából.” – „De hiszen Ön fehérbőrű és szőke!” – „Igen, és? Végre rám nézett.”

„Azzal, hogy befészkelted magad a titkaimba, nemkívánatos személy lettél a bizonytalanságaim várótermében!”

*

„Hosszú ideig egy egyházi fészkerben lakott, szürke a szürkében. Csak karácsonykor jött ki a zöldbe. Az első élet nem számít!” – „Csöngettek az ajtón!” – „Ne menj oda! Ne nyisd ki! Az első csengetés nem számít.”

*

„Rosszul soroltam be, nem ez a sáv van kijelölve az újrakezdők county-ja számára.” – „Még mindig elmehetünk a sörbárba, Atlantába.” – „Én nem ezért jöttem Amerikába!”

„Egyeseknek nyitva van a közvetlen út, másoknak nincs!”

*

„Azt kérdezem magamtól: a cselekedni-nem-tudásod kudarc, vagy pedig természetes adottság, mint vonakodás vagy áthidalás?”

„Kik vagytok ti?” – „Mi vagyunk Keresztelő Szent János tanítványai.” – „És hová mentek most?” – „A normal people-eket követjük.” – „És ki követ benneteket?” – „Keresztelő Szent János, mint tanítvány.”

„Ne akasszátok a kabátot a fenyőfára! Még letörik!”

*

„Kérdezd meg a prófétát, akinek a szava igaz, vagyis egész.”

„Nem vagyok üvegházi növény.” – „Hogy hívnak?” – „Három óra szorongás.”

„Hasonlítsd össze a kocsmasztal alatti könyvet a romok között készült filmmel!” – „Két külön világ.”

*

„Az ácsok a munkanélküliséget töprengésre használják. És a kőművesek?”

„Gyere, nézd, hogy múlik el!” – „Mi?” – „Egy, kettő, három ...” – „Nem!”

„Napról napra harcolnak egymással és csalogatják elő egymásból az ördögöt. És ma házasságot kötnek.”

*

„Az anya otthon van?” – „Azt hiszem.”

„Az országok szemmel láthatóan tűnnek el a föld felszínéről, minden órában egy másik.”

„Egy osztrák számára nem elég, hogy hazatérhet.”

*

„Néha hiányzol nekem.” – „Halljátok, a nevemen szólított!”

„Mit lehet enni, konyhácska?”

„Éppen most csinálom, apám!”

*

„Hideg kezekkel nem tudok megfogni egy nőt.” – „Tényleg?” – „Tényleg.”

„Ha pap lennék, elegánsabban bújnék bele a ruháimba.”

„És holnap?” – „A homlok elnehezülése.”

*

„Egy fiatal kislánynak, aki megpofozza az apját, Illéstől kell származnia.”

„És mert a fájdalomtól mindannyian neveltünk, este még néhány mondatot papírra fogok vetni.”

„Ma még nem intettem rendre a szellemeimet.” – „És ez hogy zajlik?” – „Ahogy a könyv, a keringő és a gyermek előírja.”

*

„Mondhatom, hogy az én esetem pozitív módon fejlődött: holnaptól elkezdek portugálul tanulni.”

„A rákbeteg a túlvilág kémje.”

„Hé, te!” – „Jaj, te vagy? Menjünk gyorsan egy szállodai szobába!” – „És mit csinálunk ott?” – „Pokolian táncolunk és ugrándozunk. A melankólia kristályai.”

*

„Voltál már Münchenben?” – „Münchenben? Nem. De most átéltem, amikor kimondtam a nevét, mint leheletet az alkaromon: München a hóban.” – „És hol van a szánkó?”

„Most még megmutatom neked, hogy hol jön velünk szembe egy gyerek!” – „Amíg senkik sem vagyunk?”

„De nem azt mondták a franciák: »bárcsak lennék már egy ítélet«?”

„A kis csendes legyek a konyhában: nem kell megvenned őket, bérbe is veheted őket.”

*

„Hová vezet ez az út?” – „Ki a sztyeppére, amely olyan kéken virágzik, és egy kicsit ebből kellene betakarítani.” – „Ezt itt is megkaphatja. Íme: itt van a katalógusunk, választhat valamit, és mi ingyen házhoz szállítjuk.”

*

„És most gyere a karjaimba! Aki veszít, annak éjszaka is kell csinálnia valamit.” – „Vagy valamit elmulasztania!” – „Milyen meleg a hátad. Beléd kell bújniom, mert egyébként elvesztem az identitásomat, mert egyébként már nem leszek az, aki vagyok.” – „De hiszen van időd, van időnk.” – „Nem, akkor már túl késő lesz. Most kell. Most, beléd! Nekem kell, mint arabnak.” – „Miért, miért?” – „Isten így akarja. Ne beszélj már annyit! Csönd!”

„Mi értelme lehetne egy életnek harmat nélkül?”

„... és aztán a juhász dühe elhomályosította az ég kékjét és a sztyeppe sárgáját.”

*

„Hogyan nyílik a parkolóhely szekrénye?” – „A negyedik idegnek, amely a belső szemből az agyba vezet, az a feladata, hogy a mogyoró színét és fényét közvetítse. Csak a mogyorócserjét kell szemügyre venni, és a sorompó máris felmegy.” – „De nem ment fel.” – „Helyes: amikor villámlott, valami más vonult át a fejemen.”

*

„Önnek sok csodálója van.” – „De sok csodáló már halott, és nemsokára én is meghalok.”

„A kilencedik század kezdetétől már meg lehet figyelni, hogy az »ég« egyre inkább szitokszóként és átkozódásként szolgál: »átkozott kék ég«, »te égi sárkány«, »menj fel az égbe, te fattyú!«”

„A vállon való átnézés nem működik a tengeren.”

Kurtág György és Márta

„Ez egy költemény.
Felolvasom nektek:
»Egy fiatalasszony ül a hídon,
egy gyermek ül mellette,
a nap süt,
a víz zubog,
az ölyv a kékből kering.
Egy nő ül a hídon,
talán már halott vagyok.«”

*

„Fel fogom találni a születésnapom képzetét és várom az Ön elemzéseit.”

„Zarándoklat csúszós jégen, éjszakázás egy buszban, amely önmaga körül forog – neked ezt tudnod kellett volna.”

*

„Apád nagyra tart
de anyád sírva fakad,
ha kerekre vágott körmökkel
végigszántod a billentyűket!”

„Nem csoda, hogy öngyilkos lett, mert a szíve ismeretlen helyen volt.”

„Hé, miért mélyeszted a körmeidet a karomba?” – „Én a fájdalom-vallás híve vagyok.”

*

„Én azzal töltöttem az életemet, hogy a testemet ide-oda helyeztem.”

„Tudsz csinálni egy légcsömetszést? Lenyeltem egy kanalat.”

„Van egy lazac, amely már a tavasz előtt ugrándozott, és amely így megmutatta az öröm mértékét.”

*

„Ami elmúlt: most tehetetlenül újra kezdődik.”

„Kihirdettük a rendkívüli állapotot.” – „Mi van vacsorára?”

„Már mindig is megcsalta a gyermekét. De kivel? És hogyan?”

*

„A gyermekemnek arra a kérdésére, hogy »milyen formája van ennek a lámpának?« én így válaszolnék: »ez egy henger-gömb!«”

„Ma megjelent a szépség. Hagyjuk abba a fényévekben való számolást!”

„Miután a dánok megvizsgálták a kincset, már hűlt helye volt.”

„Elkerüljük, hogy töprengők és érzélgősek legyünk.”

„Hagyjuk az utána-nézést, találjuk meg együtt a kérdéses pontokat!”

„Túl gyorsan bejutunk a házba.”

*

„Lehet, hogy írásos alakot ölt, de az is lehet, hogy semmilyen.”

„... és az ő politikája: a szenvedélyes pártatlanság.”

„Jaj de sokan vannak, akik több pompát szeretnének!”

*

„Maga honnan származik?” – „Én innen.” – „Hazudik, valahonnan máshonnan kell származnia, egészen máshonnan.” – „Nincsen már se apám, se anyám, de innen származom.”

Egy haj-örvény fent, egy izzadság-örvény lent, és aztán már vége is, még egy kezdő lélek számára is.”

„Nincs többé metszőfogam. A tavaszi fogakon a virágokat elmúlni hagyni. És aztán Solveighez.”

*

„Ósrégi tető alatt a szoba: én úgy örültem, hogy aztán még jobban örültem.”

„Vagy hozzá szokunk az éjszakai emberekhez, vagy nem szokunk hozzájuk. Harmadik lehetőségünk nincs.”

„A jó levegő legyen veled. Az ökrök véréből a levegő korábban nagyon párás volt.” – „Te korábban egy torrerő kedvence voltál?”

*

„És közületek ki szeretne Moszkvába menni?” – „Én. Meztelenül.”

„És mit csináltak a szüleid a háborúban?” – „Ezt nem tudom elmesélni, előbb be kellene rúgnom.”

„Ő az a meztelen ember, akiért, a mondás szerint, mindenki veszekszik.”

*

„Elutasítja, hogy egy olyan gondolatot gondoljon el, amelyet még sohasem gondoltak el.”

„Az embereket a lépcsőkre szorítják.” – „A szép nem mindig szép, és a fekete végül nem is fekete.”

„Te hiú vagy?” – „Igen, a köztes időben.”

*

„És ne tehénkedjete már megint el a fűben, mindenféle remény nélkül!”

„Hogy állunk a szerelemmel, Izabella?” – „Ígéretes, sok ismeretlen van az egyenletben ...”

„Gyere, szállj fel a chicagói buszra! Hat óra utazás. Tizenkettő. Huszonnégy. Hókása. Marianum!”

*

„Mindenen sírok, és ez az én megszabadulásom.”

„És ami a lassúságot illeti, azt dicsérni kell, leszámítva bizonyos szituációkat.”

„Hagyd már abba a sírást, a tinta nem folyt rá a könyvre – csak az újságra! ... Na jó, sírj csak tovább ...”

*

„Még hiányzik egy utolsó strófa,
amelyben te én lennél,
és én te lennék.”

„Öt napot eltölteni egy emeletes buszban! És aztán csapdába esni ...”

„A világ pora lehullt a szárnyainkról; a készítés a hazaútra.”

*

„A diktátor öngyilkossággal fenyegetőzött.”

„Már háromszor voltam – jaj, a számolás a szerelem megromtója.”

„És utolsónak fog beszélni P. H., a lázadó.” – „Én nem vagyok lázadó.”

*

„A gazdag ember egy tevén ülve, a tű fokán keresztül fog bejutni a mennyek országába.”

„Miért nem lehetek én ministráns?” – „Mert nem vagy hívő, gyermekem.”

„Vannak olyan párok, amelyek sose jönnek össze.”

*

„És aztán megvertem. Nem, nem megvertem: lekevertem neki két pofont. Nem, nem lekevertem: adtam neki.”

„Hátul a kertben találkozott egykori szerelmével, aki még izzadt volt a másiktól. Sírt.”

*

„Az agyhártya-donoromat én magam tudom létrehozni.”

„Teljesen tudatában vagyok a helyzetemnek, és így teljesen átlátható vagyok a csontomig és az arcomig.”

„Az egyik Névtelen úr világhírű, mégha érdemeit vitatják is, a másik Névtelen úr viszont vitathatatlanul névtelen.” – „Ó, ó, egy hét múlva másképp fognak kinézni a dolgok!”

*

„Te egy villával eszel – sőt néha kettővel! Bal, jobb, jobb, bal! Legyen így!”

„Vannak emberek, akik megérkeznek valahová, és azonnal minden bizonyítékká válik.”

*

„Szorongatva lenni, ez az erényed. *Itt* játszik, a szorongás.”

„Amióta szeretem Önt, nem szállítanak nekem többé a szigetre élelmet.”

„Ő az első nő Eva Braun óta, aki a származásából vallást csinált.” – „Így tehát egy néger nő? Induljunk az eukarisztiára!”

*

„Nézd, ez a halott olyan pőzban fekszik, mint egy határőr.”

„Egyedül vagy nem egyedül – így vagy úgy, rossz lelkiismerettel.”

„Minek nekem a haza – a Nap is megteszi!”

*

„Csak a romantikusok viszik valamire.”

„Hol lakik az öröm?” – „A vállon való átnézésben. De ma kirepült.”

„Hallod ezt az egy másodperces dallamot?”

*

„Nem találok a választási kártyámat. Beletettem a cipőmbé, és mielőtt beléptem volna a választási helyiségbe, ezeket levettem. Eközben kellett elveszítenem a kártyámat. Választhatok így?” – „Választási kártya nélkül? Elvileg igen. De meztláb? Ezt előbb meg kell kérdezni.”

*

„Semmit sem lehet találni, ami valakit visszavezetne másvalaki karjaiba.”

„Az ember beképzelt magának valamit, és ez nem pusztán képzelődés.”

„Most jött el a pillanat, hogy a saját fegyvereivel megöljék.”

*

„Az erény bevonul a börtönbe, hátul, az erdők mögött.”

„A koncert vége felé mindenki hátat fordított az énekesnek.”

„Várjon tizenkét percet, és az utca az én jogdutományom alá fog esni.”

*

„Te hol alszol, Alice?” – Odaát az Igazságügy-minisztériumban.” – „Akkor megnyugodtam. Nem tudtam elképzelni, hogy van egy hely, ahol aludhatsz.”

„Engedje meg, hogy kitaláljam, Ön kicsoda. Ön olyan valaki, akit korábban tollforgatónak neveztek.”

*

„A nő ott megy.” – „És hová megy?” – „Haza.” – „De ez hamis irány!”

„Majd hintáztatja a gyermeket, hiszen nem kislány.”

*

„Egyetlen padlásszobában sem vitakoztak annyit a »szellem és az üresség« kérdéséről, mint Camus-nál.

„Érthető, ha a továbbjutást segítő mondatot úgy feszíted ki, mint egy vitorlát.”

„Már nincs itt senki! Menjünk!”

*

„Eminem ezt mondta nekem: »La musique est comme l'aube. A zene olyan, mint a hajnali pirkadat.”

„A szomszédasszonyom, Frau Klein, miután megcsókoltuk egymást, megváltoztatta a nevét, és most már nem is szomszédasszonynak hívják.”

„Már évek óta senki sem lőtt rám.”

*

„És így került sor arra, hogy az albánok remegtek a kutyanapokon.”

„Milyen új dolog történhet veled, ha a vonattal Karintiába utazol?”

„Testvéreim, ne fetrengjetez jobbra-balra a keserűség árnyékában!”

Weiss János fordítása

Papp Oszkár

Utószó

Peter Handke könyve, melyből most válogatást közlünk, először 2010-ben a Jung und Jung Verlagnál jelent meg (Bécsben és Salzburgban), s a kritikusokat rögtön nagy zavarba hozta. Ulrich Greiner a *Die Zeit*-ben megjelent interjújának bevezetésében ezt írta: „Ez az egyik legkülönösebb könyv, amit valaha írtak [...]. Kerek ötszáz rövid mondatból, felkiáltásból, dialógusból és miniatűr történetből áll. Ezek komikusak, mélyértelműek és gyakran teljesen abszurdak. Elolvasásuk különös kalanddal ajándékozza meg az olvasót. Ő is álmodozni kezd, töprengeni és gyakran mosolyogni fog.”¹ De mintha máris előrefutottunk volna. Először nézzük meg, hogy mitől különös ez a könyv, hogy miben áll a különlegessége. A könyv „álom-mondatokból” áll, és ezeket közli töredékszerűen. Itt azonnal adódik két pólus, amelyek fényében Handke kísérletét pozicionálhatjuk. (1) Handke nem egyszerűen töredékeket vagy töredécsokrokat ír; nem jól hangzó frappáns mondatokról van szó, amelyek a romantikából kiindulva mind az irodalomban, mind a filozófiában elfogadottak lettek. A posztmodern kor pedig – a nagy átfogó elbeszélésekkel szembeni bizalmatlanság miatt – ezek jelentőségét még tovább fokozta.² (2) Az irodalomban gyakran találkozhatunk álmok leírásával, de ezek általában vagy álom-történetek vagy álom-képek. Handke viszont „álom-mondatokat” ír, amelyeknek van egy különös szürreális, sokszor humoros tartalmuk. De hogyan lehet ezeket rögzíteni? A fenti interjúban a kérdező azt firtatja, hogy hogy lehetett ezeket lejegyezni: „Fölhúzta a vekkerét?” A válasz: „Nem. Valahogy belül figyeltem, fölébredtem az éjszaka közepén, néha kora reggel. Még egyszer végigpörgettem a mondatokat és a képeket a fejemben, és aztán följegyeztem őket. Később már csak nyelvtanilag csiszoltam őket, egyébként semmiféle változtatást nem hajtottam végre rajtuk.”³ – Figyeljünk oda pontosan: Handke egy álom-nyelv megalkotásáról beszél, vagyis nem az álmok elbeszéléséről és nem is az álmok értelmezéséről van szó. „Ezek a jegyzetek azért foglalkoztattak, mert egy álomnyelvet képviselnek, az irodalom egy formáját. Néha egy-egy éjszakai mondatot még hosszú napokig hordoztam magammal.”⁴ És erre példaként a következő mondatot idézi: „Minden emberre úgy kellene a fénynek vetülnie, mint egykor a Chippa Dakotára.” De mit jelenthet ez? Handke kénytelen bevallani, hogy pontosan nem tudja megmondani: az álom-jelentés néha nem fordul le az ébrenlét világának lehetséges nyelveire. Így mégsem egyszerű rögzítésről van szó, hanem egy új, a tudatalattit megszólaltatni tudó nyelv kiharcolásáról. Handke alkotói módszerében folytatódik a nyelv előtérbe állítása, azt is mondhatnánk, hogy a nyelvnek az irodalomban egy soha nem látott pontig való előrehajtásáról van szó. De közben mégis úgy tűnik, hogy a nyelv szerepe ezzel a konstatacióhoz közeledik. Ebben lennének bizonyos veszélyek is, de a kritikusok egyöntetű véleménye szerint Handke ezeket sikeresen elkerüli. – Armin Steigenberger pl. a fenti veszélyt így írta le: „És most adódik egy probléma: ha valaki megálmodott szavakat jegyez föl, akkor az már nem az álom magában véve, mert éppen abban a pillanatban, amelyben valaki ceruzát ragad, és leír egy mondatot, a ráció máris működésbe lépett, és vele együtt az a belső cenzor is [...], akit a módszerrel tulajdonképpen ki akarunk cselezni; semmi más értelme nincs egy ilyen könyvnek.”⁵ De nem csak a rögzítésnek nincs sok értelme, még az álom-nyelv léte is megkérdőjelezhető: a ráció az éber világhoz tartozik. És bár lehetnek bizonyos elemek, amelyek nem fordulnak le, de maga a mondatalkotás túl szorosan kapcsolódik az ébrenléthez. És éppen ezzel válik lehetővé, hogy a nyelvnek egy új területre való előrenyomulása ellenére tipikusan handkei művet kapjunk. „A *poeta doctus* – aki tanítva pillant ránk a szeme sarkából – hagyja, hogy betekintsünk a poétikai álmaiba? A könyv tele van éles kritikai megjegyzésekkel Handke hazájával, Karintiával szemben, a katolikus egyházzal szemben, nyelvkritikus, ugyanakkor dacosan szembehelyezkedik a műveltséggel, szinte mindentudó, meglepő módon jártas számos nyelvben és az összes lehetséges kontextusban, és ugyanakkor tipikusan »handkei« – szemöldökráncoló, gonoszkodó, szarkasztikus, virtuóz.”⁶ És ugyanakkor a töredékekben kétségtelenül van egyfajta tanító szándék is, ami szintén nehezen egyeztethető össze az álomrögzítéssel. Az utolsó töredékben ezt olvashatjuk: „Testvéreim, ne fetrengjete jobbra-balra a keserűség árnyékában!” És ez a mondat *Versuch über die Müdigkeit* mottóját idézi fel,⁷ amely maga is idézet: „És minekutána fölkelt az imádkozástól, az ő tanítványaihoz menvén, aludva találá őket a szomorúság miatt.”⁸ Mintha csak Handke azt akarná mondani, hogy ne fetrengjete itt össze-vissza a keserűségben és a szomorúságban, figyeljete az álmaikra, az álmaikban rejlő szabadságra. És így az álmok is az ébrenlét világát fogják szolgálni.

1 Ulrich Greiner: „Eine herbstliche Reise zu Peter Handke nach Paris”. In: *Die Zeit*, Nr. 48, 2010. december 1. A szerző csak a versekről (versikékről) feledkezik meg.

2 Az elmúlt évtizedek német irodalmában ennek legjelentősebb terméke Martin Walser Meßmer-trilógiája volt, amelyből részletet közölt a *Műhely* is (2014/1, 3–11).

3 Ulrich Greiner: „Eine herbstliche Reise zu Peter Handke nach Paris”. In: *Die Zeit*, i. k.

4 I. m.

5 Armin Steigenberger: „Und daß ihr nicht wieder lümmelt im Gras ohne Hoffnung!”. In: *Poetenladen*, 2010. november 4.

6 I. m.

7 A teljes mű a *2000* című folyóirat 2014/6-os számában jelent meg.

8 Lk 22,45.

BERTÓK LÁSZLÓ

Firkák a szalmaszálla

26. (Jobbra-balra húznak)

Ne riszáld

*Megérzi a bika, melyik tehén folyat.
Ne riszáld hiába kiszikkadt farodat.*

Mi van!?

Betartani a kellő távolságot,
s belehalni, hogy mennyire hiányzott!?

Például

Ahogy a nyírfák a túllbe, a zöldbe,
és habfehér testük kivillog belőle.

Tempó

Igen, ha gyorsabban szeded a lábad,
még mindig gyorsabban megyek utánad.

Nyugi!

Ha egy csábító virágot letépsz,
ne hidd, hogy érted bomlik az egész.

Karjaid

Két beteg hüllő, a törzsük belelóg,
jobbra-balra húznak, elhagynák a folyót.

Szónok

Elvtársaim! Bajtársaim!
Kinek jó, ha se benn, se kinn?

Duzzog

El is menne, nem is, hát nem megy el,
s duzzog, mert pótolják valakivel.

A plafon

Az a plafon, hogy még mindig azt hiszed, ha
valamit elcsesztél, csinálhatod vissza.

Bertók László

Szeretettel köszöntjük az idén 80 éves Bertók Lászlót!

GYŐRI LÁSZLÓ

A gyanú délutánja

A szűk utcákon lépked,
lassú, óvatos fényre vágyik,
nem erre az esztelen zuhogásra,
amely még oda is tágasan leárad,
nem ilyen éles, vad sugarakra,
amely bárkire lesuhint,
mielőtt az amorf bizonyíték
kétes, homályos, görbe térformája
nyugalmi pontján biztosan megállna.

Helyben süötött pékáru

Lejárt az összefüggések ideje, az íveké,
nincs összeköttetés,
az egyes, a különálló, a magányos ideje van most,
az elhatározás, az akarat,
a szándék nem tör semmire,
a kötelék egyszeri használatra készül eleve,
egyszeri használatra minden.
Vegyél esernyőt alkalmi árustól,
és megtapasztalod.
Vegyél könyvet fél áron az utcán,
üsd föl és megtapasztalod.
Jó úton indulni el rossz célhoz vezet,
rossz úton indulni el, végképp céltalan.
A minősített esetek kora is lejárt.
Árad a víz és mindent elragad,
ha falevél vagy, elnyel,
ha rönk vagy, akkor is elsodor,
a földhöz, a parthoz akkor sem tartozol,
nem vagy része, egyetlen íze sem.
Nem tudom sajnálni magam,
és nem sajnálok senkit.
Konkrétumokért, ha konyhában elfogyott,
nem megyek a szomszédba kölcsönkérni őket.

PINTÉR LAJOS

medalion

Kodály halála

egy-egy ütemmel előbb
jött meg az ősz
jött meg a tél
jégcsap ütötte szét
a széncinke
piciny fejét

a Katona-emlékműnél

Kodály kalapban
Illyés kucsmában
most már örökkön
ott állnak
Katona bronzszobra előtt
a költő csontkezevel
sírfedő lapját
félretolja s
holtából így szól:
mondjátok e
tisztelgés e néma
emlékezés miért?
hivatalomért?
vadászkalandokért?
verseimért?
s hallja a választ:
miért?
Bánkodért!
Tiborcodért!

levett kalappal Kodály
kucsmával kezében Illyés
ott állnak
Katona József
bronzarca előtt
most már örökké

Kodályt Illyés köszönti

Illyés zeneti versét,
föllandül ismét a
karmesteri pálca –
vallja, szavalja.
Szétnézek, látom
most a karmesteri pálca
épp megtöretvén,
s körül megannyi
emberi álca és bárca.

egy rádióadásra

mintha a világ végéről
hallanám régvolt
október 23-án:
ne bánts a magyart!
a müncheni rádió
recsegve zenéli Kodályt
ne bánts a magyart –
ismétli Zrínyi szózatát
ismétlem én is
elhalkulón
e halhatatlan szózatot

Vathy Zsuzsa és Lázár Ervin gyermekeikkel

GÜLCH CSABA

Kárhozat

(Ima feldolgozásra Adynak és Tarr Bélának)

Kád, víz, a bőrre lágyan spriccelő zuhany,
pókháló a furcsán sistergő bojler mögött,
használt papír zsebkendők, illatos habfürdő,
sejtelmes fény: a fehérre festett ablak betörött.

Hol van már a szép tányérral terített asztal?
Hol van az aranyszegélyű kávé pohár?
Hol vannak a levelek, az albumba rejtett képek,
az évekbe fulladt öreg zongoraszó, hol van már?

Hol van a vasárnap, ebéd után a habos karamell,
hol van előtte, utána, a rendben percre mért ima?
Hol van nagyapám, nagyanyám, apám, anyám,
hol volt, van, lesz az örökkön örökké otthona?

Tenyérrel takart szemmel is látom, díszes a bálterem,
fényes, csúszik, csábít a parkett, táncolni, táncolni kell.
Szédülten pörögve, miként Lédával a táltos ujjú úrfi
az üres sokadalomban, hajdan fenségként megjelent.

S mikor egy-egy mondat, akár az éles, hús penge,
a ritmusra dobbanó erek, percre pontos közepébe vág,
akkor érted, érzed, akkor fogod fel bölcsen végleg,
hogy ez nem a remélt menny, hanem a kárhozott világ.

Kérdés?

(Istennek)

van-e értelme beszélni még?
van-e értelme újramelegíteni
a több napos, félkész főzeléket?
van-e értelme harsogva beleharapni
abba az almába, amiből csak egy,
csak egyetlen egy adatott?
van-e értelme a bizonyosságnak,
annak, hogy a függöny mögül
kilesett álom csak örök kín marad?
van-e értelme a langyos, bús boroknak,
amiből mindegy, hogy mennyi,
mindegy, hogy milyen, csak ne fájjon,
ha a friss szódától gyöngyözve,
szelíden végigsimítva a torkot,
lassú szédülettel lefelé gurul?
van-e értelme annak a rendnek,
ami nem Tőled, hanem tőlünk való?
amit szelíd érintéssel rögtön
csenddé gyógyítanak az angyalok.
van-e értelme annak a szónak,

amit szikrázó késsel faragott
a száralmas, üres indulat?
van-e értelme kérdezni folyton,
hogy merre kell indulni, menni,
merre, merre kell keresni
a szívként belénk nőtt titkokat?
van-e értelme felébredni,
ha imádkozik a hajnali kisharang?
ha a kintató álmokból reggelre
igent üzen a messzi hang?
van-e értelme a tengerig menni?
nem elég-e a buja zsombékos,
a fűzfákról hulló hajnali harmat,
a rét fűvét fölverő fecskehang?
van-e értelme felébredni,
ha a kérdés, ha a kérdés örökre tart?

Pöre szívárvány

(Sirálynak)

már a szárnyak helye is behegedt,
akár a pórén elszáradt szívárvány,
már csak Isten látja, hogy valaha
repülni tudtam, s színek öleltek körül.

közben éjeket végigálmodva megértettem:
a távolságot nem mi teremtettük,
a távolság maga a fény, a karctalan idő,
amely kezdődik, elringat, megtart
és elenged végleg vagy sohasem.

Szabados György

MURÁNYI ZITA

valóság

nem maradt más elhinni
hogy ez a valóság
mindenki megoldását hordja
saját feladatát előhívni az előhívhatatlant
nehogy sötét folt maradjon a lélek diaposzitivján
társakra váltja magát
minden percre komponált magány
nincsenek évek de egy érintés
is időutazás amíg a test megjárja
az öröklét univerzumát
levetkőzzük-e
egy emberiség büntudatát.

váci utca

a szemben jövő ürge mexikói mezben a nap színfoltja
tenyeremben olvad el a pacsija neki már jól kezdődik a véré
mosolyommal játszik döntetlent a mosolya
mint egy elejtett húszas olyan apróra
zsugorodik az akadémia tér körforgalma
ami felénk néz nem tudni melyik oldala
a vár fölött a nap mint egy dögcédula
vagy csak a vas vibrál az orromra húzott ajtórácsokban
a biztonsági örök lemondó tekintetében
duplán tükröződik a váci utca összes kirakata
mintha most zártak volna be olyan sötét a bent
mint a dorottya palota a hotdogos büfé előtt
még mindig ugyanaz a két asztal sorakozna
utoljára húsz éve rajzoltak ketchuppal
a lapjára a határ út könyökén vöröslik 1994 ujjlenyomata
induláskor mintha kisebb lett volna
vagy hazafele mindenki beletámaszkodik
a múltjába mint saját mementója.

Ádám

Édes Nénének

Voltam.
Nem kértem
nem tiltakoztam.
Mellcsontomból
nem metszettél párt még.
Magam voltam ám
semmitől nem idegen.
Megcsonkítsz és
*tenni vége*st így kényszerítesz.
Kívül.
Túl magamon.
Idegen léten át.

Míg a végtelenbe néztem
róla kérdeztem semmi másról.
Válaszul szolgálva tettél és
húsunk sajgó körein kergetsz.
Egymásban fáj hiányunk.

Mégis kérdezni merlek
bár mind csöndesebben.

Határán a szónak

Mikor a mondhatatlan
rügyezni kezd szavadban
ám szólni nem lehet
mert kiejteni nem szabad
mikor határtalant
hiába fognál sorba
se látják se hallják

csodát éltem épp
hegyek dörömböltek az égnek
a pillanat parttalan bőségében
felfénylett a lét csontváza
hogya lény mint kaleidoszkóp
dobozba zárt ám csillámai
ezer formát készek vonni
gondolat, szó, a tettei rázzák
és ami történik földön-égen
így simul vagy szakad arca a világba
mely most képletté érett
tovazakatol épp
egy szerelvénys a gondolat
semmiből jött
visszatér oda
a látás sokágú fája
égbe tör gyökerével
míg egy sötét pontot nézek
elúszni tejfehér folyamban.

MELIORISZ BÉLA

Álmainkból

megyünk a sínek mentén
hiába kiabálnak
teletömjük most álmainkból
verssorokkal a szánkat

lógtunk henteskampókon
tüzet nyeltünk víz alatt
közben eltapsolták mindenünk
csak néhány emlék maradt

Hétköznapi

az egészben hányódó
kortalan homokszemek
de nincs mit megfejtenei
titkot már nem rejteneik

bikinis szép nimfák hogy
riszálnak s bármi lehet
ez a legjobb a nyárban
hétköznapi egyszeregy

tavalyról emléklufik
lebegnek hullámzajon
kettesben vízen járni
lesz most is jó alkalom?

Boltot kéne

előtted az élet
rémes játék mondták
de el nem cseréled

és már én is nyugger
félek hogy tolószék
csak jusson még kugler

voltam rocker hippi
kiképzett szanitéc
boltot kéne nyitni

egy emlékbolt izgi?

DEBRECENY GYÖRGY

liang chiao

Stefan Messmann nyomán

akassz liliumot a bejárat fölé
elúzi majd a démonokat
az ötödik holdhónap
ötödik napján
segít a bajokat búkat elfelejteni
a fiúgyermeket hozó lilium

sose kérdezd kiért harangoz a szó
ha elérkezik a páncélzat
szellőztetésének ideje
radd ki páncélotat a napra
e napon jön el
a felbukkanó lótosz csónakja

hozhat neked újhódat lótoszlevelet
bambuszajtást sulyomot
harmonikus ívet
a hatodik holdhónap hatodik napja
a lábak szellőztetésének
és szépségük versenyének ideje

ó tiszteletreméltó
csodálatos vagy kiválasztott hölgy
vesd le magassarkú selyemcipődet
gyönyörű lábadat mosd
és most mutasd meg
a démonokat elűző aranyliliumot

elkötött háromhüvelyknyi lábfejedet

Pege Aladár

HYROSS FERENC

Talán

Jó szögből nézve a fű most szinte tejfehér
vagy talán szürke – a sötét feloldotta a mélyzöldet.
A föld feketéjében hagymagumóvá lettek a csillagok,
nélkülük a széles égen csak egyetlen égitest,
hatalmas molylepke, röptétől szinte rázkódik az éjjel.

A vándornak, álmában, mellkasán átfehérlik a tüdeje,
tőle nem messze a tájban vékony állat,
kivilágított autópálya.
Még néhány percig lágyan bűg az éjszaka
és a csillagvirágzásban a horizont alulról fénylik.

De, mint fáradt vászon,
szétfoszlik az ég, hajnalodik,
a csend zörögve hull szilánkokra.
Felébred, köhög, öltözik és indul.
A kinti fény zúgva éri,
a zebrák fogaskerékként adják tovább.

Már megszokta a szűrő fájdalmat mellkasában,
a metró zaját, titkos ütemét,
ilyenkor még az is dallamos,
mintha csak az álom szökne vissza a reggelbe,
pár percre, talán egy félórára.

VASADI PÉTER

Szerényen, feleim

Ó, tökéletesség,
fától lopakodsz fáig,
s két takarás közt
elvillansz, te
késdobáló.
Egyetlen védekezésem,
hogy mély vagyok,
de nem komoly.
Pengéidet rám
kár pazarolnod.

Utóhang:

1.

Az éjszaka föl-
fölmordulások után
íme, e sorokat csak
kipiszkálta belőlem.

2.

A tök „életes”,
azaz étellel teli,
de hogy lehet
éles? Minthogy
ha üres, apadó,
„életlen” az a tök.
Ki más ez, mint
a teremtmény, ön-
maga ellentmondása.
Megcsóválva fejem
rám ismerek.
Hogy (tök)élesedem,
bizonyos. Ennyi
talán (gőgtelenül)
elég is. A többi,
igen, a többi kegyelem.

3.

Tökéletesség – miféle
elme az, mely
nem riad vissza
színarany
rácsozatától?
Még ha csak századonként
nyílik-csukódik kapuja.

Szavak nem hamvadó emléke

Szepesi Attila költészetéről Radnóti-díja alkalmából

„Mindig számmisztikus voltam, ha elkezdek írni egy verset, többnyire előre szoktam tudni, hogy hány sorból, hány strófaból fog állni” – mondta Szepesi Attila néhány éve egy interjúban.¹

Ez a látszólag inkább csak érdekességnek ható megjegyzés – még csak vallomásnak se nevezném – sok mindent, talán a legfontosabb dolgokat árulja el költészetéről. Egyfelől azt mondja, hogy hisz a felszíni fedőrétegek alatti, a mélyben meghúzódó összefüggésekben. A mágikus, misztikus erővonalakban, amelyek összekapcsolják a látszólag egybe nem tartozó, széttartó, kaotikus és kaleidoszkopikus, mindig más és más, de értelemszerűen mindig töredékes és töredékességében mindig esetleges képet mutató jelenségvilágot. A vers azonban, amely eredetében szómágia, és amely soha nem szakadhat el ősi szerepeitől, a megnevezés-birtokbavevés-gyógyítás hármasságától, véges számú alkotóelemeinek, a szótagoknak, szavaknak, soroknak, versszakoknak pusztán, elvont számmennyiségével is megteremti ezeket a láthatatlan viszonyokat. Világokat, elsüllyedt és elképzelt világokat köt össze azzal, amit a jelenvaló, érzékszervekkel felfogható világban tapasztal. Makro- és mikrokozmoszok, történelmi korok és életkorok merülnek fel és találkoznak. A verssorok numerikus viszonyai akkor is hozzájárulnak ahhoz, hogy sorsok éles metszetei rajzolódjanak ki, ha az olvasó mit sem tud a számmisztikai összefüggésekről.

Szepesi Attila költészetének kezdettől egyik védjegye a mágikus látásmód. A kritikának vannak visszatérő szavai erre: garabonciás, garaboncnok, bűbájos, és így tovább. Nem véletlen, hogy verseiben oly gyakran bukkanak fel a tarokk lapjairól ismert mágusok, kártyavetők, javasasszonyok, gyertyaöntők, patikáriusok és regősök, valamint igricek. Ők azok, akik az örök visszatérés nagy misztériumát előadják. Ehhez az előadáshoz persze jelmezek, maszkok kellene.

De Szepesi Attila a számmisztika alkalmazásával mást is mond, valamit, ami éppen ellentétes a mágus szerepével. A számmisztikában a számokon, a számoláson is ugyanakkora hangsúly van, mint a misztikán. Szepesi Attila, aki festőnek is tanult, igazi kézműves, mesterember. Mielőtt nekilát az új munkadarabnak, feltolja pápaszemét a homlokára, majd vissza az orrára, elkezd kiszámolni, mi mennyi, milyen mérethez mennyi anyag kell, hogy fogja meg a megmunkálendő tárgyat, a sorban odakészített szerszámok közül mikor melyiket vegye kézbe. Szepesi Attila fűr és farag. Maszkokat, jelmezeket és különféle tárgyakat készít nagy kedvvel, amelyeket jó nézegetni, és amelyeket alkalmasan lehet használni is.

Ez szabja meg poétikáját is. A versek mindig valami konkrét, többnyire hétköznapi megfigyelésre épülnek. Ha a látásmód meghökkentő, ha furcsa, nem azért az, hogy mindenáron meghökkentsen és furcsálkodásra késztesen, hanem azért, hogy rávilágítson, mit zárnak el és mit tárnak fel ezek az oly mindennapi jelenségek.

Ugyanennek az egységben látásnak a jele, ahogyan Szepesi Attila egy másik kettősséget is felold. Költészete lenyűgözően gazdag műveltséganyag tárháza. Az irodalmi, képzőművészeti, kultúrtörténeti és egyéb utalások felfejtése és értelmezése a vers szövegének kontextusában önmagában kötetet töltené meg. Másrészt azonban kevesen ismerik olyan közlőre a madarak, halak, bogarak, fák, bokrok, virágok, gombák nevét, mint ő. Nemcsak Bosch, Goya, Gulácsy szerepel nevében, hanem a gyöngybagoly (amelynek a fészke bűdös), a csikhal, a libatop, a pólimaldár, a fenyőalja-tinóru is. De nem katalógusköltészet ez. Ha már emlékeiből felmerül egy sebhelyes arcú cigány, aki Beregszászon a Vérke kiöntésében fogott csukát vitt a nagyanyjának, azt is elmondja, hogyan kell kifogni a vízből egy hosszú bot végére csomózott lószőrhurokkal.

És hasonlóképpen, a költő, aki fél évszázada maszkok sokféleségét faragja, szabja, ragasztja, varrja és festi magának, pompásan kimunkált műtárgyait nem arra használja, hogy elrejtse velük az arcát, hanem épp ellenkezőleg, arra, hogy megmutassa magamagát: a költőt, és költői látásán keresztül a zavarosan örvénylő élet körkörös mintázatát. Ebben az örült kavargásban a költő csak bolond lehet. Szepesi Attila a lehető legkomolyabban játssza el az udvari bolond szerepét: ahogyan *Bolondország* (1998) című versében mondja, „Dicső ország Bolondország,

¹ Szepesi Attila a költő „játékerejéről”. Arany Mihály interjúja. szegedma.hu, 2011. március 19. <http://szegedma.hu/hir/szeged/2011/03/szepesi-attila-a-kolto-%E2%80%9Ejatekerejero1%E2%80%9D.html>

/ vigassága veszett kórság”, de éppen ezért „Elég itten megmaradni / Bolondország bolondjának”.

Legutóbbi, *Medvecukor* (2014) című kötetében azonban úgy tesz, mintha letépné magáról az álarcot. Kettőszázhetvenöt barbár szonettben, azaz tizennégy soros rímtelen szabadversben, lírai önéletrajzi ciklussal jelentkezett. De ez senkit ne tévesszen. Most épp a meztelenség maszkját vette fel, úgy tesz, mintha egy barbár kor (persze melyik kor nem az?) darabos prózává zúzta szét a cizellált költői formát. Miközben elbeszéli életének alakulását születésétől kezdve a beregszászi éveken és az 1950-es áttelepülésen át 1956-ig, újabb álarcot ölt: a világra nyíló egykori gyermek tudatába helyezkedik, hogy az ártatlanul rácsodálkozó eszmélkedés során leleplezze a történelem és a hatalom szerkezetét. A tárgyilagos, szándékoltan száraz leírások sok szállal kötődnek költészeti előzményekhez. Kosztolányi Dezső *Meztelenüljének* formabontása, Szabó Lőrinc *Tücsökzenéjének* emlékezőtechnikája és mindenekelőtt Sinka István *Szigetek könyvének* hangütése és antropológiai szemlélete húzódik meg a kötet líratörténeti hátterében.

Az emlékidézés természeténél fogva maga a belső ellentmondás. Miközben arról beszél, ami volt, de elmúlt, nincs, megteremtí, hogy legyen. De sohasem úgy, ahogyan volt, és akár-hogy is volt, most már így, vagy így is van. Egy korábbi versében, a *Vérke-parti házban* (1999) gyerekkori házukra emlékezik. Pontosabban kétszer is elmondja, az első és az utolsó előtti versszakban, hogy nincs már, aki emlékezzen a házra:

Hol görbe szél motoszkál
madárszárny-surrogásban,
és lelkek sora kószál
a világvégi házban:
botolnak éji léptek,
csoszognak puha talpak.
A zsarátnok kiégett,
és aki szólna, hallgat.

[...]

Ünnepek vonulása
halottak másulása.
Nem lép be senki többé
a világvégi házba.
Se kert, se pincelépcső,
se diótörő varjak.
Aki szólhatna: messzi
kődökbe fúlva hallgat.

Ebben a kietlen világban

Balkáni virradatra
gyűlnek balkáni esték.
Összekuszált utakra
léptek-tiporta mezsgyék.
Ajtón a szél dörömböl,
szavak emléke hamvad...
Kiszáradt vizek partján
kuvaszok felugatnak.

Az enyészetnek emléket állítani nem egyszerűen emlékéörzés, hanem teremtés. Szavakból nem hamvadó alkotások létrehozása az enyészet ellenében. Szepesi Attila költészete fél évszázada varázslatosan – mágikusan – újra és újra megismétli ezt a nehéz mutatványt. Ami azért olyan tartós, kikezdhetetlen, időtálló, mert mesterségbeli alázat és tudás van mögötte. A Radnóti-díj ennek elismerése.

Elsüllyedt harangok

(barbár szonettek – részlet)

Kísértetfalva

Mecseki barangolásaim közben elvetődtem egyszer egy faluba,
ahol a régi bédekker tanúsága szerint klumpakészítő svábok élnek.
Lélek se mozdult:
kihaltak voltak az ágbogas utcák, a kerteket pedig
félig már visszafoglalta, mint hajdani birtokát a hadra kelt vadon
ágbogas folyondáraival és baka-magoncaival.
Benyitottam egy-egy házba, ahol falitükrök alvilági fényében álltak a bútorok,
a megsárgult fényképeken egy-egy kendős asszony és vigyorgó kiskatona.
A kamrában érintetlen befőttesüvegekben almakompót és fekete szilvalekvár.
A padlás szárítókötélén porlepett ágyneműk.
Az istállóban rézveretes lószerszámok, a pajtában penésszagú szalma.
Rajtam kívül csak néhány ködgyűnyás kísértet kóválygott az utcán,
a kanális partján néhány muzsikás tücsök,
a fákon meg a boszorkány varjak.

Kopácsolás

A forradalom utáni megtorlás idején
minden hajnalban kopácsolásra ébredtek a rabok a miskolci
börtönben, ahogy B. Sanyi kollegám mesélte.
Ácsolták az udvaron az akasztófát.
Hallatszott aztán a pribékek csizmáinak csikorgása, a vasajtó csapódása,
meg a halálraítélt kétségbeesett tiltakozása, ahogy elvezették.
Volt, aki üvöltött kínjában, alig néhányan indultak emelt fővel a vesztőhelyre.
Egyik rabtársa, élete utolsó éjszakáján megbízta Sanyit: szabadulása után
keresse fel a szerelmét, és mondja meg neki, csak róla álmodott, minden
gondolata felé szállt, ám amikor ő elment a megadott
címlére, a nő be se engedte a lakásba, fanyalogva, vállát vonogatva
hallgatta – ott állt mögötte új lovagja klottgatyában-borostásán, és
mielőtt Sanyi befejezte volna szívszorító
mondókáját, rácsapták a kaput.

Süvölvény

Sokat tanultam csörgő vadvizektől, kavicsokat sodró
patakok habján futkosó vízipókoktól, hegyi
tölgyek mágusi türelmétől, röpke
nászukat ág hegyén csiripelve ülő
szurtos belvárosi verebektől.
A lábatlan koldusoktól, akik
benső utazásokkal többek mindenkinél,
meg a vakoktól, akik beféle látnak.
Legtöbbet mégis a lombokat lapozgató
süvölvény széltől, amely
négy égtáj felől suhog át a tájon, ezerszavú ódon
legendákkal, kaján hírekkel, jajszavakkal, töredék
gítár- meg citera-dallamokkal, suhog és soha meg nem áll,
otthon van mégis mindenütt.

Aranyfogak

Miklós bá,
a halkszavú orvos mesélte: munkaszolgálatos
korában, valahol Ruszinszkóban, a Verhovina táján,
ahol a Hunyadi- vagy a Szent László-vonalat építették, hogy
feltartóztassák az orosz tankokat, az egyik nyilas-karszalagot viselő
fegyőr, nagyranőtt tahó, észrevette, hogy aranyfogai vannak.
Puskával kiterelte a lágerből, amikor pedig már kint voltak a csásés
berekben, se szó, se beszéd, ököllel ütni kezdte,
minden harag és indulat nélkül, mintha valami
akkurátus feladatot hajtana végre: zuhognak a
csapások szegény, sárban hempergő Miklós bácsira, és az
ifjú nyikhaj, mint jogos járandóságát
összegyűjtötte a piszokból és zsebébe süllyesztette
a kiköpdösött, véres aranyfogakat.

Szepesi Attila

A költőnő kölyökkutya kora után

Szlukovényi Katalin-laudáció

Akkoriban még kizárólag szonetteket írt. Hibátlanokat, persze verstanilag. Már ez is meglepően idegesítő volt, kicsi, helyes lány, aki majdnem mindent tud. Majdnem mindent, mert a technikát, a munkaeszközt hamar elsajátította. Ekkor még gimnazista volt. Aztán jött az élet rá eső része, és azzal is jól boldogult, elsajátította az ahhoz szükséges tapasztalatokat, versei szerint legalábbis. Nő lett belőle, erről árulkodnak a versei. A látszólag lényegtelen, fontos dolgokról próbál versbeszélni. És amikor kell, hallgatni is tud. Ezt nagyon fontosnak tartja az őt laudáló középkorú indián. A szerelemről énekel még akkor is, ha roppant szimpatikusan rendre kölyökkutya-metaforákkal álcázza. Egy komoly nő beszél precízen megírt versekben nőisége büszke viseléséről, ami mégis kislányossá teszi. Beszél róla, tehát elárulja magát, a korát is. Mert a versek alapján sose találánk ki, mennyi idős. Fial költőnő, lehet tizenkilenc és fél vagy éppen ötvenegy éves is. Mert élettapasztalattal rendelkezik már, életszeretete pedig átsüt a sorokon. Kedvem lenne hosszasan csak idézni, hogy jobban érezzük, miről beszél a laudáló, de itt ülnék óráig. Bár szerintem élveznék. Rengeteg remek részlet csillantatható a verseiből. Egy-egy rövid példát mégis muszáj felmutatni. Az érettségre: „a híg fény áru-lása”. Bármelyik halott nagy költőnk szívesen kopirájtolná vagy koppintaná, az biztos. Vagy amikor lányként dalol az adott helyzetben:

*fogmosás közben meztelen
combomra hull egy hajszál
csiklandoz éppen ott ahol
a múltkor simogattál
a lefolyón át elcsorog
a szennyes víz emléktelen
ha nem vagy velem ne legyél
hiányod által sem jelen*

Az élet valóban megérkezett Szlukovényi Katalin költészetébe, megrázó önismerettel ír „fényefosztott reggelek”-en is arról, hogy „nem harcoltam, így győztél le, világ”. Már majdnem megrázó ez a bölcsesség. Ahogy a szerelemről is megállapítja: „Elképzelted, és jön, és nem olyan”. Egészen olyan felismerés, mint a „villanásnyi ég”. Egy pillanatra megvilágosul a sötét. A fejünkben és a szívünkben lévő káoszban a rend. És amúgy elegánsan vicces is szokott lenni. Jók és nagyon rá jellemzőek, játékosak a rímei. Mint pl.: „fú a szél / fél a szű / fél-eszű”. De nézhetünk mást is, *Egy kis reggeli nonszenszet*:

*Repül a, repül a csótány,
repül a, repül a heringfarok,
ilyenkor reggel jó ám
tartani tőlem, ha feszült vagyok.*

*Repül a, repül a bögre,
ripityára megy a mozaikon,
megyünk a hatról az ötre,
sohase leszek így moziikon.*

Nem baj, nem bánjuk. A bögrét és hogy nem lesz moziikon. Azt viszont reméljük, hogy még sokáig lesz Szlukovényi Katában „annyi bizalom a Teremtés iránt, hogy verset” tudjon írni! „...rögzíteni papíron a percet”. Ahogy múlik, ahogy telik. „Pont, mint a versírás.”

*

Szeretettel gratulálunk a győri költőnőnek, az egykori révais gimnazistának, hogy két kiérlelt kötete és jó pár remek fordítása után végre a Radnóti-díjat is magáénak tudhatja, hiszen megérdemelte, megérdemli!

IN MEMORIAM HÁRS ERNŐ

Hárs Ernő és Sándor Judit

HÁRS ERNŐ

Őszi szonettek

Mindegy lett már...

Mindegy lett már nekem, miből lett a világ,
anyag vagy ideák atomjaiból épült,
s hányódó lelkeket pokoltűzzel ijesztget
a halálfélelem, vagy mennyet fest fölējük.

Hidegen hagynak a bölc s filozófiák,
melyek egymást lövő légvárakat emelnek,
tanaiktól szivem meg nem vigasztalódik,
nyújthatnak egyaránt változót, apriorit.

Mert hiába jutott mindenre magyarázat,
vívott eget a dac, békélt meg az alázat,
az öntudat körül nem tisztult a titok:

Hogy vándorol vajon, vagy velünk születik,
s mikor hoz egy anya világra zsenit,
vagy oly fiat, aki nem ígér semmi jót.

Ülök a folyosón...

Ülök a folyosón, rám őszi nap ragyog,
nem tudok járni már, a fény mind kevesebb,
Bach-zenét hallgatok, szőlőt szemeztetek,
s szinte hiánytalan módon boldog vagyok.

Már a növényi lét, csupán az vesz körül,
ki egykor rászorult állatokat etettem,
jártam a hegyeket, falakat feszegettem,
nem fáj, hogy por leszek kérlelhetetlenül.

Ez az az ősanyag, amiből lett a minden,
a születő világ színpompás, óriási
egésze, amibe lelket lehelt az Isten.

E halmazállapot se fogja tán lezárni
végképp az életem, lesz erő annyi bennem,
hogy a csodálatos körforgást újakezdjem.

Vannak szavak...

Vannak szavak, melyek holtig velünk maradnak,
szeretetteljesek, kétséget oszlatók,
velük pályájukat megjárt öregek adtak
soha el nem fogyó áldott útravalót.

Hites próféciát az ifjú házásoknak,
pokolmélyek után emberséges reményt,
a biztató szavak most is fülemben zsongnak,
egy letűnt nemzedék jótéteményeként.

Most, hogy én lettem az, amit valaha ők
jelentettek nekem, egyetlen óhajom,
szavaim másba is öntsenek oly erőt,

milyet nekem adott a kapott bizalom,
hogy csorbítatlanul égjen a láng tovább,
míg új meg új kezek veszik egymástól át.

Nem élek már soká...

Nem élek már soká, mégis hányféle szál
áll elvarratlanul belőlem még ki egyre!
Sok minden fog, amit erőm nem fejezett be,
zavarba hozni még a határkapunál.

Hanyatló életem nyugodt úgy volna csak,
ha félbe soha nem maradna, mibe fognék,
egyezne mindig a napzárta és a sorvég,
s másnapra semmikor nem csúszna feladat.

De mint mindenkinek, nekem is zsarnokom
a rettegett idő, mely kivételt nem ismer,
megállást, pihenőt tőle hiába kérnék.

A föld gyermekeként szolgálni tartozom,
s a rabságból csupán a halál szabadít fel,
közömbösíteni egyedül bírva mérgét.

„Egy fenségesen jelentéktelen sors”

Hárs Ernőről

Ő volt az utolsó úr ezen a lassú elkopásra ítélt s nagy vonalakban még hagyományos berendezésűnek mondható magyar irodalmi palettán. Annyira rendkívüli jelenség, hogy alakját minden nehézség nélkül, bármikor felidézhetem. Valószínűleg magas férfi, idős emberként kissé meghajló, ceruza- vagy inkább felkiáltójel-alak, aki minden ajtón bejövetelkor meghajolni kénytelen a szemöldökfa kényszere alatt, aki, ha öregségére kissé megkopottan bár, de fel nem adná a hétköznapi eleganciát: szinte ráforrott szikár testére a szürke hajhoz ízlésesen passzoló szürke öltöny, sötét ingéhez a szintén sötét színben játszó nyakkendő, a mindig tisztára pucolt cipőből elegánsan kikandikáló hosszúszerű zokni.

Jól állt neki a melegséggel sugárzó barna szem, habitusához a selymes bariton. Nyugalmat sugárzó alkatához a megfontoltságot, visszafogott, hallatlan szerénységgel palástolt, magabiztos műveltséget árasztó, nyomdakészen megformált mondatok sora. Vele beszélgetve olyan érzése volt az embernek, hogy olyan valakivel társalog, akinek pongyola szó, lekerekítetlen mondat soha nem hagyja el a száját.

Időtlen, „korokon kívüli”, de az is lehet, hogy minden korokon átívelő, az „örök” versen munkálkodó költő volt Hárs Ernő, alkati időtlenségében a más neoklasszicistákkal, leginkább Jékelyvel vagy Takáts Gyulával, a nála ifjabbak közül pl. Kerék Imrével nagyon távolról rokon, abban az értelemben, hogy ő is bármely időben semmi más nem lehetett volna, mint költő, aki a költészet berkeiben éli le életét. Mint említett pályatársai, eleve védettnek született a különböző koráramlatoktól, nyelvezetén, stílusán, formakezelésén alig hagytak nyomot a különböző izmusok, divatos életérzések. Neki az élet minden apró rezdülése, minden villanásnyi élmény ürügy volt a verssé formálásra, legyen a gyermekkori Lajta-partot, egy télfordulót, Mozart hallgatását, vagy görög–francia stb. úti látványt rögzítő, mindegyikük gondosan megszerkesztett miniatúráként behelyezhetővé vált az általa létrehozott világegészbé.

Irodalmi körökben járta egy mára felelőtlenül elfeledett, feltehetően a formatisztelő nyugatosok idejéből származó, régi mondás valamikor: ha egy gyufásdobozról is tudsz jó, tartalmilag, formailag tökéleteset megközelítő, ráadásul élvezhető verset írni, költő vagy. Vagyis: állandóan figyelned kell a világ minden megnyilvánulását, mert mindegyikben benne rejlik az igaz költészet magva, vagy ahogy a régi kínai szólás mondja, egy gyűszűnyi tengervízben a végteleen óceán. Az egy életen át ugyanazt az ördöggyolyót faragó, mélységesen tisztelni való mestereberek jelszava ez.

Iskoláink nagy erénye s ugyanakkor nehezen megbocsátható hibája, hogy bevési tudatunk mélyébe a szabad szemmel is nyilvánvaló nagyság feltétlen tiszteletét, s ezzel óhatatlanul kizárja a művészetekhez való köznapi viszonyulást. Mintha Petőfi szavai el sem hangoztak volna a művészetek templomába engedélyezett mezítlás bejárásról. Avval ámitanak az oktatott szövegek, mintha a minket körülvevő egyetem csupa eget ostromló Himalájából és mélységes-mély Mariana-árokából állna. Mintha közöttük nem léteznének termékeny völgyek és folyók öntözze síkságok. Megszédített szemünk mindig a nagy verset keresi. A „csak” jót, a „csak” szívhez szólót kizárja. A nagy gondolatot. A nagy érzéseket kiváltót. Vakok maradunk a tökéletesre csiszolt részletek felfedezéséhez. A köznapjaival küszködő embert szédíti ez a rengeteg magasság és mélység: sehogyan nem tudja hozzájuk mérni magát és sorsát.

Az irodalomtörténetnek nem szokása az időtlenséget műveikben hordozó költői alkatokra túlzottan figyelni, hiszen jól elvannak ők a maguk feladatkörében. Írnak, annak ellenére, hogy minduntalan kifelejtik őket a reprezentatív névsorokból, jószerivel alig veszik valami-be, műveiket óriási teljesítményük ellenére lekicsinylik: „*A marxista elfogultság évtizedei utáni első, Pomogáts Béla nevével fémjelzett, szabadabb lélegzetű irodalomtörténet – mint sehova nem sorolható egzotikumot – öt sorban vette tudomásul létezésemet.*” Nézzük, mit írt akkor Pomogáts: „Közgazdasági egyetemet végzett, később diplomáciai küldetésben dolgozott. A hatvanas években bontakozott ki költészeté. *Csillagóra* (1964), *Lépcsőfokok* (1972) és *Toronyzene* (1972) című köteteiben bölcs életismerettel, széles körű műveltséggel ad számot élményeiről. Műfordítással is foglalkozik.” (Pomogáts Béla: Az újabb magyar irodalom 1945–1981). A hüvös tárgyilagosságra törekvő irodalomtörténeti sorok mindössze annyit jelentenek, hogy a költőt leltárba vették. Az időtlen költő sorsába mindez belefér. Még a finom

önirónia is önmaga felett, Szabó Lőrincről szólván: „*Volt némi cinkos együttérzés is szavaiban, amikor Szegi Pálnak, kivel együtt hallgatta meg új Storm-fordításaimat, azzal mutatott be, hogy csak mondogass jól oda ennek a fiatalembernek, mert kibírja.*” (Búcsú egy könyvtárszobától). Hárs Ernő így írta gyöngyfüzérére a legnagyobb formaművészekre valló, az élet legfontosabb alapkérdéseibe lehorgonyzó verseit, fordította öt esztendőn át, dacos, értékmentő vasszorgalommal a ma már – valljuk be – unalmas, és összehasonlítható filozofoknak valóan olvashatatlan Tasso *Megszabadított Jeruzsálemjét*, vagy a portugálok máig egyetlen világirodalmi rangú költőjének, Camõesnak *A lusiadák* című eposzát és bizonytalan hitelességű szonettjeit, az angol Hardyt, a német Bennt és másokat. De fordított-írt komolyzenei dalszövegeket is, rengeteget. Pl. kórusciklust Rilke költeményeire, Liszt-zenékre dalokat, lefordította *A tizenöt éves Liszt Ferenc naplóját*. Mondhatnánk: egy könyvtárnyit.

A költészet valódi célja nyilvánvalóan nem a dicsőséglistákra kerülés. Mégcsak nem is a kétes eredménnyel kecsegtető halhatatlanság. Az csupán a *vanitatum vanitasnak*, a hiúságok hiúságának magamutogató, nagyon is földi eredetű csillogtatása. Múló, bármikor más-sal kicserélhető tárgy, mint egy utcanév, egy szobor, egy emléktábla. Ezeken kívül van egy nagyobb jótétemény is: a felejthetlenség.

El nem felejttem a fanyalgó kritikát, amit első, valós kiadó által kiadott, komoly köte-te, a *Csillagóra* (1964) kapott. Pedig annak már megvan félszázada. „Verselő diplomata” – nagyjából ezt írta róla a korabeli bíráló, ami ugyan csupán egy fokkal dehonesztálób-b a költő színészeket lekicsinylő „verselő színész” megítélésnél, de mindörökre el is dönthe-ti egy pálya sorsát:

*Mások tenyésznek, teneked
mindig túl kellett nőned magadon,
egy szinttel járnod átlagod felett,
mint lópvidék lakóinak
a megbízhatatlan földű mezőkön.*

Nem könnyű annak, aki evvel a sorssal kénytelen megbirkózni. Mint a vers címe is mondja: *Gólyalábon* kell alkotnia. Sokkal többet kell felmutatnia lényegéből, mint a „tenyésző” *poeta natusok*nak. A *poeta doctus* állapotig hosszadalmas és göröngyös út vezet, s szerencsés eset-ben hosszú életet kell élni hozzá.

Hárs Ernőnek mindez megadatott. A kellenél göröngyösebb út, és az, hogy kultúrák, nyel-vek tudójává, átélőjévé, sőt átültetőjévé és rangos költővé válhatott a Szabó Lőrinc kegyetlen bíráló szavait elviselni képes induló fiatal, s le nem tért a maga és tehetsége által kijelölt útról. Nem akármilyen teljesítmény.

Öreg, maga is több nyelvet birtokló barátom nemrég azt kérdezte tőlem, hogy hány nyelven tudott Hárs Ernő? Szégyenkezve vallottam be, hogy nincs erről ismeretem. S nemcsak azért, mert sohasem kerültünk annyira bizalmas viszonyba, hogy megérdeklődhettem volna, hanem azért is, mert nem jutott eszembe megkérdeznem. Fordításaiból kiindulva portugálul biztosan tudott, aztán németül, mert azt diákkorában szinte kötelező volt megtanulnia. Olaszul, angol-ul. Franciául is, amit Tornai József Baudelaire-fordításáról írott, filológiai pontosságú kritiká-ja és a francia nyelvű afrikai irodalomról írott ismertetői bizonyítanak. Igazi nyelvtelenségnek született, mint Balassi vagy Csokonai. Látóköre nyelvtudásánál is lényegesen tágabbnak bizo-nyult. Kis túlzással mondva: átölelte a Földet. *A dal szüli énekesét* című, kisesszéket össze-gyűjtő könyvében (1999) még a kecsua irodalomról is találunk eszmefuttatást.

De hát Hárs Ernő elsősorban költő volt, s mögötte egy lezárt pályamű, aminek kezdete, vége, s mindenekelőtt: tisztán látható, megrajzolható, erősen a gondolatiság irányába fejlődő íve van. Alkatánál fogva is a lassan, megfontoltan építkező költők sorába tartozott, s az épít-kezőket viszonylag könnyű nyomon követni, hiszen tégláról téglára haladnak. Éppen alkata az oka, hogy Hárs Ernő költészetének esetében nemigen beszélhetünk alkotói korszakokról, stílusváltásokról. Az anyag, amivel dolgozott, már indulásakor rendelkezésére állt, a megta-lált hang csak finoman módosult, és nem a látvány, hanem az egyre elmélyülő gondolat szint-jén. A lassú fokozatossággal szintézisbe érő stílus az 1984-es *Tisztítóútz* kötetben fordul tel-jesen létfilozófiai irányba, itt váltja föl a mellőzöttség fel-felhorgadó keserűségének hangját a létösszegező elmélkedés letisztultsága.

Csupán az érdekesség kedvéért említem, hogy az induló Hárs Ernő stílusában – éppen úgy, mint a már említett két távoli rokon, a fiatal Jékely vagy Takáts Gyula verseit olvas-va – mindig is azt éreztem, mintha lelke és tehetsége az időben visszafelé átugrott volna egy teljes korszakot. Nem onnan kezdte ő sem a maga sajátos, és az idők folyamán fel-hagyott újklasszicizmusával, ahol a formaigényben példaképnek tekintett nyugatosok s a mesternek joggal kinevezett Szabó Lőrinc befejezték, hanem messzebből, a tizenkilence-dik század végének jeles mesterei felől indította líráját. Egy, a nyugatosok után feltörek-

vő új nemzedék óvatosságát jelezte ez az időbeli „stílusvisszanyúlás”, jól szolgálta az eredetiség megővésének szándékát. Később pedig a „fenségesen jelentéktelen sors” minden keserősége, az erre rakódott műveltség és léttapasztalat, az építkező tehetség és még ki tudja, mi minden más kellett ahhoz, hogy huszadik századvégi modernné rajzolják át ezt a költői világot.

Nyilvánvalóan ösztönei vezérelték őt – mint másokat is – ezekre a huszadik századi modernség lázadó izgágasága által könnyű kézzel elhagyott, kietlenné vált és feledésre ítélt harmóniakereső, tizenkilencedik századvégi stílustájakra. És persze a költővé indulás helyszíne, kultúrája és mindenkori, klasszikus pannon életérzést sugárzó biztonsága. S még ez is: „*Vidéki elzártágomnál fogva az átlagosnál később kezdem az irodalom iránt érdeklődni.*” (*Mit ér, ha kései gyümölcs, az ember?*). Ráadásul még talán konzervatívabb, az újdonság iránti lázadó idegességtől távolibb közeg ez a többször, örök nosztalgiaiával megverselt: „*A föld, amelyből meg kellett születnem, / több nékem, mint anyakönyvi adat.*” – Mosoni-Duna-parti szülőhely, Lajta-parti szellem, túlságosan békés és termő a táj, ahol ma is kevesebb küzdelem jár a megélés, mint az ország keményebb sorsú tájékaiban. Nem nehéz onnan nem lenni neurotikusnak, ha az alkatnak amúgy sincs forradalmi hajlama hozzá.

A magánkiadású, *Mozaik* címmel 1944-ben megjelent, a háborús idők miatt valószínűleg különösebb visszhang nélkül maradt első könyv után kerek húsz évet kellett várnia, hogy végre az „igazi”, kemény borítójú kötet megjelenhessen. A *Csillagóra* (1964) ráadásul rosszkor, rossz időben látott napvilágot, éppen abban az évben, amikor Váci Mihály *Szegények hatalma* című kötetétől zengett a hivatalos irodalom és az ország; ezt a könyvet szorították keblükre a versektől érzékenyülő, lelkes könyvtáros lányok...

Soha rosszabb előjelű, balszerencsésebb „hivatalos” bemutatkozást költőnek nem lehet kívánni. Hárs Ernő is azonnal feliratkozhatott az elátkozott költők csapatának terjedelmes névsorába. Negyvennégy éves, amikor a *Csillagóra* napvilágot lát. Még alig látszanak a megkészettség sebei, csak némi finom malícia dereng e ténymegállapító, születésnapori sorok (*Évfordulóra*) belsejéből:

*Igaz, összezsáptam ezáltal
olykor a korszak áramával,*

*s mire megszűnt a próbatétel,
lemaradtam egy nemzedékkel.*

Vannak sorsok, amelyek alakulásába a kellesténél jobban beleszólnak a külvilági hatások, a történelem kiszámíthatatlan szeszélye. Visszamenőleg könnyű mondani, mennyivel jobban járt volna Hárs Ernő és költészete, ha öt évvel előbb vagy öt évvel később születik! Ha öt évvel előbb: övé a Nyugat harmadik nemzedéke, egy csapatban Kálnoky Lászlóval, Vas Istvánnal, Zelk Zoltánnal; ha később: nincs ez a balsorsos költői indulás.

Az évszázadok múlásában majdnem természetesnek vehető, hogy történelmi viharok hanyattatásai közepette időről időre eltűnnek egész művésznemzedékek. Szinte magától értetődő, hogy Hárs Ernőnek alig vannak-voltak vele egykorú művésznemzedéktársai. S ha egykor megszülettek is, eltűntek a hadisírok gödreiben, a lebombázott házak pincéiben, a krematóriumok füstjében. Azokból az időkből fennmaradt elnevezésű, kegyetlen, de egyáltalán nem igaztalan kifejezéssel „meszesgödör-nemzedék” Hárs Ernőé, aki maga ül az *Éjféli tárlat* lúdbőrző éjszakájában, amelyben *a meszesgödör fehéren világít* és az *Egyszemélyes kávéházban*, s helyzete majdnem reménytelen:

*Az ihletet elszívták az elődök
legfeljebb pár csikket találni
mit ideges pecsénymóként hagyott
a kor padlóján Zelk vagy Kosztolányi*

*Maradok mégis csapdafogta őrnek
a magamravett műégbolt alatt
hol én tartom a vakszikrájú csillárt
s én sebzem benne holtra magamat*

*És álmodok baráti szemeket
inggombolós szeptemberi verőfényt
szavakká párolt kávéillatot
szívet dobbantó lépcsők délelőttjét*

*És fennhangon a köröttemlevőknek
egy frissen írott versem olvasom –
és nem hallom hogy szétlőtték a várost
és nem látom hogy nincsen asztalom*

Nagy vers ez a komor ál-helyzetdal, kétségtelen, tökéletes formában, egész világra táguolt fogalmi rendszerében, tartalomban egyaránt. Mert minden benne van a maga ambivalenciájában, paradox mivoltában, aminek benne kell lennie. Ember és történelem. Az ember, mint önmaga egyszemélyes kávéháza, amelyben a saját *kék- és zöldfoltos bordaciteráján* maga szolgáltatja a muzsikát, *ha zene szól*. Ember és társtalanság, ember és *csakazértis*.

De ami nem öl meg, az megerősít – vallja a régi közhely. A felfedezetlenségben maradásban, a hangyaszorgalmú munkára kényszerítettségben is terem valami érdemleges: „*Kényszerből építetek, akár a termesztek.*” – írja későbbi versében (*Mint cellában a rab*). Igaza volt Szabó Lőrincnek: ezt is kibírta Hárs Ernő.

A folyamatos, meddő küzdelem, a lassan felgyülemelő keserűség persze nyomot hagy. Nem lehet nem kimondani azt, ami kimondható. Ez a szeretetre méltó, bölcs ember, elegáns, szelíd hangú költő haragszik. Mi tagadás, költőként van elegendő elszámolni valója a világgal. Van mit számon kérnie a világtól. Kezében a mérhetetlen kincs, amit egész élete kockáztatásával a felszínre hozott. Az életmű. A tanítvány most éri utol haragban, filozófiai mélységű gondolatban a rokonlelket, amiről a kezdetektől szilárd meggyőződése volt: a Szabó Lőrinc-i *Te meg a világ* vészterhes ambivalenciáját. Az „én” felszabadul, nincs miért a továbbiakban finomkodnia. A költőség teljes kítárulkozást követel. Levetkőzést. Hiszen eddig is ezt cselekedte. Igaz, tapintatosan, be-be merészkedve érzékeny, személyes véleményével a sorok közé, a maga módján.

„*Magadnak kell lenned a kompnak / s a révésznek*”: a költői létfilozófia csúcsa. *Benned a létra* – fogalmazza meg majdnem ugyanazt Weöres. A „kései gyümölcs” hetvenegy éves, amikor egyik legjobb könyve, az *Éjféli tárlat* megjelenik. Ám a nagy summázat addigra már elkészült, ha lopva is, rejtve is, a *Hullámgyűrűk* (1990) prózakönyvbe applikálva, *Plakettek* címszó alá titkosítva, mintha a beleégett szemérem miatt szégyellné, holott büszkélkednie kellenne vele, mert nagyon jelentős alkotás.

A *Palackúzenet* kötet fülszövege közli, hogy a *Levelek a Márvány-tenger partjáról* végleges című, s 1970–72-re datált ötven darabos versprózaciklus irodalompolitikai okból nem jelenhetett meg addig. Ám az 1990-es, óvatos, *Hullámgyűrűk*beli elrejtést ez már nem indokolja. Inkább hajlanék a fülszöveg egy másik felvetésére, a belső emigráció okozta feszültségre, göröcsökre. A szemérmes gátlásossággal dugdosott nagy összegezés valóban ennek a belső emigrációba kényszerítettségnek gondolati kicsapódása. Innen a Mikes Kelemen-i levélpárhuzam, pedig ezek a versprózák egyáltalán nem episztolák, hanem mindegyikük villanásnyi gondolatcikknek egy szellemi Rodostó felől, valahol Weöres *A teljesség felé* és Czigány György jóval később írt *Tíz mondatainak* versprózái közötti mondanivaló-tartományban: „*Meghalt a fejedelem. Meghalt, s nekünk, tucatnyi hátramaradottnak élnünk kell nélküle.*” Egy száműzetéstudat metaforája. Feldarabolt ars poetica. Korai költői végrendelet. Korai, mert több mint két, munkás évtized még hátra volt. De hát ki tudja? „*Mindig helytállni és sohasem győzni. Mosolyogva nyugtázni, hogy minden rendű és rangú futópályán elébünk vág valaki – legalább olyan elviselhetetlen, mint a nyílt veszteség hóhércsapása.*” Ez bizony egy élet summája. „*Azonban ki törődik még ezen a földön az egyenletes átlagteljesítménnyel! A sötét és világos erők szüntelen egyensúlyáért csatázó albigens-hittel, mely egyszerre védi meg a múltat és harcol a megújulásért.*” És a teljesítményére méltán büszke alkotóé. A „*Mégsem történik semmi*” rezignációja.

Az egész, mesterségesen, felelőtlen kezekkel széttépett, felejtéstechnikára alapozott magyar irodalom talán soha el nem múlt gondja ez, nem csupán egy magára, maga küzdelmeire hagyott, jelentős alkotóé – volt.

ZSILLE GÁBOR

A vénség mozzanatai

Hárs Ernő emlékére

I.

Kilencvenéves korától havonta meglátogattam.
Botorkálva mindig eléem jött a negyedik emeleti folyosón, kinyitni a liftajtó melletti vasrácsot.
Együtt botorkáltunk vissza, az öregségszagú lakásba.
„Mevénültem, látod” – pillantott fel derűsen, a rozsdás kovácsoltvasba kapaszkodva. „Az a repesz a bokámban kínoz, hiába, ilyen a vénség.” Éreztem, törékeny teste körül ott lebeg hitelesen a huszadik század.
Álltunk a korlátnál, a szédítő mélység fölött, és a bérháztetők felett két toronydarura mutatott: „Azok a Zeneakadémiát építik. Hát ezek az én távlataim.”

II.

„Az öregkor nagy ellentmondása,
hogy most, mikor lenne időm másra,
már be vagyok zárva a lakásba.

Szobám foglyaként töltve napjaim,
merengek életem kalandjain,
s felém csak múltam néhány holtja int.

Ifjan viszont, még tele tervekkel
és erőm teljében, ezer helyre
hiába csábított a bédekker.

Hiszen akkor nem volt időm másra,
mert bezártak – de nem a lakásba:
lettem a kor kötőző munkása.”

III.

Úgy látszik, az ember végül kisgyerek lesz újra,
óvodásként nyugóskodik, ok nélkül duzzog.
Egy alkalommal váratlanul nyafogva megszólalt:
„Unatkozom. Valami jó könyvet hozz nekem!”

Kilencvenévesen is szemüveg nélkül olvasott,
félszeggel, mert a másokra hályog nőtt, viszont
műteni nem merték, az altatás veszélye miatt.
Egy ilyen idős beteg talán nem ébred fel.

„Valami jó könyvet hozz nekem!” Körbenéztem: faltól falig polcain mázsás súllyal sorakozott a teljes világirodalom, több ezer remekmű, oly tömötten, hogy kivenni egyet nehéz volt,

s a szomszédos, raktárnak használt kisebbik szobában könyvkupacok tornyosultak a bútorokon...
„Olvasmányt? Ide? Hiszen négyezer könyved van, Ernő!”
Dúcásan felelt, mint aki játékára unt:

„Ötezer-ötszáz. Ezeket már kiolvastam.”
S az egészben az a vicc, hogy komolyan mondta.

Barátunk, „Orpheusz úr”

Futamok és rajzok Deák Lászlóhoz

Barátok voltunk? Voltak jobb, közelebb barátai is (például legendás négyesük Parancs Jánossal, Kecskeméti Kálmánnal és Kemsei Istvánnal, s hozzájuk csatlakozva, ismeretes, még Villányi László, esetleg, a korai évekből, Orvos András is barátai legbelsőbb köréhez tartozott – ő maga is „belső barátságoknak” nevezi ezeket halála után kiadott *Naplójában*), s nekem is voltak közelebbiek. Lényeges különbség azonban kettőnk barátságai között, hogy az övéi – ez már megmásíthatatlan – sírig tartók (elég csak a fentiekhez való viszonyát idézni, s naplója valamely helyén maga is végtelenül szerencsésnek érzi magát „hűséges barátai” miatt), az enyéim között egyelőre nem akadt ilyen, s nem tudom, hűséges van-e egyáltalán barátságaim között (tény, mindük kihűlt valamennyire, zárójelbe helyeződtek, s bár, tudtommal, egyik barátommal sem árultuk el – nagyon – egymást, a körülményeink úgy hozták, hogy – kivel jobban, kivel kevésbé – elég távol kerültünk egymástól). Azt mégis – és Deák László részéről is – biztosan tudom, hogy mindketten szívesen találkoztunk egymással (akár én is elmondhatnám, amit Tandori Dezső firkantott papírra barátunk halálának döbbenetében: „Ó, festőm, / poétám, / találkoztam...” [kiemelés tőlem – T. L.]), szívesen voltunk egymás társaságában, műveltségünk és ízlésünk sok mindenben megegyezett (erről itt csak annyit, hogy amikor 1960-as évekbeli eszmélkedéséről faggatta őt Erős Kinga *Tollal és ecsettel* című, 2007-es Magyar Napló-beli interjújukban, a magához közelinek érzett minták közt első helyen említette a lengyel és az amerikai költőket, a beatnemzedék költészetét, és a franciákat – nos, ők nálam is az első helyeken szerepeltek akkoriban, s bevallom, máig rendszeresen visszatérek hozzájuk), sok mindenről hasonlóképpen gondolkodtunk, és a tartásunk is hasonló elvekre és értékpilérekre épült.

Közelebről elég későn, már Magyarországra kerülésem, azaz 1984 táján ismertem meg őt (bár lehet, valamelyik, fiatal írók számára szervezett rendezvényen – talán a Zalán Tibor nevezetes nemzedéki esszéje gerjesztette *Arctalan nemzedék*-vita kapcsán összetrombitált 1979-es vagy 1980-as balatonszemesi tanácskozáson – korábban is találkoztunk már). Hivatalosan ugyan csak 1986-ban települtem át az akkor még szocialista (s szintén akkor még) Csehszlovákiából Magyarországra, de valójában már 1983-tól intézgettem ezzel kapcsolatos ügyeim, ráadásul hamarosan majdani átköltözésemet is lehetővé tevő álházasságot kötöttem egyik barátnőmmel (mindkettő szó szerint értendő), 1985-től pedig már időm nagy részét a magyar fővárosban töltöttem. (Részben *hivatalos* feleségem gyakran változó albérleteiben, részben, Varga Imre féléves újvidéki ösztöndíja idején, az ő békásmegyeri – Margitliget utcai – másfél szobás lakásában.) S lassanként bejáratos lettem a budapesti kiadók és szerkesztőségek egyikébe-másikába is, megismertem a világu-

kat, s egyfelől régebbi barátaim és ismeretségeim révén, másfelől az újaknak köszönhetően emberi környezetem is napról napra tágult, rétegzettebbé, színesebbé vált, és napra nap, mind nagyobb részt sikerült becserkészniem a főváros – hajdani szülővárosom – valóságos és szellemi tágasságából, megismertem mélységeit és magasságait, ritmusát és szokásait, mígnem teljesen városlakó, néven nevezve: budapesti lettem magam is. Miközben keményen megtapasztaltam azt is, mennyire más vendég szemmel nézni, vendégként járni a várost, s mennyire másként viszonyul hozzád, és rád is teljesen más – magához való – viszonyulást kényszerít, ha ott élsz. A *Magvető* Kiadóban, pontosabban annak nevezetes – már irodalomtörténetként hivatkozható – versszerkesztőségében Csiki László révén lettem otthonos. És, tegyem hozzá, neki köszönhetően hamarosan Deák László révén is.

Persze, az Irodalmi Szemlénél, a cserepéldányként érkező magyarországi lapokból már korábban is ismertem a verseit, de az is tudvalevő, hogy költőként viszonylag későn indult – tehát ő is elég későn *ismerte meg* magát (már túl volt a harmincon, amikor 1977-ben a *Mozgó Világban* megjelentek az első versei); addig rajzolt, festett, a N° 1 festőcsoport tagja volt (olyan, a kortárs magyar képzőművészetben mára jelentős helyet kiérdemelt művészekkel, mint a pár nappal hatvanadik születésnapja után elhunyt El Kazovszkij, továbbá Kecskeméti Kálmán, Szemadám György és mások), már 1968-tól rangos tárlatok résztvevője, holott az 1970-es évek elején, szinte csak mellel, megnyerte az Élet és Irodalom kritikapályázatát is. Az Erős Kingának adott interjújában így emlékezett vissza erre a megkésettiségre, váltásra: „...valahogy úgy alakult a dolog, hogy érezni kezdtem, bár festek, valójában nem ez az én mondanivalóm. Egyre többet írtam, s így szépen átment az egyik műfaj a másikba.” Első verseskötetét, a *Magaslest* tehát csak 1979-ben adta ki, s amikor 1982-ben elszegődött a *Magvető*-höz, még csupán a második, a *Közös csapdával* hozakodott elő. Ezt a kötetét már megvásároltam, de írás közben – miként más egykori könyveim említésekor – ezúttal is riadtan tapasztalom, hogy sűrű költőzéseim során ez is *elkóborolt* tőlem (a kacifántos életútú, Rimaszombatból Budapesten és Ljubljánán meg Trieszten át Zürichbe származott Ilma Rakusa gondolatmenetét követve: mást választottak helyettem), ahol már csak a harmadiktól, az 1985-ös *A gyarló esélytől* sorakoznak a könyvei. (Illetve hirtelen nem találok a negyediket, az 1988-as *A változatlan hatalmát* sem, jóllehet az már dedikált kötet volt.) Megjegyzendő azonban, hogy még ezután sem volt teljesen töretlen – vagy csupán nem volt bő termésű? – a költői pályája, hiszen harmadik kötetét – egy 1994-es versválogatást, *Az árvaság korát* leszámítva – csupán másfél évtizedes hallgatás után követte a negyedik (a *fojtatás*, 2003-ban).

Deák László Péter fiával

De most még egyelőre a Magvetőhöz kell visszatérnem. Idő múltán, mivel 1986-tól, (első pesti) munkahelyem, a Zöld Ferenc vezette Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése (MKKE) igazgatósága is annak az addigra már elég ütött-kopott, tizemeletes beton–vas–üveg és papírmásé monstrumnak a legfelső emeletén székelt, a város szívében, a Vörösmarty téren, mely épület környezetidegenségével teljesen kilógott ez előkelő városrész, illetve tér építészeti érték és a boldog békeidők nyugalmát árasztó és gazdagságáról valló, patinás polgárházai és palotái közül (a pestiek nemes egyszerűséggel csak Elizélt-palotának becézték). Hetente kétszer-háromszor nekem is át kellett oda battyognom cégem Nyár utcai Kiállítási Gyűjteményéből. (Az épületet aztán a rendszerváltás után a telekre pályázó újkapitalisták az 1990-es évek vége felé lebontatták, hogy a helyébe egy új, immár csillogó-villogó, ám elődjénél nem kevésbé környezetidegen – elizéltebb? – betonvas-üveg konstrukciót emeljenek.) De szívesen mentem mindig, mivel az épületben elhelyezett hivatalok, vállalatok munkatársai számára – az MKKE-n kívül a kiadók közül itt volt a Magvető, a Corvina és a Zeneműkiadó is – a másodikon egy kiváló konyhájú étkezde is működött, tehát munkahelyi feladatai intézését ebéddidőben még bőséges kulináris élvezetekkel is összeköthette ott az ember.

S tegyem hozzá gyorsan: szellemiekkel is, lévén, hogy az MKKE emeletén volt az egészen kiváló, irodalom- és

könyvkritikai fórumként is olvasható Új Könyvvilág szerkesztősége – előbb Zentai Péter (amíg föl nem váltotta az Akadémiai Kiadó vezérigazgatói székébe távozó Zöld Ferencet), majd rövid ideig, a lap megszűntéig helyébe lépő Tarján Tamás birodalma –, ahol az ember, recenzióírás címén mindig szert tehetett – ingyen és bérmentve – a legfrissebb könyvújdontságokra. Ilyenkor az ugyancsak itt, a nyolcadik vagy a kilencedik emeleten honoló Magvető Könyvkiadó volt a következő megállóm (talán mindketten voltak irodái), pontosabban annak is a versszerkesztősége: Parancs mester birodalma. A kiadó e lírai részlegét ugyanis a remek s önmagával szemben mintaszerűen szigorú és igényes költőként ismert, 1956 után *vigvázó szemét Párizsra vetette* és egészen Franciaországig futott, s onnan csupán 1964-ben hazakerült Parancs János, az irodalomtörténeti súlyú Magyar Műhely egyik alapító szerkesztője vezette, akit a kiadóban olyan nagyszerű emberek, olyan kiváló költők és szerkesztők vettek körül, mint Csiki László, Kemsei István, Sz. Székely Magdolna, Deák László, és itt volt a már a híres csigaverseit is tartalmazó, pályakezdésem idején megjelent *A vonalak kertje* című kötete óta költőként általam mélyszégyesen tisztelt Keszthelyi Rezső is. Igazi műhely volt ez, máig nem pótolja semmi az itt, illetve velük töltött órák hangulatát, tapasztalatait, majd a közeli *korcsmahivatal*-beli traccsokat. (Magam Parancsot még Pozsonyból, az Irodalmi Szemléből ismertem; hivatalos útján egyszer fél napon át kísérgettem a hajdani koronázó város történel-

mi levegőjű utcáin.) Deákot is ő hívta el szerkesztőnek a Képzőművészeti Kiadótól, melynek barátom tizennégy éven át dekorátöre és kiállításrendezője volt, miközben képzőművészként a Pannónia Filmstúdiónál is vállalt bér-munkát. Ezek a kiadóbeli vizitek persze rendszerint valamely környékbeli vendéglátóipari üzemegekben végződtek – a Zserbó Dorottya utca felőli, azóta alaposan kiglancolt bizstrójában például, de a Deák Ferenc utca–Bécsi utca sarkán is volt egy biztos pontja elmúlt éveinknek; néha egészen a Veres Pálné utca–Irányi utca sarkán levő Grinzingi borozóig is eljutottunk – ahova engem főleg mennyei csülkös bucijuk vonzott –, de a Szabadság tér oldalából nyíló Aulich Lajos utcában is volt egy megbízható helyünk, bár nem vagyok benne biztos, tényleg ott-e, illetve megvan-e még) – leggyakrabban a két Lacival: Csikivel és Deákkal, némi sörökkel, borokkal, felesekkel serkentve szellemi fejlődésünket.

A különböző írószövetségi rendezvények nemkülönben gyakori alkalmat adtak találkozásainkhoz (és nemcsak a Bajza utcában). S mivel Deák nagy antikváriumjáró is volt, sokszor valamelyik régikönyv-kereskedésben futottunk össze (nemegyszer a Ferenciek terén levőben, gyakran a Szent István körút sarki szűkös helyiségben – pedig már az időben is kezdett, ahogy mondja, „kommercializálódni, közért jelleget ölteni” az antikvárius szakma). Ide, ez utóbbihoz közel volt az Orpheusz Hollán Ernő utcai, nyomortanyára emlékeztető bérlémenye, én meg akkor épp a Nagykörút–Balassi Bálint utca sarkán levő bérház negyedik emeletén olvasószerkesztettem az az időben ott tanyázó Iskolakultúrát. A *menés*, az antikváriumjárás egy idő után nemcsak életmódja lett Deáknak, hanem, úgymond, munkamódszere is; maga ír *Naplójában* arról, hogy nem tud sokáig „a fenekén ülni”, időnként „felpattan és átcsörtet a Belvároson” és „bekukkant az útba eső antikváriumokba”: „Gyaloglás közben gondolkodom ki mindent – így ott –, amit később papírra vetek. Folytonosan látnom kell, találnom kell valamit. Egy jelet, egy író nevét, egy érdekes vagy szép könyvet, az emberforgatagot, kirakatokat, dohos boltbelsőket, évek óta eladhatatlan, porosodó könyvek gerincét, elronyolódó papírborítóját...” Mert az ember sosem tudhatja előre, hol, milyen impulzusok érik, hol, min *botránkozik meg*, aminek oka lehet egyetlen eleven színű virágszál is, bármi. Fő a nyitottság, s Deák László ilyen volt: nyitott mindenre, mindenkire; ahogy hűségese, Kemsei István jellemzi: „fantasztikus agyú” ember, „Két lábon járó enciklopédia”, „tudásának forrásvidékét” szinte felmérni se lehetett.

De sűrűn megfordultam – ingyenkönyvekért is – kiadó-jában, az Orpheuszban (hát hogyan kaptam volna például kedvenc franciánk, Michaux után, akinek gyors egymásutánban két kötetét is kiadta, a 2001-es *Tartóoszlopok* és a 2002-es *Fészkelődik az éjt*, hogyan csaptam volna le rögtön a Fazakas István barátunk Fekete Sasával közösen kiadott, Jarry mester emlékét feltámasztó magyar nyelvű *übbiológiai* kézikönyvükre, *Az Übükre* is). Ez eredetileg, az állami mamutcég, a Magvető privatizálásával, „osztódásával” jött létre akkori igazgatója, Jovánovics Miklós elképzelései szerint, azzal, hogy elsősorban verskiadásra és -terjesztésre fog szakosodni. Barátom *Naplójában* is ír erről, „Elképesztő fordulatként” élte meg e fejleményt, s bár igen erősen ódzkodott a feladattól („nem szeretnék közútátlat tárgya lenni, ha már eddig nem voltam

az”), első pillanattól világos volt a számára, hogy vállalni fogja („Mert persze balek is vagyok”). Az események ezután gyorsan peregtek, s noha az ötlet csak 1989 vége felé vetődött fel, 1990 elején már meg is jelent a Magyar Naplóban az első híradás az Orpheusz megalakulásáról, mely Deák irányításával két évtized alatt több mint háromszáz kötetet jelentetett meg, köztük igazi csemegéket és könyvsikereket is.

Igaz is, a *Napló*. Már halála után, 2012-ben jelent meg a budapesti Nap Kiadó gondozásában és elválaszthatatlan barátja, Kemsei István szerkesztésében, 1980 és 1990 közötti feljegyzéseivel, mely a reveláció erejével hatott rám. És voltaképpen csak most, ezt olvasva döbbenek rá: mennyi mindent nem tudtam róla, s mennyi mindent *elmulasztottam* belőle; mennyivel gazdagabb lehetnék, ha még alaposabban és elmélyültebben ismerhettem volna, s kétségbe ejt a tudat, hogy ezen már nincs mód változtatnom. Még szerencse, hogy az ő 1980-as éveinek, akkori gondolat- és ízlésvilágának, szenvedélyeinek, igazságkereséseinek, véleménynyilvánításainak – szenvedéstörténetének – e *Napló*-beli feltárlása egy *más* (de nem másik), egy, a személyesen ismertnél is teljesebb ember megismerését teszi lehetővé számomra, évekkel halála után. Miközben mennyi mindent megőrzött belőlem is *Naplójában*, a magam életéből: hiszen napjai múltát követve, tulajdonképpen az enyéimből is sok mindent rögzített, számottevő fogódzókat adva az én 1980-as éveim *felfedéséhez*, *felfedezéséhez* is, s olyan ablakokat nyitott meg előttem, melyekből részben újból ráláthattam arra a Magyarországra, arra a költözésem előtti, körüli és közvetlenül utáni társadalmi, közhangulati és irodalmi környezetre, melyek újbóli szocializálódásom, honosításom díszleteit és életérzését adták, körülményeit befolyásolták. Éppen ezért, mivel életem során a naplóírással, időről időre feltámadó bösz elhatározásaimat jelző naplókezdeményeimmel rövid idő alatt mindannyiszor kudarcot vallottam, életem történéseinek, Déry Tibor-i *hordalékainak* rendezéséhez, kassáki *szénaboglyájának* kazalba rakásához mások naplóit is segítségül kell hívnom, itt kell elmondanom, mily *elmondhatatlan* hálával tartozom Deák Lászlónak is, amiért az enyém helyett is megírta az övét. Amely elsősorban azt húzza alá számomra, amit ő feltételez Ács Margit róla, új verseskönyvéről mondott dicsérő szavai kapcsán: az írónőt nyilvánvalóan az élményközösség befolyásolta véleményében. Ha ugyanis végiglapozom barátom naplókönyvét, alig maradt ceruza- és tollvonásaimtól érintetlen, megjelöletlen, reflektálatlan bekezdése, bejegyzése, amely ne elevenítette volna fel valamely emlékemet, amely ne adna ötletet, ihletet, szempontot valamely megírandóhoz, amit ha mind papírra vetnék, akár egy újabb könyv is kikerekedhetnék belőle, azaz Deák könyve szinte egy újabb könyv – a napló olvasónaplója? – megírására sarkall (persze, az ötlet nem új, Eörsi István is valami hasonlóra vállalkozott az *Időm Gombrowiczsal*-ban, és Weöres-naplómban magam is ilyesmivel próbálkoztam). Tény, hogy – legalábbis az évtizedet tekintve – Deákkal nagyjából ugyanazt éltük, s többé-kevésbé ugyanúgy, hasonló életérzéssel, egymáséival is behelyettesíthető pofáraesésekkel, csalódásainkkal, ugyanazon körök megfutásával. S jóllehet magam, mint afféle *messziről* – azaz vidékről – *jött* ember nem láttam bele a helyi (pesti, központi) irodalmi-közéleti-politikai viszonyokba és *iszonyokba*, és nem láttam át oly mér-

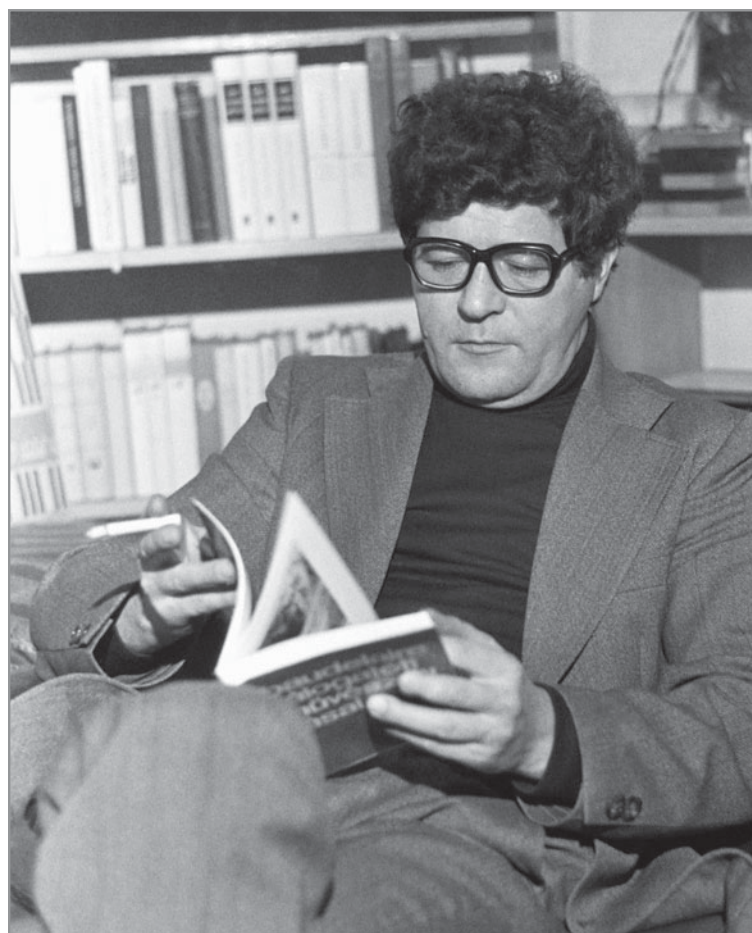

tékben a felszín alatti, személyes érdekek által gabalyított, hírszerű összefonódásokat, mint – „egy vezető irodalmi kiadó szerkesztőjeként” – ő, az évtized általánosan tapasztalható nyomottsága rám is nyögtesítő súlyokkal nehezedett, és a szóban forgó évtized lefojtottságában ugyanattól a légszomjtól szenvedtünk mindketten. Igaz, a husáki Csehszlovákia oxigénhiányos légköre után az 1980-as évek magyarországi viszonyai mintha némileg elviselhetőbbek lettek volna számomra. De azért, személyes megfigyeléseim alapján is, most mégis egyetértőleg másolom ide naplójának következő, 1985-ös sorait, ahol azoktól futkos a hátán a hideg, akik „Rátehénkedve az irodalmi életre, kiszívták a hatalom csecseből az utolsó cseppet is”, azaz akik „Pusmogva, szemfogatva, oldalazva, mellébeszélve, nagyokat »gurítva« félreinformáltak mindenkit, elhallgattak minden fontosabb lehetőséget a nekik nem tetsző előtt, eldugaszolták a csatornákat, hallgatólagosan és maximálisan együttműködtek a hatalommal”. Eltekintek azonban itt e „kiszorítódsi” – a „protekciónizmusnak”, a „kisszerűek uralmának” – Deák által néven nevezett, és meg kell mondjam, neves példának sorolásától, akik „nagyképűsége”, „üldözési mániája”, „»izlése«”, „sehonnan-sehovása” „sok jobbra érdemesel” végzett, jóllehet e kisded kéjelgések élemberei nem „akárik” voltak, de ha ma, a 2010-es évekből széttekintek magam körül, ugyanezt a képet láthatom, csak másokkal, ám annál élesebben. (Igaz, azzal a – nem lényegtelen – különbséggel, hogy hovatovább már az „akárik” is egyre inkább élén járnak napjaink kiszorítódsíjaiban.) És még valami kiderült számomra ebből az évtizedes naplóból – ön- és helyzetképeiből, -vázlataiból, környezet-elemzéseiből, társadalmilégkör-analíziseiből: az, hogy milyen remek elemző és milyen ragyogó prognosza – de mondhatnék jóst vagy előrelátót is – volt valójában Deák László, akinek előrejelzése – akár tíz-húsz éves távlatokban is – rendre beigazolódtak, s most sorolhatnánk a példákat, hogy 1980-as évtizedbeli megfigyelései, megérzései és következtetései mint váltak mindennapos valósággá a 2010-es évekre Magyarországon (és általában [Közép-] Európában is).

Nem állhatom meg, hogy ennek igazolásául ne pötyögtessem ide könyvének hátborzongatóan pontos tételét: „Korunk uralkodó típusa a magazin szemléletű, -gondolkodású tömegember. Erre állt be a középnevezék, erre nevelődnek az átlagfiatalok. [...] A magazinembernek valójában nincs kultúrája. Nincs múltja, nincs istene és nincs művészete. Csak holmija van, divatja (divatjai), csak fogyasztása van. A dolgokról alkotott képzete nem terjed tovább a kívánatos – nem kívánatos megkülönböztetésén, vagy a megéri – nem éri meg latolgatásán. A manipuláció terméke ő, addig működik, ameddig tart a manipulálása. Megnyilvánulása a narcizmus, a világról való érintkezése agresszíven követelő. Magatartása rég nem a tagadásra épül, hanem épp ellenkezőleg, a szelektív, mohó elfogadásra, a parazita életmódra. Önmagáról alkotott képébe a szenvedés nem fér be, ahogy a komolyság sem, egészében jellemző rá az érzelmi és tudati infantilizmus. Nem közösségben él, de nem is egyedül, hanem csakis nyájban, hordában, biztonságosnak érzett ólmelegben.”

Ennyi; több idézet az előbbiekre nem is kell. A bejegyzés 1988-ban, több mint negyedszázada íródott. Ha Deák László már az időben kora „uralkodó típusának” nevez-

te a *magazinembert*, ez a véglény mára a legjobb úton van afelé, hogy felszámoljon magában s maga körül mindent, ami magasabb rendű emberi kultúra és erkölcsiség, ami emberi érték és közösségi érdek volt valaha. Költőnk, írónk sok irányból egybeszerveződő műveltségre, műveltségének tágassága (lásd főntebb Kemsei István följegyzését minderről), összefüggés-látásának hagyományos értékekre alapozottsága a belső tartalmak és tartás, az integritás és a szerveség, a kultúrába beágyazottság, a kultúrának „mint magasabb rendű életeszménynek” – ezt Déry Tibor kapcsán írja le – megrögzöttjévé teszi Deákot. (Ezért lehet, hogy Márai Sándor – „a Márai Sándorok, Weöres Sándorok, Baránszky-Jób Lászlók” – halálával például egyenesen a szerves egészként értelmezett irodalom végét hirdeti; naplójában másutt Baránszky-Jóbot is a „magyar szellemi élet egyik utolsó óriásaként” írta le, akitől, akárhányszor nála járt, mindig „megtisztulva” jött el, s ugyanazzal a tanítványi csodálattal szölt róla mindig, mint Fodor András Fülep Lajosról.) Egy

Parancs János

1989-es naplóbejegyzésében a 20. század végét nyugtázza, de ezt nem évszám szerint érti, hanem a „minőség” végeként értelmezi, s ilyen értelemben a kettő szoros összefügg egymással, ugyanazon *behatárolt végtelen* két megnyilvánulási formájának *végét* jelenti be). Ezzel függ szorosán össze az is, s jelenünkről mond nem éppen hízogó véleményt azzal is, amikor már Weöres Sándor halálhírének pillanatában biztosra veszi – „az európai kultúra gyászol”, jelenti be –, hogy „Sanyikát nem a Nemzeti Múzeum kertjében fogják felravata-

lozni, mint Adyt annak idején”, és ami Weörest ugyan- csak megilletné. (Hát igen, akkorra már nemcsak *minden egész* törött el, hanem a részek is törtek már „ezerrel”.) Alig fél évvel korábban, Szent Orpheus halálát, döbbenetében, még ennél is kurtábban nyugtázta: „Meghalt Szentkuthy Miklós.” Igen, abban a pillanatban ebben a kurta mondatban benne volt minden, az egész apokalipszis. Később, két lappal odébb, a hírre, hogy Szentkuthy végrendeletében csak legszűkebb családját engedte részt venni búcsúztatásán, ennyit tett még hozzá: „Nagy ember volt Szentkuthy, most már bottal üthetitek a nyomát!” Lehet, a 20. század – a magyar kultúrában – valóban ket- tőjük: Weöres és Szentkuthy halálával, 1988-ban, 1989- ben ért véget? A rendszerváltással kezdődő évek, évtize- dek mindenképpen ezt látszanak igazolni. (Amihez még annyi kívánczogna hozzá, hogy talán az egész kulturális Közép-Európa *utolsó mohikánja*, Mészöly Miklós 2001. évi halálával pedig valószínűleg visszahozhatatlanná is vált.) Van költőnk könyvében egy bejegyzés, még 1980- ból, betöltötte már a harminchármat, krisztusi korban van, az ember ilyenkor általában már keményen szem- besül önmagával, s ha még nem találta meg, kitartóan keresi a kérdésre a választ: ki ő s ki lehetne. Deák fordít- ott eljárást választ: sorra veszi, ki nem ő, és e „nem”-ek között próbálja elhelyezni magát. Megint érdemes – itt utoljára – hosszabban idézni tőle: „Végül is számot kell vetni, hova nem tartozom: nem vagyok sem értelmiségi, sem munkás, sem paraszt származású. Nem vagyok egy- kor volt híres, gazdag arisztokrata sarj sem. Nem vagyok sem zsidó, sem cigány, sem kisebbségi. Szemlélet dolga- iban nem tapasztaltam családkban sem nagy-, sem kis- polgári allűröket. Nem vagyok sem ateista, sem bigottan vallásos. Eddig végzett munkásságommal nem csatlakoz- tam sem a radikális avantgárdhoz, sem a merev konser- vatívokhoz. Nem vagyok párttag, de nem vagyok nyuga- ti ügynök sem. Nem vagyok kifejezetten okos, sem szép, sem ügyes. Nem vagyok gazdag, nem vagyok nyomorgó koldus. Nem vagyok idegbeteg, kábítószeres, alkoholista. Nem vagyok anarchista. Nem vagyok homoszexuális, nem vagyok mazochista, nem vagyok szadista. Nem tar- tozom a hatalom gyakorlóinak egyik köréhez sem, nem vagyok bennfentes társaságok dédelgetett habituéje. Nem végeztem egyetemet, sem főiskolát. Nem érzem magam vezető egyéniségnek. Nincs bennem túlságos tekintély- tisztelet.” Önképéhez alkalmazott módszerével itt Deák László leképezi a korabeli magyar társadalmat, azokat az értékeket, kategóriákat és dimenziókat, melyek szerint az gondolkodik, mérlegel, értékkel – és teszi ezt eléggé illü- ziótlanul. És annyiban jövőbemutatóan, hogy ugyan- ezekkel a megkülönböztetőkkel leírható a mai, csaknem három és fél évtizeddel későbbi magyar társadalomszer- kezet és értékrend is, sőt, ha lehet, még markánsabban és még szembetűnőbben. E sajátos önelveboncolásakor még nem ismertem Deákot személyesen, de később is ugyan- ilyen maradt, élete végéig ilyennek tudtam őt. *A között*, a *közösség*, a *közép* emberének, akit viszont a legkevés- bé sem lehetett közepesnek, és még inkább nem arctalan- nak nevezni: ugyanis ezt a sorsvállaló középen maradá- st a maga leghatározottabb arcvonásaival ruházta fel. Eleve elvesztett ember – vélhette róla bárki, én mégis gyöztes- nek mondanám, mert nagyon is emberi jelleget tudott adni ennek a sokak szerinti jellegtelenségnek, s vállalni és következetesen hűnek maradni hozzá.

Orpheusz úrnak – barátai, hívei ezt a címet adták Deák Lászlóra emlékező kötetüknek 2010-ben – egy idő- ben, főleg az 1990-es évek dereka tájt magam is dolgoz- tam néhanap: nem egy kötetüknek szerkesztője voltam (én gondoztam például közös barátunk, Géczi János élet- mű-válogatásának vagy fél tucat kötetét), nem egy kéz- iratuk véleményezésére is felkért Laci, s egy-két kötetük- nek összeállítója és fordítója is lehettem. Nála jelentettük meg például Vörös Istvánnal az 1997-es Miroslav Holub- kötetünket (*Interferon, avagy A színházról*), és először vele közösen terveztük Deáknál azt az 1993-as Vladimír Holan-válogatást is, melybe végül – időhiány miatt – mégse szálltam be, így az Vörös önálló fordításmunkája lett (*Mozartiana* címmel), és nem készültem el a magya- rul alig ismert, ám kétségtelenül európai rangú szlovák költő, Ján Ondruš verseiből készítettő, szintén *Orpheusz úrnál* tervezett válogatással és fordítással sem (ezzel a munkával máig adósa vagyok magamnak), pedig már a pénz is megvolt rá, amit így barátom – gondo- lom, csalódottan – kénytelen volt visszaküldeni a támo- gatóknak. S vele szövetkeztem akkor is, amikor Somlyó Györgyöt arra szerettem volna rábírní, hogy készítse el a maga – egyéni olvasatú és értékrendű – válogatását a kor- társ magyar költészetből, melyhez társakiadónak kértem barátomat a dunaszerdahelyi NAP Kiadó mellé, melynek akkor épp a szerkesztője voltam. S bár erre a könyvre is kaptunk némi pályázati pénzeket, mivel Somlyó – a tör- ténetet megírtam, részletesebben, másutt is – több okból is kifutott a határidőből, a támogatásokat viszont semmi- képp sem szeretttük volna veszni hagyni, így azt sütöttük ki barátommal, hogy Pomogáts Bélát és Tarján Tamást is megnyerve a munkának, magunk veselkedünk neki a kötetnek, melyhez az előszót majd Somlyó írja meg. Ez végül meg is történt, s így jelentettük meg a *Mindenekből Pantheont* című *Kortárs költészeti antológiát* 1997-ben, mely hibrid jellege ellenére is elsőként adott panoráma- képet az az időben „élő magyar költők” öt nemzedékéről, beleértve a határon túli magyar poétákat is. Végül 2007- ben is volt még egy „közös dobásunk”, amikor is Deák jelentette meg – kétnyelvű kiadásban – az Orpheusznál Jozef Leikert szlovák költő *Pominutelnost’ – Múlandóság* című, általam fordított versciklusát.

Persze más összefüggésben is számíthattunk egymás- ra és segítettük egymás törekvéseit. Amikor például az 1990-es évek második felében Ister néven létrehoztam a magam kis kiadóját is, sokszor fordultam hozzá – tapasztalataira, véleményére kíváncsi – tanácsért, terjesztési és szállítási gondjaim megoldásának előmozdításáért. Ő pedig – s nemcsak ezekben, mindenben – a világ legter- mészetesebb mozdulatával állt oda mellém (mint általá- ban mindenki mellé), és még azt is természetesnek vette, hogy az Isterrel is kapcsolatot kereső szerzőit önzetlenül átírányítsa egy-egy kéziratukkal hozzám. Így kerültem kapcsolatba a magyar emigráció olyan, Nyugatról hazate- lepedett kiválóságaival, mint András Sándor, Ferdinandy György vagy Gömöri György, akik közül az elsőtől egy pazar szerelembőlcséleti esszét jelentettem meg 2000-ben *Szerelem* címmel (afféle ikerkönyvként, a hozzá tarto- zó versciklussal együtt), a másodiktól *Gyönyörűen tudott fűtyülni* címmel kitűnő novelláskötetet adhattam ki 2001- ben, a harmadiknak pedig *A tél illata* című, 2003-as ver- seskönyve látott napvilágot kicsinél is kisebb kiadómnál.

Egyvalamiben azonban mégis kudarcot vallottam

Deák Lászlóval. Mivel akkor már *Az árvaság kora* című 1994-es válogatása óta nem jelent meg verseskötete (de már az 1988-as *A változatlan hatalmától* érezni lehetett, hogy válságban van), s szerintem képzőművészként is nagyobb visszhangot érdemelt volna, azzal próbáltam őt elmozdítani holtpontjáról, hogy felajánlottam: szívesen megjelenetném új – vagy újabb válogatott – verseit, melyekhez bőven mellékelnék a rajzaiból, festményeiből is. S ezt az ajánlatomat 1998-tól minden pályázati kiíráskor megismételtem, és ő – ilyen-olyan okkal – mindig kitért előle. Aztán 2006-ban – amikor, visszaköltözömben Pozsonyba, és az Ister gyakorlatilag már nem működött (noha egy vagy két kötetünk, mintegy a tehetlenségi erő folytán még, megkésve, napvilágot látott), Sebestyén Ilona távlatos programok mentén épített budapesti Napjánál – ő adta ki három évvel korábban a *fojtatást* is – mégiscsak rászánta magát egy verses-rajzos könyvre. Ez lett az *Emlékkönyv*, melynek örültem is, és bántódtam is miatta kicsit. Örültem, mert az barátom számos nagy verse mellett több mint egy tucatnyit tartalmazott a rajzaiból is; viszont csalódott voltam, mert magam eredetileg más könyvet szántam volna – akár ugyanebből az anyagból is – Deáknak. Szellősebbet, képességeihez, értékeihez méltóbbat, szebbet – afféle albumszerűt. Már magát a formátumát is nagyobbban gondoltam el; a *külsínt* mindenképpen jobban összehangoltam volna a *belbeccsel*. S a versek elolvasása után még erősebb lett ez a gondolatom. Érett, szikár, férfias költészet ez („nagy formátumú, mégis: kevés szavú költői univerzum” – ahogyan Sütő Csaba András jellemezte valahol), az összeszorított fogak poézise, a távollatlansággal szembenező, eltökélt tekintet horizontja, az ember önmagával és világával való illúziótlan *elszámolásának korai őszikéi* ezek a versek (igaz, Arany is hatvanéves kora körül írta őszikéit), érzelmi kiürültségük felől nézve afféle tárgyyszerű *antielégiák*. Ugyanekkor megragad nem mindennapi képességük, hamisítatlan képzőművészeti látásuk, és a köznapiság hidegségét, ridegségét festő illúziótlanóságuk, a „Mást vártam, mást reméltem, a valóság orrba vág” beismerése, a „kórót nyeső tavaszi szél” felismerésének drámája („A köznapok csak köznapokat hoznak, / kórót nyes a tavaszi szél”). A vers címe, melynek utolsó két sora ez utóbbi idézet: *A 2010-es évre* – egy 2006-ban megjelent verseskötetben! Tehát vizsla szeme a kifürkészhetlent nézi, a „Sok kínon, meddő köznapokon köszörülő” új évezred első évtizedét, s a „Ki tudja hoz-e még nekem újabbakat?” bizonytalanságával szembesül. Nos, az új évezred Deák László számára már a 2010. esztendő sem hozta el: költőnk, barátunk 2009. december 30-án, hatvanhárom éves korában, szinte pontosan tíz esztendővel felesége halála után, szilveszterre meghalt. Már az új esztendőt se várta ki, de csoda, hogy eddig bírta.

Nagy terheket hordott magában, amiből azonban kívülről nem sok látszott. Egyébként sem szívlelem az embe-
reket, akik nagyon látványosan tudnak szenvedni, szerencsétlennek lenni. A szívem, lehet, meg is esik rajtuk, de nem kedvelem őket. Deák László tartása, az a méltóság, mellyel személyes tragédiáit és életének nyűgeit cipelte, még azután is, amikor más már összeomlott volna, megrendítő tapasztalat volt a számomra. Pedig akkor már – különösen miután 2005-ben, 2006-ban, új (kései) családot alapítva visszaköltöztem Szlovákiába (először Pozsonyba, majd Dunaszerdahelyre), és előbb hirtelen

jött betegségem, majd egyéb személyes leterheltségek és anyagi gondok miatt nem tudtam kedvem szerinti gyakorisággal szülővárosomba visszajárni, vele is igen meg-
ritkultak a találkozásaink. Később, tudtam, a gyilkos kór is megtámadta, s ha mentem is, nem akartam magammal, bajaimmal, étellemmel traktálni őt. Leveleket azért, bár ritkán, továbbra is váltottunk egymással, gyakorlati ügyekben például. Nem felejttem azonban el 2006. február 27-i e-mail-levelét, melyet csupán három hónapot élt kislányom, Flóra temetésének estéjén találtam meg a gépemben, s amely a legjobbkor próbált és tudott erőt adni, hitet önteni belém. Ennek közvetlen előzménye az egy héttel korábbi, február 20-i pesti találkozásunk volt az Írószövetség Bajza utcai székházában s épp a kiadójával, az ekkorra már egy ideje ideköltözött Orpheusszal – stílusosan? vészhelyzet esetére? – szemközti Deák Étteremben, illetve az arra kapcsolódó, február 24-i levél-
lem, melyet válasza megértését segítő, most teljes egészében idemásolok:

„Kedves Öregem,

hétfőn este sokáig és mélyen beszélgettünk mindenféléről, többek között a halott feleséged is, illetve a kislányom is szóba került, aki másnap délelőtt meghalt (beszélgetésünk idején már válságosra fordult az állapota, amiről azonban akkor még mit sem tudtam) – hétfőn, február 27-én temetjük (három hónapos kora előtt egy nappal).

Február 28-án, március 1-jén, 2-án ismét Bpsten vagyunk.

Le- s megtörtén bár, de töretlen barátsággal öllek TL”

Mire barátom a következő – mély, együttérző és varázslatos lényéről is valló – választ küldte másnap:

„Drága Lacikám!

Temetés után, ilyen gyászórákban, mit is mondhatnék? Kevés az, hogy veled érzek, igaz szándékú bár, de lehetetlen mégis. Elképesztő, hogy milyen nyomorultak vagyunk. Rossz hír, de hozzáteszem, Bohár Andris 45 éves korában három nap leforgása alatt meghalt a hét végén, rapid leukémiában. Csecsemő és felnőtt végzetének foglya, meghal, de nekünk továbbra is az élet útján kell járnunk, az ő drága emléküket cipelve.

Ölel öreg barátod, Deák Laci.”

Amikor pedig, egy pazar, tanítani való képzavarral, Flóra halálhírére Pozsonyba sietve február 21-én *erőt vett rajtam a teljes erőtlenség*, ami egyik pillanatról a másikra súlyos izomgyengeséggel (Myastenia gravis) járt (nem túl gyakori szörnyűség, százezer lakosonként általában 0,6–1,1 új esetben diagnosztizálják évente, a csecsemőmirigy felnőttkori aktiválódásával van kapcsolatban, ám orvosaim hosszú, fizikai s lelki kínokkal teli hónapokon át nem tudtak rájönni tüneteim kiváltó okára), amiről egy levélben *Orpheusz úrnak* is beszámoltam, megint csak késlekedés nélkül jött a vigasz. Íme, egy részlet június 27-i, névnapunkon írt leveléből: „...Veled nagyon együtt érzek, sőt együtt szenvedek, ami a testi nyavalyákat illeti. Itt most 36 fok van árnyékban. Remek! Csütörtökön temetjük Domokos Matyit. Így megyen ez. Szia: Laci”

Hát igen, *így megyen*: az ember halottakkal – halottával – él együtt, nekünk pedig az időben igencsak összejöttek a holtjaink, tele voltunk temetéssel, gyásszal; felesége halála után barátom számára is – az azt követő, már a „közös szenvedés” jegyében dedikált 2003-as verseskötete címével – már csak *fojtatás* volt a folyta-

tás. Emlékszem, amikor egyszer, még korábban elmesélte felesége elvesztésének történetét, a borzalmakat, amiket ekkor, 1999 karácsonyán átélt. Azt gondolom, barátom is ekkor kezdett meghalni, az ő haldoklása is ekkor kezdődött, onnan kezdve már meg voltak számlálva a napjai, csak senki nem tudott még róla – ő sem. A *fojtatás*ban olvasható, felesége utolsó napjainak már-már kozmikus botrányát látszólag szenvtelenül, tárgyilagos-leíró *krónikáséneke*, haláltörténete, az 1999. december 24–27. az ezredforduló magyar költészetének egyik legmeggrázóbb, talán csak Borbély Szilárd szülősratóihoz, haláldrámáihoz mérhető, hátborzongató darabja (prózában – utolsó *Naplójában* – esetleg Márai adott hasonlóan pontos-kegyetlen leírást felesége végnapjairól 1985-ben). Meggyőződésem: írni nem lehet az ilyen verset, az ember ilyenre képtelen készülni, elképzelhetetlen az ilyen dolgot, alakítgatni-finomítgatni: az ilyen egy tömbben, egyszerre szakad ki valakiből. A beszámoló távolgágtartó; beszédmódja, nyelve dísztelen; a költő kívülről szemléli az eseményeket; nem remeg, nem sír, a tekintete sem fátyolos; mégis valami tompa egykedvűséggel néz maga elé a messzi végtelenbe – csak az olvasó hangja csuklik el olvasása közben, csak az ő teste rázkódik a megrendüléstől.

A sors az ő esetében is kitűnő rendezőnek bizonyult. Deák utolsó, de már csak a halála után megjelent, Kemsei

István közreadta posztumusz írásának az elioti *Záróra, uraim, záróra...* beszédes címet adta az *Átokföldjéből*. S bár írása nem a megsejtett végzetről, élete elérkezettnek látott végállomásáról szól (illetve csak „szegről-végről” arról), hanem a moziról („egy bizonyos típusú moziról, aminek már egyszer s mindenkorra vége”), mégis az örök végzet sajátos nézőpontú látomását jeleníti meg benne. S a fiatalokra lázas mozizásait, velőig hatoló filmélményeit, Fellini-kultuszát idéző *Amarcord* vak, „rángatózó” tangóharmonikásának Domenico Pertica megjelenítette alakja, pontosabban annak arca bár a *múlhatatlan* „mülékony-ságot” idézi meg benne, mégsem csak arról beszél neki, hanem arról is, ami örök: „Ő megvolt már, mikor mi még sehol se voltunk, és itt lesz akkor is, mikor bennünket már rég elfelejtettek”, vagyis, mondja, megőriz valamit belőlünk, „elszállt ifjúságunkból” is.

Most is az *Amarcordot* – s Domenico Perticát – játszatom Deák László barátunkra emlékezve a You Tube-on. A film újdonsült házaspárja épp elhúz, a végén, „az élet útján”, szabadon száll a harmonikaszó, Orpheusz úr valahol odafent hallgatja a hibátlan kékségben, én idelent bámulom számítógépem képernyőjét, majd magamhoz húzom a billentyűzetet, mert tényleg „így megyen ez”, s még hozzápötyögöm a fentiekhez: „Szia: Laci.”

(Dunaszerdahely, 2014. március–április)

Orvos András, Deák László és Kemsei István

Tizenhat évesen

I. A Széchenyi tértől a Révai Gimnáziumig

Andauer szeptember elején újságolta, hogy ismét elkíserte Évát, s ez osztálytársnőimet fölöttébb érdekelt.

Én is szerettem volna találkozni Évával, és elkísérni, bárhová. Tudtam, hol lakik (naná), de az, hogy a kapu előtt várjak rá, nevetségesnek tűnt. Türelem, türelem! Azt hiszem, ebben az évben sokat nőttem. Egyszer Éva kihívott a táblához, latin óra volt, egy pillanatra mellette álltam, így megfigyelhettem, hogy nem magasabb nálam, sőt, kb. egy centiméterrel alacsonyabb. Ez fontos volt számomra. Nem szerettem volna úgy menni mellette az utcán, mint egy kis tacsó.

A bencések nagy épülettömbjében volt akkor egy könyvesbolt. Ivan Iljics halála, akkor ezt akartam olvasni Tolsztojtól. Gyurika (az apám) adott néha ilyesmire pénzt. Ő súlyos legaszteniásként nem olvasott semmit, legföljebb a sporthíreket, de annak örült, ha könyvet látott kezemben. Az Ivan Iljics halálával kiléptem a boltból, és a járdán ott állt Éva. Újra felmértem mindkettőnk magasságát, s amint megállapítottam, hogy ő valóban cca egy centiméterrel alacsonyabb, mint én, megkérdeztem, hogy szabad-e elkísérnem. A kérdés valójában kérdés volt. Hova? Önt akárhová elkísérem, válaszoltam, mire Éva elmosolyodott. (Ezt a mosolyt nagyon szerettem.) Tudni akarta, mit vásároltam az üzletben. Kivettem a papírzacskóból az Ivan Iljics halálát, s mutattam neki. Én csak az Anna Kareninát olvastam Tolsztojtól, mondta.

A Kazinczy utcán mentünk a Karmelita templom felé. Most jön a keresztvetés, gondoltam. Egy pillanatra megálltam, és udvariasan vártam, csinálja a dolgát az Úristennel, amiről nekem nem kell tudnom. Éreztem, ez nem tetszett Évának, de nem szólt egy szót sem. Ez a pillanat magában hordozta kapcsolatunk lényegét. Éva mindig is valamiféle bizalmatlanságot érzett velem szemben, ugyanakkor bizonyos érdeklődést is. Ha meggondolom, mondta, neked napi 2–4 órát gyakorolnod kell, te olvastad Tolsztoj két nagy regényét, a gimnázium is napi 5 órát jelent, s legutóbb feltűnt, milyen sok verset tudsz, amit a többiek nem ismernek...

Sajnálom, talán kissé fölvtágtam a versekkel, ami nem volt szándékom, dehát

*Leülök a dombtetőre,
Innen nézek szerteszét
S hallgatom a fák lehulló
Levelének lágy nesztét.*

Ez tökéletes. Nem így van? Vagy pedig :

*Itt ülök csillámló sziklafalon.
Az ifjú nyár
könnyű szellője, mint egy kedves
Vacsora melege, száll.
Szoktatom a szívemet a csendhez.
Nem oly nehéz,
idesereglik, ami tovatűnt,
a fej lehajlik
és lecsüng a kéz.*

Éva elhúzta a száját: ezt nem ismerem. Gondoltam, mondtam én. 1933-ban írta Attila. Attila? Te tegező viszonyban vagy vele? Vele most már az egész világ tegező viszonyban van. Azt a szemtelen kölykét, csapott le rám Éva. Ha úgy találja, hogy szemtelen vagyok, adjon egyet rosszabb jegyet annál, mint amit megérdemlek! Büntessen meg, mondtam, amiért József Atillát olvasok!

A rakparton mentünk, a húspiac magasságában. A vértől szennyezett víz, amivel este a teret felmosták és durva seprűkkel sürolták, tohonyán állt, s büzlött a mélyedésekben. Eszembe jutott, Éva apja hentes és mészáros, így ez a bűz nem lehetett idegen számára. Tantijaim tudni vélték, hogy Éva a tanulmányai alatt is segített apja üzletében, ha egy-két napra hazajött Budapestről. Ekkor gondolatban megdicsértem Gyurikát, hogy ő nem lett hentes és mészáros.

Apám író- és számológép-műszerész volt, csaknem mint nagyapám, aki egyetemi végzettségű mérnök volt, Gyurika majdnem ingieur, ahogy Pisti nagybátyám csúfolta. Természetesen csak a háta mögött, és Kató tanti tudni vélte, hogy anyám attól a tévedéstől, hogy mérnökhöz ment férjhez, ami házasságukat megalapozta, sokat szenvedett.

Na ja, a vacak lakás, Gyurka a pincéből cipelte fel a teknőt, hogy fürödni tudjanak. Gabili azt is tudta, hogy a konyhában melyik napon történik a fürdés: pénteken. Na ja, és a gyerek milyen beteg volt, *pavor nocturnus*, kiabálta Rózsi tanti a tömegből. Már féltünk, hogy nem lesz normális. Bizony így volt. És amikor kitudódott, a gyerek teljesen normális, Babus megmondta a Gyurkának: nekünk már több gyerekünk nem lesz, Gyurka, nekünk már több gyerekünk nem lesz. Hangjukat most is hallom, több mint hatvan év után.

Elértük a rakpart végét, befordultunk a Munkácsy Mihály utcába, ahol szüleimmel laktam. Éva megállt, te most itthon volnál. Tudja tehát, hogy itt lakom, hogy zenei tanulmányokat folytatok, és hogy sokat olvasok. Ez mind nagyon jó. Utánagondoltam, mit tudnék még Attilától idézni, ami Évának tetszene, és felvettem a játékos fordultnál,

Mint foszlik kéje éjjele

Ezt mondtam, mint kitűnő példát József Attila játékoságára.

Idéztem kedvenc soromat, de az ehhez vezető sorokat Éva számára nem találtam alkalmasnak.

Ezt most kereshetem a kötetben, erre gondolsz, ugye, kérdezte. Nem lenne rossz metódus. Megfenyegetett, hogy ki itt a tanár, s ki a tanítvány.

Őn nem lesz kicsinyes velem egy sajnálatosan rövid séta keretében, mondtam. Egyszer így, másszor úgy szólítottam meg Évát: játékosan, kíváncsian, merészen. Kezemet lóbálva mentem mellette, s vártam, *hogya* a kezéhez érjek, de *ez* nem történt meg. Nőtt közöttünk a távolság. Mindenesetre hallgatta, amit meséltem neki, én, 16 évesen, s ő, 33 évesen. Szép volt így, én egy lélekben fiatal férfi, látszólag egy fiatal lány, ő egy kétszer olyan idős asszony. En beszélek, ő hallgat, beavatom a magam érdekesebb életébe. Nőttem a szemében, minden mondattal közelebb kerültem hozzá, az ő *asszonyi* lelkéhez, s úgy éreztem, ezután a roham után *még ezt a következő várat nekem be kell venni. Évának nem marad más hátra, mint szeretni: engem szeretni.*

Sugallatos, mámoros este volt, a házak frontja a szemben levő oldalon, a kópárkány, azon túl a Rába folyó, a másik parton az evangélikus templom, csillogtak érceiben (Attila szavaival). Erről a templomról is volt mit mesélnem Évának, de ő szigorú szemmel nézett rám. Az evangélikusok? Ők hódítottak el maguknak? Nem, nem, sem, sem. A tanárnőnek meg kell ezt értenie. Engem sem az egyik, sem a másik nem hódított el, én ateista vagyok. Időben meg kell mondanom, én független vagyok, szabad vagyok, teljesen szabad. Vártam, hogyan reagál, de hallgatott. Mint két szentjánosbogárka, vagy valamilyen más bogárkák, sajnos ezen a téren nem vagyok járatos... Őn megérti. Mint minden élőlény, amely először a magasba tör, aztán aláhanyatlak, mert fenn a csúcsonál elérjük azt, amiért az egész repülés létrejött: az ölelés, a csók, aztán az egyesülés... Megpróbáltam minderről tárgyilagosan beszélni, de hát izgató voltam. Éva most sem szólt egy szót sem. És azután már semmi sem jöhet, csak a halál. Zavartan hallgatott. Na majd meglátjuk. Mit látunk majd meg, de ezt csak magamban mondtam. Éva megállt a sarkon és a Révai Gimnázium felé mutatott: oda megyek, nem amoda. Megértesz engem? Oda, amoda, nem oda. Igen, a tanárnőnek ott van most dolga. Igenis ott van most dolgom, válaszolta. Te megértesz engem. Apád mondta még a régi házban, hogy abszolút diszkrét vagy. Nem találom az összefüggést. Nem? – *csattant* föl Éva. Tehát: ma délelőtt kaptam egy telefonhívást Marót Rezső tanár úrtól, akit ti Buminak neveztek. Vége a titkolózásnak, vége a félelemnek. Halálosan félttem attól, hogy ezek engem tönkretesznek, kidobnak az állásomból, kigúnyolnak, elszigetelnek, és mindez miért, mert egyszer egy órára elfeledkeztem magamról. Dehát én nem feledkeztem meg! Én odaadtam magam neki. Persze sajnáltam is. Milyen életet kellett élnie miattam! Mint egy pap! Cölibátus! Ez nem Rezső volt! Aztán van ennek a dolognak egy másik perspektívája *is*. Vannak kulturális tradícióink... Meddig számít egy asszony leányának? Az én harminchárom évemmel... Megértesz te engem? Érintetlennek kellene lennem. *Ezzel* szemben mi a helyzet? A Kazinczy Gimnázium latin–magyar szakos tanárnője örülhet, ha Marót Rezső úr, a Révai Gimnázium *matematika* tanára az utolsó pillanatban elveszi! Ha én itt, az állásomban lebabázok anélkül, hogy valaki elvett volna... *Lebabázott*. Ezt a szót csúnyán ejtette ki, meglepetten néztem rá, de hát a tanár úr nem hagyja Önt csak úgy egyszerűen cserben, dadogtam. Tudod, mit jelent ebben a városban, ebben a leánygimnáziumban, ezek között az emberek között, ha egy tanárnő előbb lesz anya, mint feleség? Hát nem vagyok én is, mint a többiek, élő asszony, akit a háború özvegyen hagyott maga mögött, mielőtt még anyává lehettem volna? Most harminchárom éves vagyok. Szilárdal, az első jegyesemmel nem lehetett semmi... de az nem volt baj, leteszi a vizsgá-

it, azután megházasodunk, *tervezgettünk*... Ehelyett ő meghalt! Tifuszban! A front mögött! Én akkor huszonnégy éves voltam, tanítottam, vártam és vártam nyolc éven keresztül. Aztán jött Rezső, és jöttek a pereskedések. Közben játszani a gondnélkülit, titkos találkozások, félelmek, egyik hónapról a másikra. Megértesz te engem egyáltalán? Nyomorúság lett abból, ami másoknak öröm, olyan út, aminek a végén a beteljesülés, a diadal... Fáradt vagyok, halálosan fáradt... és a következő pillanatban Éva a karjaimba dőlt, sajnós zokogva, ami mindent elrontott. Ott álltam vele a sarkon, csüggött rajtam, és mégsem rajtam, éreztem, hogy teste Rezsőn csüggött, és én csak azért kellettem, mert Bumi nem volt ott. Hideg lett minden. Jobb kezemmel Évát tartottam, a bal kezemmel kihálásztam egy zsebkendőt, s felitattam a könnyeit. „Ne bánts a gyenge nőt, ha már szeretted”, most jönne „kéje éjjele”, és hallottam saját hangomat, nagyon messziről, amint a Karmeliták mellett olyan jól mulattam ezen a szójátékon. Ez most mind lázalomnak tűnik. A tanár úr kifogástalan gentleman, ő nem felejtí el a kötelességét, és néztem árnyékunkat a falon, egy szerelmespárét, akik búcsúznak, kívül a kaszárnán. A dal rögtön újra az agyamban volt „wie einst Lili Marlen”. A háború meg nem volt messze... és sohasem lesz vége...

Éva délben tudta meg, hogy házasságkötése még a gyermek születése előtt megtörténhet, „hiszen minden jóra fordul, ó mi jó lesz, ó mi szép lesz, Osmin édes üdvöt érez”. Jól fölartottalak, mondta *Éva hirtelen egészen más hangon. Mintha megharagudott volna, hogy bizalmába vont. Én is visszahúzódtam tőle, mint egy sündiszó, mint rendszeren ilyen szituációkban, és mélyen meghajoltam előtte, talán kissé túlzott udvariassággal. Ez már a jövődő anyának szólt.* Számomra kitüntetés volt.

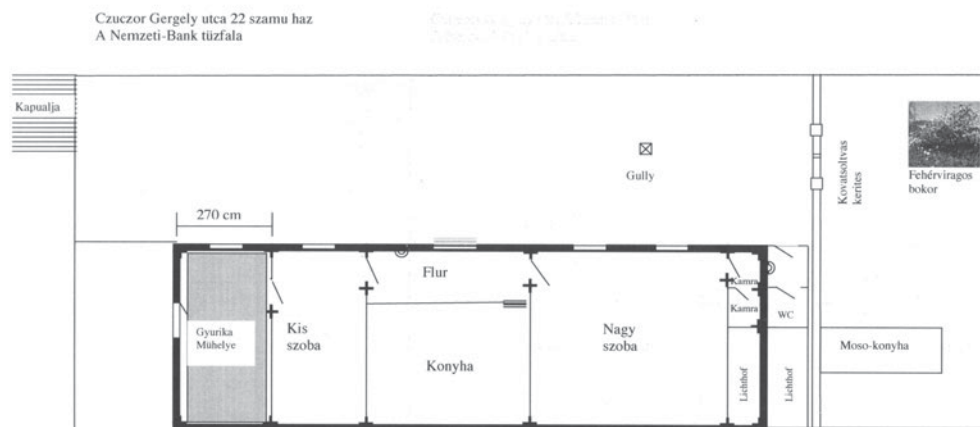
Éva és Bumi boldogan éltek, míg meg nem haltak, a mi szűk lakásunkban, ami már nekünk is (Hofmann szülők és én) túl kicsi volt. Fizették az első feleség járandóságát, később még ehhez jött Bumi édesanyjának eltartása, mert Bumi apja nem volt nyugdíj jogosult. Három gyermek született. Aztán érkezett még Éva két nagynénje, súlyos betegen, később, a vagongyári bérházba, ahová végül is el tudtak költözni. Akkor én már Hamburgban éltem.

Egy asszony csak akkor asszony, ha törvényes ura van, ura van
De ha gyermeke születik, mielőtt ura volna, ura volna
Jobb lenne, ha soha sem született volna, született volna

Láttam a két embert, Bumi ráugrott Éva hátára, s roppant súlyával agyonnyomta őt.

Jegyzetek

- 1 Evangélikus templom. Ahogy most ezeket a sorokat írom, rájövök, hogy a Munkácsy utca felől nem lehet a másik partra nézni úgy, hogy az evangélikus templomot láthatnánk, mert eltakarja az Evangélikus Szeretetház. (Ahol Rózsa tanti meghalt.) Az evangélikus templom nagyon fontos volt számomra az Itzés család miatt, akikkel sokat muzsikáltam (Schütz, Praetorius és Bach). Talán meg tudnám szeretetni Évával a zenét is, kérdeztem magamtól, aztán inkább elvettem ezt az ötletemet.
- 2 Alaprajz: Czuczor Gergely utca 22.

Meghívom Önöket, a Műhely Olvasóit, kövessenek ebben a lakásban, nemcsak magam miatt: sokkal inkább Éva és Bumi kedvéért.

II. A Pécsi Hofmann apika világában

Gyurika mindig állította, hogy az Ayrish Queen bokrunk döntő szerepet játszott a Czuczor Gergely utcai lakásunk bérbé vételénél. Ezt Hekenaszt atya is meg tudja erősíteni, így Gyurika, elmentem hozzá, még a döntés előtt, és megkértem, jöjjön el megnézni a bokrot, mielőtt kibérelném a lakást. Jött is Hekenaszt atya. Megvizsgálta a bokrot, még mezetele nélkül, mielőtt virágot hozott volna, és közölte velem, hogy ezt a lakást kivehetem, mert itt egy Ayrish Queen fog nőni, azazhogy az atya lelki szemével látta már a rózsákat, mert fél-szívvel botanikus, de ezt nem *szabad* elárulnom. Azonban anyádnak nem tetszett a lakás, sajnos. Hekenaszt tanár úr a bencés gimnáziumban tanított, és velünk, vagyis szüleimmel és velem (pontosabban velem és szüleimmel) már réges-régen jóban volt, még a gyakorlóiskola előtti időkből, sőt, még az óvoda előtről. Úgy tűnik, akkoriban anyám (későbbi neveivel: Babus, Mrs. Hofmann), az a lény, akit nekem rendelt anyának a gondviselés, tehát a Babus nevű lény, aki akkoriban még irányt adó szerepet játszott neveltetésében, számomra a Rendessi-féle gyermek tánciskolát tartotta megfelelőnek. Ismerős fiúcskakat, Urbantsok Jancsit, Diószeghi Mikit, és szegény Hekenaszt Pepit láttam itt viszont. Hekenaszt tanár úr hetente kétszer elkísérte kis unokaöccsét a leánytestvérével együtt. És itt már kezdődnek a komplikációk, melyek azzal végződtek, hogy én kimondtam, az unokaöccs valójában Hekenaszt atya fia. Gyurika elvörösödött, és rövid gondolkodás után kijelentette: én is gondoltam erre, de ezt anyádnak nem kell tudnia.

Megérezve, hogy az Atya szóhoz egy rím vezet... vagy máshonnan nézve: egy rímet húz maga után, nem akartam ezt a témát a családi asztalnál megemlíteni. Anyám (Babus) azonban – gondolom, ebben az esetben büszke volt férjére (Gyurikára) – mellesleg elejtette a Hekenaszt nevet, s ebből aztán nagy ügy kerekedett. Gabili rögtön ki is mondta a szójátékot: atya gatyá. Ettől féltem. Ránéztem Gyurikára: Miért fecseg ez a mi Hekenaszt-ügyünkről? Később zavartan mentegetődzött Gyurika: Mit csinálhattam volna, anyád hirtelen elmondott mindent, s a családi asztal körül ült mindenki. Mi csak vaniliás kiflit kaptunk, tette hozzá, mintha az egyik a másikkal összefüggött volna.

Kevéssel ezután megértettem, hogy tantijaim irigyek voltak mindenre, így az összeköttetésekre is. Hekenaszt atya tekintélyes személyiség volt Győrött. Urbantsok Tibor építésszámológ – többek között ő tervezte a vagongyári bérházat – elemi iskolai osztálytársam apja volt. (1944. december 4-én lőtte le orvul egy nyilaskeresztes suhanc.) Lakatos Kálmán, egy korai zenetanárnőm bátyja, Lengyel Jóska bácsi és neje, Margit néni, szomszédaink voltak a vagongyári házban. Hogy Lengyel Józsefet híres hídmérnökként tartják számon, azt már az emigrációban tudtam meg. És azt is, hogy a győri színház rendezőjét, Földes Gábort 1957-ben kivégezték. Mind-mind olyan emberek voltak, akikkel tantijaim nem találkoztak, s mindnyájan idősebbek voltak szüleimnél.

Síva és Kali

Bumi egy napsütötte délelőttön kilépett lakásából. Kezében egy tállal. A ritka szép tálon szappanhab. Régimódi borbélyok használtak ilyen szép tálakat, a törzsvendégek számára, finom üzletekben. Bumi: A vezeték megint el van dugulva. Éva gondterhelten: Hozzam a pumpát? Hagyjad, miért ne vullanám be, hogy az ilyesmihez nem értek. Hívjuk a szerezlőt. Éva sóhajtott: Egy vagyont fog kérni, dehát mindegy. Fő, hogy együtt vagyunk. Bumi: Fő, hogy együtt vagyunk... Most menjünk szépen a lefolyóhoz, elnyeli ezt a szennyet, én meg átvállalok néhány órát. Éva: Elbírod még? Bumi: Fő, hogy együtt vagyunk. Bumi megy kiüríteni a tálat, és türelmetlenül dohog: Az egész lakásban csak egy lefolyó van, nem beszélve a fürdőszobáról, ami nincs is. Éva: ezt nem gondoltuk át. Bumi: Ezt nem. Te könnyen csúfolódsz, a könnyű és szép testeddel. De én? Napi két fürdő sem lenne elég egy ilyen testhez.

Elnéztem a testes férfit, és nem találtam olyan csúnyának, mint a tantijaim. Buminak széles arca volt, mint egy fókának. Járása is olyan, mint egy fókáé, nehézkes, dülöngélő test, rövid karokkal az uszonyok helyén. Az összbenyomás mégis ellenállhatatlan férfit sugallt, értelmes, szép szemekkel.

A kapualj felől láрма hallatszik: Rezsőke, Rezsőke, hol vagy már, pici Rezsőke? Rezsőkét nézni jó, Rezsőkét nézni szép. Azt füttyülte az a rigó, hogy nézni szép és nézni jó, hogy nézni jó és nézni szép, ha fogják az ember kezét. A nyilvánvalóan mániákus asszony földhöz vágja magát az udvaron. Rezsőke, Rezsőke, én nem bírom ki nélküled. Azt ígérted, visszatérsz hozzám, visszatérsz, ha én nem bírom, és most tényleg nem bírom. Bumi Évához: Most bekövetkezett az az állapot, amitől féltünk. Gyurika kijön a műhelyéből: Valami baj van kérem? Csak tessék megmondani, a nagyságos asszony beteg?! Tessék, használja a telefonomat, vagy én

hívjak fel valakit? A kórházban? Bumi: Az idegosztályon, ha lenne olyan szíves. Mentő? Ha lenne olyan szíves. Közben Bumi volt felesége gyerekhangon énekl:

*Elment a madárka
Üres a kalicka
Mind azt fújdogálja
Visszajön tavaszra*

*Ha tavaszra nem jön
Kaszálásra sem jön
Ha akkorra sem jön
Akkor sohasem jön*

Éva: Szörnyű. Mit tettünk? Úgy kezelnek bennünket... Bumi: Mint gyermekgyilkosokat.

Éva: Pontosan. Bumi: Igen, ez túl sok. Gyere, menjünk be! Hol marad a mentő?

A volt feleség: Rezsőke, ilyen csúnyán, így lesz mindennek vége. Ilyen csúnyán. Egyre közelebről hallatszik a szirénaszó. A volt feleség, meghallva a szirénát: Ezt nem csinálhatjátok velem, ezt nem. Bumi Gyurikához: Segítsen kérem, Hofmann úr! Dulakodás. A feleségem állapotos. Éva menj be, ez most nem neked való. Közben a volt feleség beleharap Bumi kezébe. Bumi: Aah, mit csináljak veled? Bumi magán kívül: Mit csináljak veled, te szaj... Aaah, mit csináljak veled te szajha? Gyurika: Engem is megharapott a hölgy. A volt feleség: Szégyen és gyalázat, két férfi egy nő ellen! A mentő elviszi a tomboló asszonyt. Csönd támad.

Én, aki ezt a jelenetet szorongva néztem végig az Ayrish Queen kertből, meglehetősen le voltam törve. Sajnáltam Évát, és Bumit is. Mit lehetett volna tenni? Mindenesetre megfogadtam magamnak, hogy rossz idegzetű asszonnal sohasem kezdek. Ezen a ponton meg kell valljam, hogy egy idő óta, pontosabban a koreai háború kezdetétől (1950. június 25.), már volt valakim, nem voltam egyedül.

Magda 1946 óta ült mellettem az iskolapadban. Nem azonnal, lassacskán fedeztem fel, hogy milyen szép, csöndes. Erős szálak fűztek hozzá, József Attila versei, a zene, ami még fontosabb volt számomra, *hogy apja*, dr. Németh János ügyvédként tevékenykedett, tekintélyes polgárként városunknak, több kulturális egyesület választotta elnökének. Így került kapcsolatba Évával is, aki az önképzőkör tanár vezetője volt. Úgy hallottuk, az önképzőköröket meg fogják szüntetni, és ha az ember ilyesmit hallott, az gyorsan be is következett. Mi a gimnáziumból, tiltakozásul, demonstrálni akartunk. Persze ez naiv elképzelés volt, semmit sem tudtunk megakadályozni. A szokásos önképzőköri dolgokon túl ezúttal a zene is szerepet kapott. Éva megkérdezte tőlem, hogy szeretnék-e segíteni. Másnap már át is nyújtottam neki a programot, amire több évtized múltán ma is emlékszem: Bartók Béla: Este a széke-lyeknél; Bartók Béla: Medvetánc (Mikrokozmosz); *Improvizációk: Agnoli Borbála kis szoknyát varratott népdalra*. (Itt meg kell jegyezni, hogy két éven át zeneszerzést is tanultam. Magamban az improvizációt Évának ajánlottam, de erről senkinek sem beszéltem.) Mozart: Hegedűverseny, A-dúr K. 219, I. tétel; hegedű: Sacher Anikó; zongora: Hofmann.

Az irodalmi részben Ady Endre versei szerepeltek. A Kazinczy Gimnázium jelentőségéhez képest ez a nagyszabású rendezvény roppant sikeres volt, de a kitűzött célt nem érthette el. Ez volt az önképzőkör utolsó rendezvénye.

A körülbelül két héttel korábban történtek döntő jelentőségűek lettek életemben. Dr. Németh Jánosnál megkértem kedvenc lánya, Magda kezét. Nagy-nagy izgalmam ellenére egészen nyugodtan sikerült beszélnem. Észrevettem, hogy a férfi halántékán lüktetni kezd egy kiugrott erecske. Különben mélyen hallgatott. Halkan megkérdezte: Transzszexuális? Mit szólna ehhez az én lányom? Én: *kérdezzük meg őt!* Ezt a kelyhet is ki kell innom. Ad nekem néhány napot? Más lehetőség nem marad számomra, feleltem. Pár nappal később fogadott dr. Németh János a Baross utcai irodájában. Magda kitűnő bizonyítványt állított ki magáról. Rádásul maga nem akart a házamban titkolózni. De hogy ezt a komplikált ügyet a maga 17 évével... ez már valami. Dr. Németh kezét nyújtott.

E győzelem után rámtört a fáradtság. Hazatérve gyorsan elaludtam.

Amikor legközelebb ismét a Czuczor Gergely utcában voltam az Ayrish Queen miatt, apám hívott, akiben mély nyomokat hagyott Bumi konfliktusa első feleségével. Ilyen botrány, ilyen botrány, de anyádnak nem szabad elmondanod! Miért nem? Egy ápolónő az idegosztályról már terjesztette az információkat, és másnapra mindent tudott az egész város. Sajnáltam Évát és Bumit, de gondoltam, nem halnak bele. Az Ayrish Queen most is nagy hatással volt rám, másra nem gondoltam. Aztán lassanként egy csodálatos zene hangjait hallottam, ami gyakorta megtörtént velem. A hangok rendszerint belülről jöttek. Egy konnotáció a hozzám ütődő élethez, lehet akár egy népdal, egy Schubert-dal, egy passió vagy egy szimfonikus költemény. Ebben az eset-

ben Richard Strauss négy utolsó dala. Tavasz, ez az első dal címe: „*von deinen Bäumen und blauen Lüften, von deinem Duft und Vogelsang du kennst mich wieder, du lockst mich zart*”. Ezek a varázslatos szavak Magdáról és rólam énekeltek, ugyanakkor Bumiról és Éváról is.

Egy rossz rádió szólt, néha hangosabban, olykor elcsúszva az éterben, Éva lakásából érkezett a zene, ahonnan én egyszer öt néztem, amint jegyesével, Varga Szilárddal föl-alá járkált, és türelmes szerellemmel az alapvizsga anyagából kikérdezte. Az első vőlegény 1941-ben érkezett, a második megkésve és komplikáltan, röviddel ezelőtt itt dulakodott a szétvált pár. A zene a szerelemről, ami örökké köztünk marad, más-más személyre kiosztva, férfira, nőre, és még rám is, az én rendhagyó természetemmel. A szerelem átfog bennünket hatalmas erejével, engem, Évát és Bumit, akik a nem éppen felemelő jelenetek után lassan magukhoz térnek és megújulnak.

Mentem az Ayrish Qeen felé, Bumi és Éva nyomorúságos lakása előtt, s mikor elértem volna a közös WC-hez (*ami kívülről volt megközelíthető*), meglepetésemre nyitva találtam *lakásuk ajtaját*. Ott ültek önfeledten, csak magukkal törődve, s ahogy meglátott engem Bumi, boldogan intett felém: nézd, ez az én feleségem, nézd! „Alle Menschen werden Brüder”, gondoltam magamban, lám, a mi lakásunk, azaz Éva és Bumi mostani lakása megszépül ebben a nagy szerelemben.

Ifjú házások napsütésben. A lakás egyetlen, napfényben úszó négyzetében Éva valamire fölrakta lábait, hiszen állapotos volt. Most következett a második dal, szeptember: „*golden trofft Blatt um Blatt, nieder vom hohen Akazienbaum*”. Megint a párra pillantottam, Bumi széles fokaarcával, rövid „uszonyaival” meglehetősen rokonszenves volt, s azt is megfigyeltem, hogy a fekete keretes szemüvege mögül értelmes, sötét szemek néztek a világba, ezenkívül kis repdeső mozdulatokat tett Éva körül. Mindezt a szerelem okozta, ez már nem Bumi volt, nem a Révai Gimnázium matematika tanára, ez Siva volt az én Tantra könyvemből, amit Gyurika pénz helyett kapott egy fizetésképtelen kuncsafttól, akit Hekenaszt atya közvetített.

Visszahúzódtam egy kicsit az Ayrish Qeen közelébe, úgy éreztem, ez már túl sok volt nekem, ezek az emberek mindig behúznak valami intim dologba, most például Bumi az ő szerelmi gügyögésébe, amit félig lehunyt szemmel Éva átölelt lábaival művelt. Az asszony önkívületi állapotban, apró sikoltásokkal adott jelt gyönyöreinek. Felmerült bennem a kérdés: lehetséges-e, amit jöttömben láttam, hogy Siva két kéznél többel ölelte magához feleségét? Pontosan hányal? Erre akartam választ kapni. Siva egyik kezével, azt hiszem a harmadikkal, könnyedén kis flakont varázsolt elő, s a lelógó pumpa segítségével parfümöt spriccelt mindkettőjükre, ami Évánál tüsszentéssorozatot váltott ki. Siva megriadva előhúzta ötödik kezét, vagy a negyediket a gomolygó testrészek sokaságából. Éneklő hangon beszélt az asszonyhoz: Jó mulatság, férfimunka, jó mulatság férfimunka, és Éva felelte: Jó mulatság, égi munka, jó mulatság, égi munka. A szavak gyermekded együgyűséggel ismétlődtek, mintha növendékeinek, vagy nagy ugrással visszafelé, a saját testében növekvő lénynek mondaná.

Ezen a ponton ment le a nap a Nemzeti Bank tűzfala mögött. Éva megborzongott, menjünk be, még megfázol, *mondta Bumi*, és visszahordta a székeket a lakásba. Vigyáznunk kell, már csak a gyerek miatt is. Éva és Bumi eltűntek, eltűnt a vízió is, csak a két pacsirta trillázott az *Abendrot* utolsó ütemeiben.

Megismétlem Bumi kezeit. Egy és kettő: van mindenkinek. Három: kéz az ölelésre. Négy: vakaródnai. Öt: a flakonnak.

Hoffmann Vilmos gépészmérnök, állomásfőnök Pécsről (Fünfkirchen). A pécsi apika, ahogy mindenki nevezte, hét gyermek apja, akiket ő egyenként adoptált, és akiket most az ország hét *különböző sarkában meglátogat, amit kötelező feladatának tekint*. A pécsi apika csak egyszer hibázott, amikor Ecseki Erzsébetet vette el feleségül. Anyika ugyanis bolond volt. Ezt mindenki tudta, de apikának nem volt szabad beszélni erről, jelenlétében nem volt szabad tiszteletlenül beszélni Anyikáról. A Martin család fehérmájúságnak nevezte betegségét, de Anyika testvérei is fehérmájúak voltak, legalábbis a Martin család tagjai annak tartották őket, csak Dadi tanti tiltakozott ez ellen: „A Malvin néni nem volt fehérmájú, ő volt a legjobb asszony a világon”.

Hoffmann apika rendszerint hozzánk is beállított, többnyire nagyon kései órán. Az ablak alatt csöndesen csak ennyit mondott: Gyurka, alszol már? És Gyurika a következő pillanatban már ugrott is ki az ágyból, beengedte apikát, aki a szobában négykézlábra ereszkedve körbeugráta ágyamat, meglehetősen félelmet kelte bennem. A háló az egyetlen, körülbelül huszonöt négyzetméteres szoba volt, két ablakkal az udvarra. Innen néztem annakidején Évát a vőlegényével, Varga Szilárddal, az alapvizsgára való felkészüléskor, 1941-ben. A szobához egy Éva nélküli emlékem is fűzött, Hoffmann apika, aki az én szórakoztatásomra kitalálta a játékot, hirtelen felbukkant az ágyam közepén, mint aki mutatni akarja, hogy négykézláb ugrádozása csak vicc volt, amit nem kell komolyan venni... Néztem a falat, a nagyszoba túlsó falát, ami a spájzzal volt közös. A fal megmozdult és olyan hangot adott, mint egy óriási csomagolópapír: rics racs rics racs. Itt átmentem a tudattalanba. (Pavor nocturnus.)² Aztán az udvar felől három

női alak jött, arcukat az ablaküveghez nyomták, és kintről nézték, mi történik odabent. A három nővér, hallottam saját hangomat. Az első Anyika, a pécsi apika felesége. Ő már volt nálunk. Belekarolt idősebb testvérébe, Maméba, és mondta, mint aki bennfentes: A Gyurka sokat fizet ezért a lukért. Mame felfigyelt. Mennyit? Sokat. Mennyit? Ha mondom, sokat. Mame: Annyit nem fizetnék ezért a lukért. Anyika: De az én fiam, a Gyurka jó üzletember. Mame (harciasan): Az emberek irigyek. Irigyek és rágalmazók, nem akarnak fizetni. Anyika: Egy szót sem értek az egészszól. Te Malvin? *Érted te ezt?* Malvin néni: Mi szegény árva özvegyek... Mame: Teneked viszket a feneked. Malvin néni zavartan néz körül: „Wie bittä”. Állítólag ez volt az egész német szókincese. Mame csúnyán felnevet: Teneked viszket a feneked. Malvin néni sietve távozik. Mame megint csúnyán felnevet: Mit szólna ahhoz a Gyurka fiad, ha az udvarban egy kis testgyakorlatot csinálnánk? Mame rákezd egy nótára:

*Így kell járni,
úgy kell járni
Sári Kati tudja,
hogyan kell járni*

Anyika: És most én:

*Kiment a ház az ablakon,
utána ment a vénasszony
Zsuppot kötött a hátára
Úgy ballagott a vásárra*

Mindketten énekelnek, anélkül, hogy figyelnének egymásra. Éjfél körül lévén, felriadnak a ház lakói, kitódulnak az első emelet balkonjára. Varga ügyvéd a balkonnál kiabál le Gyurikának: Hofmann úr, Hofmann úr, mi történt maguknál? Három idős hölgy, három idős hölgy, a maga rokonai? Éjfélkor! Az én házamban! Csöndet kérek, csöndet kérek, azt a kutya Úristenit! Varga ügyvéd kivörösödött arccal, kifulladásra: Azonnal csöndet kérek! Közben Mame nagy, fekete keresztet rajzol kátránnyal a Nemzeti Bank tűzfalára. Gyurika és a felesége a konyhában ülve, fojtott hangon: Nem, Gyurka, én nem engedem, hogy te most kimenj, hadd ordítson a Varga ügyvéd egymagában.

Gyurika mint apa, feleséggel és gyerekekkel (1940)

Jegyzet

- 1 Hoffmann-Hofmann
Gyurika nagyon szerette az apját, ugyanakkor félt is tőle. Volt idő, amikor fellázadt ellene. Erre az időszakra esik, hogy Gyurika cégtáblát csinált magának, ami aztán éveken át a mi Czuczor Gergely utcai kapunk fölött díszelgett. Sajnos rosszul számolta ki a betűk szélességét. Úgy oldotta meg tévedését, hogy leegyszerűsítette a nevet: Hoffmann-Hofmann.
- 2 Pavor nocturnus: éjszakai idegroham öntudatlan állapotban. Későbbi beszámolók alapján havi harminc idegroham 20–30 percen át. Az én pavor nocturnusom két hónapig tartott.

III. A Perjámosi Martin nagyapa világában

Mame és *testvérei az udvarunkon keresztül érkeztek*, s az üveghez nyomták arcukat: rám voltak kíváncsiak. Látni akarták a beteget. Ezekben az időkben megvédett Martin nagyapám. Erélyesen az ablakhoz lépett, s elhessegette a kíváncsiskodókat. *Ekkor négy és fél éves voltam*. Aztán jött az óvoda, az elemi iskola, jött Ilus néni, a csodálatos tanító néni. Nagyszüleim az Újvilág utcában, egy szörnyű kis lakásban éltek. Azon az emeleten laktak „a rossz nénik” is, akik prostituáltak voltak, anyjuk a dolgok üzleti részét bonyolította le.

A bevonuló szovjet katonák tömegesen erőszakolták meg az asszonyokat, lányokat, az egész város lakosságával ugyanazt csinálták, mint Gyurika a szárnyas állatokkal: *lemészárolni*.

Te, Martin nagyapám, nem voltál velünk a megszállás alatt. Hol voltál? Titkos szeretőd-nél, mint ahogy azt tantijaim suttozták. Harcoltál értünk az első világháborúban, de elhagytál bennünket a másodikban. Én menekítettem nagyanyámat, a te feleségedet a hadikórházba, a te lányaiddal, s *nem történt velük semmi*. Aztán hazajöttetek, te és Gyurika, és kérdeztétek feleségeitek, hogy mi volt az orosz katonákkal? Gyurika elpirulva, kicsit eszelősen kérdezgette feleségét, de a felesége nem válaszolt.

Te, nagyapám, olyan mozdulatokat tettél, mint annak idején, amikor Mamét és testvéreit elhessegetted a Czuczor Gergely utcai ablakunkból, de most mást mondtál: ez már túl sok. Először a háború. Aztán a következő, a második. A kettő között Trianon. Perjámos elvesztése. Nincs hova mennem. Nincs hova visszamennem. És a pénz, ami az örökséged volt, amit hazafias kötelességből kölcsönbe odaadtál a hazának, kölcsönbe, hogy kamatos kamattal kapjad vissza... A pénznek fuccs, az egészség velem ment, mondtam én.

*Den ersten der Tod
Den zweiten die Not
Den dritten das Brot*

Martin nagyapám, az egykori bánáti sváb fiú, szegényen, szétroncsolva, gyáván meredt rám.

*Vor Grandson verlor er das Gut
Vor Murten den Mut
Vor Nancy das Blut*

Közönyösen néztem nagyapámra. Ez a Karl der Kühnéről szól. Ez jutott eszembe a bánáti svábokról szóló versikéről. Semmiféle könyörületességet sem éreztem nagyapámmal szemben. Nem érted? Csak azt akartam veled közölni: nem lehet mindig, mindenhol elfutni. Most hatodikos vagyok a gimnáziumban. Egyszer a Donau-svábok, másszor Téméraire, a németalföldiek. Hallgassd meg, hogyan hangzik ez. Mindig más, és mindig ugyanaz. Semper eadem, tettem hozzá egy kissé nagyképpen. Rózsi tanti, a te lányod odáig merészkedik, hogy azt állítja, a darabjaimhoz ti adtátok az anyagot. Nekem csak fel kellett írnom, amit elmeséltetek:

*„Gyula bácsi megcsalása”, vagy
„Baba néni megkísértése”, vagy
„a kővé vált Olga néni”
néni bácsi, bácsi néni*

Hová nézel, nagyapám? Martin nagyapám? Erre ő mondja: most már mennem kell.

A Lelótzky cukrászda vár. Oda megyek én kis dologra, és naponta egyszer nagy dologra. Ebben a szörnyű kis Újvilág utcai lakásban nem tudok sem kis, sem nagy dolgot csinálni. Perjámoson másra lettem nevelve. Egy sváb klozett, az más. Egy sváb klozett, Trianon előtt, Perjámoson. Hej, nagyapám, nagyapám!

*Sem apja, sem anyja
Perjámos volt isten kalapja
Oly szép ország, oly vidító
Szemet szájat andalító*

Szemben ültünk egymással, nagyapám meg én. Ha nem is nőtt nagyra, mégis daliás legény. A szeme huncut, mindig mosolyog, haja bozontos, a szíve vígan dobog. Nekem nagyon tetszett nagyapám, nagyon. Akkor még megvolt a perjámosi vagyom.

*Három szabó legények, mek, mek, mek
Összegyültek szegények, mek, mek, mek
Megittak ők két deci bort,
hogymossák az úti port, mek, mek, mek*

Az Újvilág utcai házban, már a lépcsőn felmenőben hallottuk a lármát. Mintha a város egész lakossága összegyűlt volna nagyanyám halljában. Ma, hatvannégy évvel később, magam előtt látom őket, ott állnak mindannyian, mint egy családi kórus: Hermann Pista, Petneki Imre, Blaser Fülöp, Hofmann Gyurika, Horváth Imre, Martin Pisti/Bellucio, Gabili, Nagyapám. Aztán a hölgyek: Babus, Duci, Rózsi, Kató, Martinne Dadi/Manci, Pisti felesége, Evelin. Mindnyájan énekeltek:

*Virágéknél ég a világ,
sütik már a rántott békát,
zimme zum, zimme zum, recefice bum bum bum.
A kis Gabi későn futott,
neki csak a füle jutott,
zimme zum, zimme zum, recefice bum bum bum.*

Babus: És te, mint feleség, örökre megalázva, a gyerekének anyja vagyok, szakácsnője, sütőnője, (hangosan kitörve) fölmosom az előszobát, szeretője, szeretője, az is vagyok, gagyog, vagyok, gagyog. Dadi kis szülője:

*Csak egy ingem egy gatyám,
Pucinének odaadnám, hej Puciné, Puciné, de jó korcsomárosné.
Csak egy kupa lisztem vagyon
azt is Pucinének adom,
hej Puciné, Puciné, de jó korcsomárosné.*

Duci: Tudjátok, kit hívtak Pucinének? Kórus, tutti: Nem, kit? Duci: Megmondjam? Ne mondjam? Kató: Mondd meg, mond meg Ducika! Kórus, tutti, nem törődve Kató tantival, brutálisan:

*Hála Isten, makk is van
jól meghízik a kis kan
ha meghízik, levágjuk,
kistarisznyába rakjuk.*

Gyurika:

*Havi 200 pengő fixszel
ma az ember könnyen viccel
havi 200 pengő fixszel
feleségül venném el*

Kis szóló, Babus: Leszek a cselédje, fölmosom az előszobát.

Pisti, nagyon hangosan: Ez jó mulatság, férfimunka volt.

Szegény anya fellépése: Hadd házasodjon meg az a szegény lány, úgyis már Krisztus Urunk idejében van... mert az első vőlegénye odaveszett... a háborúban... én tudom, mi az...

A kórus tagjai, akik nem szokták kritizálni anyjukat: (kezüket a szájuk elé tartva, fej nélkül)

Kató: Ez ma másképpen megy anya.

Kis fuga: Igen, így van ez. Ez ma már másképpen megy.

Gabili: Másképpen megy, másképpen megy.

Pisti: Ez ma már másképpen megy.

Szegény anya: Ez a szegény lány hadd házasodjon meg, megdolgozott érte...

A kórus tagjai legyintenek és mondják: hát akkor hadd menjen férjhez.

Tutti: Hm, hm, ejha, hm, hm, ejha.

Az izsapi lányok. Nagyapám kiválik gyermekei sokadalmából. Hogy lehet ez, hiszen a háború végén meghalt. Kórus: Igen, meghalt a Karmeliták bejárata előtt. A kórus férfitagjai feltartják a jobb kezüket, míg *bal kezük irányításával lassú táncba kezdenek, amihez unisono* énekelnek: Ez jó mu lat ság, fér fi mun ka, fér fi mun ka jó mu lat ság ad libitum...

Családom női tagjai csodálattal nézik a táncot, és maguk közt elismerően suttoznak:

Csodálatos, átszellemült, és minden a nagy ritmusból jön ki, amit mindenki csodálatosan betart. Rózsi tanti retorikus kérdést tesz fel: Mi is be tudnánk tartani egy ilyen ritmust?

Kató tanti cincogva, mint az egerek, megjegyzi, hogy ő nem is szeretne ilyesmit betartani, mert ő túl feminin. Gabili, hirtelen: Szegény anya, szegény anya! Tulajdonképpen mikor sírt az a tanárnő, a jó mulatságnál, vagy az operaházban? Evelin: Na, a budapesti kiránduláskor, az operaházban. „Tisztán éltem, hüen szerettem”, ez volt a szöveg. Ducikám, segíts egy kicsit, te voltál Itáliában társasutazáson! „Vissi d’arte, vissi d’amore”, és mint minden nagy felbuzdulás, ez is egy nagy semmibe torkollott. Évának igaza volt, amikor magyar dolgozatokra piros tintával ráírta: Nihilista munka, nem lehet osztályozni. *Kérem az apa aláírását.*

Ehhez hasonló képsorozatok később is rámtörtek. Egyszer odaálmodtam magam az úgynevezett nagyszobánkba, átélve Éva és Bumi szerelmi játékát. Csodálattal néztem, hogy a két ember milyen természetes gráciával bonyolítja le szerelmük legkisebb mozzanatát is.

Azt mondtam magamnak: Minden simán fog menni, csak kicsit még növekednem kell, s az élet nagyon szépen megy tovább, mint Sivánál és Kalinál. Bumi minden proporcionális törvényt megcsúfoló óriási teste az anya játékánál volt bevetve, igen, ezt ki kell hangsúlyoznom, az anyát itt Bumi játszotta, míg Éva a gyermeket. Feldobta őt (a drága nőt), az nevetett, Bumi is nevetett, még a levegőben elkapta, majd óriási fejét a gyermek hasához nyomta, egyre csak ismételve:

*Jómultság
Férfimunka
Jómultság
Férfimunka*

És a gyermek Éva visszhangozta a szavakat:

*Égimunka
Férfimunka
Jómultság*

Minden volt mindkettő: Csöcs és pöcs mindegy lett, kinek mije van. Az álmok tulajdonsága, hogy elszakadnak a valóságtól. Itt is így volt. Ilyen volt a másik kép is: Csak az emlő és a száj, mint két szerv maradt belőlük, Éva emlője és Bumi szája. Éva mondta: Gyere, gyere, férfimunka, gyere, gyere, jó multság, gyere, gyere, férfimunka, férfimunka, női munka, nekem női munka, ó, ó, ó, nekem csak női munka, Bumi, neked csak csók, csók, csók, Bumi belegyűri Éva szájába a csöcsöt, húz nagy erővel, szív, szív, szív nagy erővel, míg szűk nem lesz, míg nem lesz üres az emlő, végül nem jön semmi, Bumi ellöki magától az emlőt.

*Hm hm ejha hm hm ejha
Éva: Mind megetted mind megittad
Bumi: Mind megettem mind megittam*

*Bumi: Mind megettem mind megittam
Éva: Egész életére éhes marad*

Ezt Éva letörtén mondta, s hirtelen sötétség borult a tájra.

*Így lett vége így lett vége az izsapi bálnak
Hm hm ejha az izsapi bálnak.*

Éva felettünk gomolygó felhő volt, s ez engem is megérintett. Egy ideig forró lett körülöttem a világ, de nem égtem el.

*Szegény Éva kifulladt
kifulladt
Szegény Éva sokat szült
Szegény Éva benne ült
Miben benne
Két nénjét ápolni
Apát anyát gondozni
Sütni főzni horgolni
Horgolni, a halálba torkollni
Hova megyünk*

*Honnan jövünk
Összegyűrve
Almát eszünk*

*Aztán ketté
Vágva leszünk*

Mi, a Martin család tagjai, ilyen dolgokat nem csináltunk. A mi apánk Perjámosról származik, „a te nagyapádnak nagy telke volt, nem is telke, hanem birtoka”, javította ki szegény anyát a testvérpár: Evelin és Duci, s amit Babus a dombóvári látogatásról mesélt, hát ez nem csekélység. És Rózsi tante újra elmondta, hogy szegény Gyurka meg akarta mutatni a gyereket, aki kb. két éves volt. Gyurka olyan jegyet vett, amivel meg lehetett szakítani az utazást. Hajnalban, amikor Dombóváron leszálltak, cipelte a családi koffert, hogy Babusnak legyenek váltóruhái. Így érkeztek a kocsmába, ami a Vilma néni tulajdona volt.

„Tudjátok, az öreg férje után, aki kevéssel azelőtt meghalt.” Gyurka toltta maga előtt a gyereket, nagyon büszke volt rá. Babus sértett arccal ment utánuk, Vilma néni ezt nem tudta elviselni, rátámadt Gyurikára: Mennyit keresöl te tulajdonképpen, hogy ilyen nagy családot ültetsz a világba? Nekem ilyen kölyök semmi pénzért sem kellene, és ha mégis lenne, megfogom a lábainál fogva, és a falhoz vágnám, hogy kiloccsanna az agya. Úgy beszélt Gyurkával, mintha Gyurka hét gyereket csinált volna. Nemzett volna, javította ki Kató tanti. Ilyesmit mi sohasem tennénk. Duci tanti nagy elérékenyüléssel Evelinnek ajándékozta egyetlen könyvét. A címe: „Művelt Leány”. A Martin testvérekre ez nagy hatással volt. Kató tanti egyre csak mondta: Nálunk ilyesmi nem történhet meg, ugye Rózsikám? Ugye Evelin? Ugye Ducikám? Kató nagyon felélénkült, mindenkit megcsókolt. Mi a Martin család vagyunk Perjámosról. Mi a Martin család Perjámosról, a Martin család, mi a Martin...

Martin nagyapám idegesen mozgatta lábát az asztal alatt. Ez annak a jele volt, hogy rövidesen feláll és elmegy. Nagyanyám ezt nem akarta. Odafordult nagyapámhoz, be akarta vonni a beszélgetésbe, ami tulajdonképpen zátonyra futott az asztal körül. Számomra ezek a kisebb nagyobb zavarok roppant érdekesek voltak. Martin nagyapám mindig menekülni akart az Újvilág utcai nyomorból. Mindenki tudta a családból, hogy a szép, fiatal kocsmárosné tragikus szerepet játszott Martin nagyapám életében, hogy nagyapám nála töltötte az estéit, amit elnézett neki nagyanyám. Elviselte azt is, hogy nagyapám éjjel 2–3 óra között jött haza, nem éppen józanul. A hírek, ki tudja, milyen utakon, átszivárogtak a családhoz, a felnőtt gyerekekhez (Babus, Duci, Pisti, Rózsi, Kati, Evelin és Gabili), akik szégyellték magukat apjuk miatt. Először más szoknyákhoz menni, azután az új asszonyt nem tudni megvédeni – Pisti nagybátyám megvetően legyintett, ez olyan, mint a perjámosi örökség. Igen, mi tudjuk, hogy az orosz katonáktól nem lehetett senkit megvédeni, de Pisti zavartan nézett körül, hogy ennek a tragédiának a mi apánkkal kellett megtörténnie, ez nem fér a fejembe. Gyurika, hirtelen egy szá-mára különleges Allianze-ot kötve, Pistivel rákezdett egy nótára:

*Kicsike kis erdő tisztásán,
élt egy kicsi gyermekpár,
sose ettek ők jó rizskását,
apjuk, anyjuk nem volt már*

Újvilág utca 19.

Nagyapám az öt ért csapást nyilván súlyosabbnak vélte, mint mindazt, amit az élet addig tartogatott neki: a háború, az elszegényedés és Perjámos elvesztése – Trianon. Az én nagyim azonban másképpen látta ezeket a dolgokat. Neki nem volt egyetlen elmarasztaló szava sem nagyapám ellen, és a gyerekeit szigorúan megfeddte, ha tiszteletlenül beszéltek apjukról. Lassan föl hagytak a felháborodott szidalmakkal, és semmitmondó hallgatás, fáradt közönyösség lépett a harcias ellenségeskedések helyébe. Szegény apánk, hallottam egyre gyakrabban, s ezt valószínűleg Kati tanti kezdte el. Hol volt még Duci, hol volt Evelin? Duci férjnél volt Felsőbányán, ahova a háború közepén költöztek ki, ahol végül is a rosszul megtúrt kisebbséghez tartoztak. Férje egy kórház folyosóján halt meg Romániában. Miért mentek oda? Hirtelen fölbuzdultak, hogy mindent előről kezdjenek. A végén gombákból éltek, amit az erdőben találtak.

A szegény nép, milyen felhős a láthatára, s felhők közt kék eget csak néhanapján lát.

*Sok urunk nem volt rest, se kába,
birtokát óvni ellenünk,
s kitántorgott Amerikába
másfél millió emberünk.*

*Szíve szorult, rezgett a lába,
acsargó habon tovatűnt,
emlékezően és okádva,
mint aki borba fojt be bűnt.*

Jegyzet

- 1 Ladich Arthur („pocós”), gyakorlóiskolai osztálytársam, ill. az ő anyja segítettek engem a hadikórház pincéjébe. Nagyanyámat, anyámat és két nagynénémet vihettek magammal. Ladich úr, az apa, gazdasági igazgató volt ebben a kórházban.

IV. Idegen földön (Bujdosás, kivándorlás, belső emigráció)

Sokáig úgy tűnt számomra, hogy az Újvilág utca deportáló tábor *lett*, ahová azokat a polgárokat telepítették, akik el akarták hagyni hazájukat. Ilyenek voltak például nagyanyám testvérei: Fritz Columba, Columba Mogyoróné, és a férje, Mogyoró úr. A házaspár elszántságára jellemző, hogy az első fölbuzdulás után azonnal kivándoroltak Braziliába, s első levelükben, miután a tényt közölték, ünnepélyes hangon meghívták magukhoz nagyanyámat, férjestül és gyerekestül (Babus, Duci, Rózsi, Pisti, Kató, Evelin és Gabili).

A meghívásból nagy vita kerekedett a családban. Nagyapám rögtön kijelentette, hogy ebben a „bűdös életben” ő nem vándorol ki többé. Elég volt egyszer Perjámosból Győrbe jönnie. Onnan rögtön a háborúba, közben a sváb jómódból a győri nyomorúságba, a német nyelvből a magyarba (ezen a ponton világos lett némelyik családtag számára, hogy nagyapám megtaníthatta volna az egész családot németre), de ezzel nem foglalkoztak tovább, mert „a francia hozzánk mindig is közelebb állt”. Addig vitatkoztak, amíg eltelt egy év. Ekkor fejezte be Rózsi tanti a tanítónőképzőt. Minden tárgyból *jelest* kapott, de álláshoz mégsem jutott.

Nagyanyám le volt törve. Telefonoskisasszonyként dolgozott a postán, és szerény fizetéséből, hatvanévesen, egyedül neki kellett a család anyagi egzisztenciáját fenntartania. Számított volna leánya fizetésére, és egyszerűen nem tudott beletörődni a nagy igazságtalanságba, hogy „egy diplomás tanítónő” csak védőnői munkát kapott, és pár fillérért kellett járnia a környező falvakat. „Mert nincsenek összekötetéseink”, ez volt a válasz gyerekeitől. Nagyanyám visszagondolt testvéreire és az egyetlen felmutatható családtagjára, öccsére, Jani bácsira, aki Polán tanult, hajóskapitány lett, bár csak egy teherhajón (ahogy Gyurika ezt mindig megjegyezte)... Mert nem volt érettségije.

Kirúgták a bencésektől, mert nem volt éles eszű, ráadásul szemtelenkedett. Arra a kérdésre, hogy mi a különbség a Gerundium és a Gerundivum között, csak fáradtan legyintett: „fogalmam sincs”. „Ezt a kérdést válaszolja meg a tanár úr” – és a család női tagjai, nagyanyám lányai, büszkén körbenéztek. Jani bácsi olyan jópofa volt, de hát csak maturával lehetsz tiszti rangban, ezt tudja mindenki... Tizenhat évesen egy meggondolatlan felelettel elérte Jani bácsi, hogy kirúgják a bencésektől. Egy generációval később ugyanez történt Pisti nagybátyámmal, és az én generációmhoz érve emiatt ijedt meg Gyurika, amikor Éva a dolgozatomra ráírta, hogy nihilista munka, és hét oldalon keresztül minden ékezetnél összehúzott két pontot vagy két vesszőt piros tintával kijavított.

Közben nagyanyám tovább kutatott Mogyoró néni és Mogyoró bácsi után Braziliában, persze sikertelenül. Aztán jött egy gyászjelentés Jani bácsi feleségétől, hogy Jani bácsi meghalt.

Én már csak a gyerekeit ismertem meg: Ila, spanyol nyelvű bemondó a Magyar Radiónál; valamint Rozália és még egy fiú.

A Fritz-rokonság csak Evelinnek hozott valamit. Evelin a kereskedelmi iskolai érettségi-vel és egy hittantanár (Szabadi Béla plébános) révén szerény ösztöndíjat kapott, és Ilához költözött Budapestre... Az egyetemen sajnos nem hallgatott egyetlen előadást sem. A helyzet-hez még hozzátartozik, hogy Kató tanti is támogatta, abból a kis pénzéből, amit mint varrólány keresett a Matusz varrodában. Kató tanti nem szívesen gondolt vissza erre az időre, és százsor is elmondta, hogy ő, a főnöknő megbízásából kosztümöket és compleeket szállított a különböző nagyságákhöz, egy szörnyű furunkulussal az orrán.

Evelin és Kató tanti között később is megmaradt ez a sajátos kapcsolat. Evelin változatlanul a nagy ajándékok elfogadója volt. Kató tanti kétszer ment férjhez: a második férj egy kitűnő mérnök volt, saját patentokkal. Először Brisbane-ben éltek, aztán három évre Pakisztánba mentek. Ebből az időből származik a dal:

*Hej, Islamabad, Islamabad
Rote Erde
Unser Grab*

majd az *osztrák* Karinthiába, ahol aztán az „ausztrál Pista”, ahogy a család hívta, hirtelen meghalt. Kató tanti négy kisebb lakást Ausztráliában, és egy nagystílű, 200 m²-est Sopronban örökölt tőle. Utóbbi még a gyászidő alatt hirtelen átíratva Etelére, aki családfőként *akkor* két gyerek apja volt. Nagymamám levelében volt erről egy kis jegyzet, én az egész történetet gyorsan elfelejtettem. Most azonban, körülbelül öt évvel később, egyszer csak fölhívott Kató tanti egy katolikus szeretetotthonból (időközben ugyanis Klevébe költözött), és majdhogynem agresszívan belekiabált a telefonba, hogy a lakást, amit annak idején Etelének ajándékozott, vissza akarja venni, mert az ellátás, ami az ő igényeit *ma* kielégítené, megfizethetetlen. „Egy kis vacak katolikus otthonban ülök a székhez kötözve, mert azt állítják, különben lecsúsznék *onnan*. Itt vagy még, hallasz engem?” Természetesen, Kató tanti, csak egy kicsit meg vagyok lepődve, hogy tudnék én segíteni Neked ebben az ügyben? Azt mondják rólad, okos vagy, mondta Kató tanti. Ha akarsz, tudsz segíteni. Szegény anyám mondta, hogy az ostrom alatt megmentetted az egész családot! Na, na, na, Kató tanti, az egész családot... Hát ha nem is az egészet...

Látom öreg nagynénémet a szegényes szeretetotthonban, és minden ellenérzésem dacára szomorú vagyok, mert nem tudom mentőangyalként azt mondani neki: nem baj, Kató tanti, nincsen semmi baj. Kihozlak abból az otthonból, ahol a székhez kötöznek, mert lecsúsznál róla a kilencvenkilenc évvel.

Hogy Etele közben kilenc gyermek apja lett, mint ahogy Kató tanti állította, nem tudtam elhinni. Nem kilenc, hanem hét gyereke van.

*Jakobnak volt 7 fia, 7 fia, 7 fia
Sem nem ettek, sem nem ittak,
Hanem mindig így csináltak.*

Az ország első jogászatától négy generáción belül elérkeztünk Glasgow-ba, mint halpucolók. A Horthy-korszak főügyészétől máig.

Sopronban nem tudom, mi történhetett, talán Kató tanti utolsó előtti kétségbeesése, ami magával hozta, hogy visszakövetelte Etelétől a lakást. Volt egy másik verziója is ennek a sztorinak: visszakövetelte a lakást, és a család lassan megsejtette, hogy náluk akart maradni.

Etele gyerekei (6 fiú, 1 lány) kicsúfolták, ujjjaikkal mutogattak rá és ezt énekelték:

*Katalinka szállj el
jönnek a törökök,
sós vízbe tesznek
onnan is kivesznek,
kerék alá tesznek
onnan is kivesznek,
mikor jönnek a törökök
mindent agyonlőnek.*

Ezután a nagy kudarc után Kató tanti visszamenekült az ő szegényes szeretetotthonába, és az egészről csak azt értette meg, hogy nem akarok neki segíteni, mert ha akarnék, akkor tudnék.

Kató tantira gondolva elmentem a salzburgi Neutorstraße-ra. A Scheicher nevű bútorüzlet előtt ebbe a jelenetbe belecsúszott a kis unokatestvérem, Etele. Ez már nem a kis hároméves kölyök volt, mint elbűcsúzásomkor, két nappal a határ átlépése előtt. De ki beszél itt? Egy

női hang... Evelin volt: Kisfiacskám, boldogságunk lesz még nekünk... szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarország, gyönyörű vagy, gyönyörűbb, mint a nagyvilág, ha szól a hegedű, vár egy gyönyörűszép ország, táltos paripánkon haza szállunk
haza hív fű, fa, lomb, virág.

És most hallom őt, amint mondja: egy ilyen szék. Hogy is lehetne lerajzolni, hogy a fiam le tudja másolni? És én, a boldog fordulatok mestere utánagondoltam, van-e elég pénz a börzében... Knapp volt, de mégis elég, hogy megvegyem a széket. Meg is vettem, el is küldtem, további hírt nem is kaptam. Később kiderült, hogy Etele nem tudta a széket leutánozni.

Etele, a kis unokaöcsém megint háromévesen bukácsolt a Gyurika üzletében. Kivülről nem lehetett megérteni, hogy mit csinálnak: fölemelkedtek és utána rögtön lebuktak, megint fölemelkedtek és lebuktak. Gyurika nagyon dühös volt és vörös fejvel ordított és dulakodott Etelevel a Spule miatt. „Rögtön add ide ezt a Spulét!” – „Nem, ez az én Spulém” – kiabált Etele. Gyurika végül is erősebb volt. Etele erre a kudarcra elkezdett lassan mély gyászba fordulni és zokogni, ez a zokogás nagyon megindított, ugyanakkor ezt a nagy kétségbeesést nem éreztem érthetőnek. Azonkívül tovább kellett mennem. Egy nagy feladat várt még rám ezen az estén.

El kellett mennem elbúcsúzni nagyanyámtól anélkül, hogy megmondtam volna, hogy holnap átmegyek a határon.

Nagyanyám mindig mindent megértett, de azt, hogy elhagyom a hazámat és menekülök, nem tudta volna megérteni. Erre én: ha lehet, akkor jövök, de legalábbis telefonálunk.

Látom őket az Újvilág utcai lakás halljában, az egész nagycsaládot nagyapámmal együtt: Babus, Duci, Rózszi, Pisti, Evelin és Gabili és mindannyian kérdezték tőlem: és mi? És mi? És mi? Ti mentek vissza az emlékezet színes zsákjába. Duci és Evelin: hova? hova? hova? Pisti, Gyurika és Blazer Fülöp: hova? hova? hova? Rózszi tanti: az emlékezés, az emlékezés, az emlékezés, Kató tanti: dehát én még itt vagyok. Jól van, Kató tanti, te még nagyon sokáig itt maradsz. De én nagyanyámhoz fordulok, gyere, nagyanyám és nagyanyám, az egykori mátkája perjamosi nagyapámnak, Trianon sújtotta, a háború összetörte, az élet majdnem agyonverte, de aki soha nem panaszkodott, hol vagy, hol vagy, kis unokám? Csináltam neked egy kis vaníliás kiflit. Andauban, Andauban vagyok, éppen most léptem át a határt. Erre hosszú csönd következett.

Én tudtam ezt és féltem is ettől.
Nagyi, az időm lejár.

Ez a szó a gyerekkorból mindkettőnket megdöbentett, de ő használni akarván az időt, ami neki mindig kevés volt, amit neki mindig beosztott a posta, a család, az Isten tudja, milyen hatalmak – hát akkor Isten áldjon meg, kisunokám. Ha valakinek, akkor neked... neked fog – és itt megszűnt a telefonkapcsolat.

Nagyanyám, Martin Istvánné született Fritz Theres

Firkák szalmaszála

(Bertók László: Ott mi van?)

„Most akkor az utolsó szalmaszál tart?
Vagy firkáid tartják a szalmaszálat?”
(B. L.)

Bertók László legújabb verseskötete – ahogyan a fül-szöveg is írja – „szerves folytatása a korábbiaknak”. Aki ismeri a szerző előző könyveit, akár homogénnek is érezheti azt a költői világot, amely mintha egy ideje változatlan elemekből építkezne. Azonban korántsem mozdulatlan alkotói állapotról vagy önmagába záródó poétikai koncepcióról van szó, inkább egy olyan masszív, mégis örökmozgó szövegszervezésről, melynek fő karaktere a tudatosan irányított, bár szabad asszociációk mentén működő, ironikus önreflexió szövegeiben ragadható meg. „Mintha az élete függne a / megszólalástól, s ahelyett, hogy / próbát tenne, tapogatózna, kinyitná a / ablakot, az ajtót, hallgat inkább, / tehetetlenkedik, helybenhagyja az ítéletet, / ami szerint némely irányból (pozícióból?), / szemszögből?) nézve nem is létezik már.” (*Helybenhagyja az ítéletet*)

Az elmúlás mindennapi tényezői, illetve az írói identitás végtelen jelenléte mentén kialakított monologizáló attitűd azért sem marad magának való, mert olyan nyitott figyelemmel kíséri a szemlélt valóságalemeget, amellyel a lírai elbeszélő képes egyszerre kifelé és befelé koncentrálni; ezzel együtt mindinkább kitágítani saját versvilágának értelmezési horizontját. „Már harmadszorra olvassa, pedig úgy tűnt, hogy / elsőre érti, s talán értette is, de amikor megpróbálja / beilleszteni abba a mérhetetlen és változó-kony rendbe / (tömkelegbe?), ami az ismeretei (a tudása?, a tapasztalata?, a készenléte?) összessége, mindenütt / és mindig kilóg a széle...” (*Már harmadszor olvassa*) Érdekes, hogy mennyire másféle megközelítésmóddal alakítódik az *Egyre közelebb* című ciklus három négysoros versszakból álló (sokszor azonos rímképletű) költeményei, mint mondjuk a *Menekül, magyarázkodik* hosszúversei vagy a kötet végén található *szanaszét szövegek* (*Firkák a szalmaszála*).

A háromféle verselés mögött háromfajta poétikai pozíció húzódik meg: a kétsorosokból álló utolsó rész, illetve az első ciklus szabadabb prozódiajú írásai között a kötöttebb formájú, kisebb lélegzetvételű szövegek képeznek átmenetet – eljutva a humoros szösszenetektől a filozofikus magasságokig. Mindeközben pedig egy olyan szerzői portré rajzolódik ki a szövegek mögött, melynek megküzdött szuverenitása, alkotói frissessége az önmegszólítás hiteles artikulálásának köszönhető, amely egyes szám első, második vagy harmadik személyben jelöli ki a központban lévő lírai ént. Ez a többféle nézőpontból vizsgált személyiség lesz a szövegeket átható személyesség hordozója, és egyben kikezdője is, aki hol provokativan, hol rezignáltan, hol indulatosan, hol kimerően viszonyul a versek mozdulatlan mozgatójához (saját magához?).

„...Magyarán szólva
olyan terepen és tudatállapotban tehetetlenkedik,
ahonnan előre nem, s már visszafelé se haladhat,
legfeljebb helyben járhat, s fölfelé vagy lefelé,
olyan ügyek és távlatok irányában tapogatózhat,
amelyekről úgyszólván semmit sem tud.
Amelyeket előbb meg kell határoznia,
azután pedig le kell kicsinyítenie (édesgetnie)
az érzékszervei, az intellektusa (a gondolkodása)
szintjére, hogy a képzelet és a lelemény (az intuíció?),
az alázat, a hit(?) által felemelkedhessen hozzájuk,
a teste, a személyisége fölötti valóságba.”

– olvashatjuk a *Minthogy gondolkodás nélkül hajlamos* című szövegben. A Bertók-versek megemelt valóságalapja egyébként nagyon is prózai tényezőkhöz kötődik, többnyire egy-egy hétköznapi szituációból indul ki, hogy aztán az adott élmény körülírása közben valami egészen másfajta

terbe kerüljön az önmagát szemlélő – és az állításait lép-ten-nyomon megkérdőjelező – elbeszélő. „Mintha attól tartana, / hogy nevetség tárgyává válik, / mert olyasmiben akadt el (azon rágódik), / ami mindenki számára »magától / értetődő«, sőt, a gyengébbeknek is / evidencia.” (*Helybenhagyja az ítéletet*) Az *Ott mi van?* „evidenciája” nem más, mint a közelgő halál, amely nem csupán az eltávozott íróársaknak (Csorba Győző, Fodor András) ajánlott versekben vagy az irodalmi elődököt (Örkény István, Goethe) megidéző szövegekben kap hangsúlyt, hanem azokban az apró megfigyeléseket tartalmazó vagy lábjegyzeteket lajstromozó beszéd-folyamokban (l. az első ciklus darabja-it), melyeknek csak az egyre sűrűsödő zárójeles kérdések vetnek gátat. Ezzel a költő egyszerre szűkíti le és szélesíti tovább feszített vagy éppen szertelen beszédmódját, egyszerre közelíti meg a fókuszpontba állított tárgyat és relativizálja az aktuális problémát vagy fogalomkört. Eközben pedig egy percig sem téveszti szem elől azt, hogy *ott mi van*, ahol már nem képesek értelmes egészzé összeállni a szétszóródó, jelentésüket veszített szavak, és ahová nem tudhat teljesen elérni a költői képzelet és lelemény sem. „Aztán, hogy újra összeszedné, / megfeszíti nyelvét, gerincét, / s már mondja is, hogy soha még, / hogy a pillanat hasadt ketté. // Aztán, mert már mindenki tudja, / sőt, jobban tudja, visszaretten, / feszgeng a kínos szökőkútban, / előzget, mintha helyben futna. // Aztán hagyja, hogy megtörténjen, / megnevezi, háziasítja, / melléje fekszik, hallgat mintha / elakadt volna a mesében.” (*Aztán, hogy újra összeszedné*)

A Bertók-féle lírai prozódia „elakadásai” olyan hiatusokat jelölnek, amelyek – a közbeékelésekkel, zárójel-ekkel meg-megszakított szövegszervezés szakadásai mentén – egy fogalmon túli, mondhatni metafizikai valóság alapra irányítják a figyelmet, ugyanakkor megjelenik a versbe foglalt köznapi létezés tényekébe, a testi vegetáció folyamataihoz kapcsolódó emberi erőziója is. „Spontán, feladat nélkül, / ahogy a világ készül, / lüktetni, ami éppen, / megvalósul a részben. // Nem is gondolni rá, hogy / mi okból, mért csinálod, / csak elmerülni benne, mintha a tested lenne. // Elni a folyamatban, / éhes lovak a zabban, / s ha már se szó, se vágyak, / meghalni, mint az állat.” (*Spontán, feladat nélkül*) Ez a lefokozottnak nem nevezhető, de mégiscsak materiába ágyazott szemléletmód éppen a szellemi felülemelkedés által válik költőivé, melynek során az ironikus intellektus lesz a legmeghatározóbb generatív elem. Ezen kívül hangsúlyosan artikulálódik az a fajta elégtikus és mindinkább filozofikus elbeszélői attitűd is, amely nem éri be a tékozolt és megbecsült mindennapok tapasztalatainak líraivá hangolt lajstromozásával. Valamiképpen mindig a mindenséggel méri magát, ahogy az például a *Válahol, valami* című 2003-as verseskötet számos darabjában is megnyilvánult.

„Most, hogy a világhoz és a többi emberhez
kötő szálat, láncokat ragasztókat
elvékonyodni, lazulni, szakadni látja-érzi...
...most érti meg (kezdi érteni), mit jelent, jelenthet,
hogy végtelen, de nem határtalan a világ.”

Bertók László kiteljesedő életműve tehát nem egy *ön-magába feledkezett szerkezetet* tár fel, inkább egy önmagára eszmélő lírai gondolkodás sajátos foglalatát nyújtja, amelyből már az olvasónak kell levonni a rá vonatkozó következtetéseket – vagyis feloldani a zárójelket. Mert a költő nyelve nem szólhat a *végző dolgok egyértelműségével*, hiszen éppen a többértelműséggel van dolga, hogy aztán végleg megbizonyosodjon. Olyasvalamiről, ami elől nem lehet minduntalan *menekülni*, és amit nem lehet minden esetben *magyarázkodással* idézőjelbe tenni: mert *ott* van már, ahol a táguló-szűkülő világ egy pontba sűrűsödik össze. Ahol majd egyszer el kell varrni a szálat, a határok tudatosítása után (és talán a végtelen megsejtése közben), amikor a szétszóródó részletekben egyszer csak felvillan az egész. „A végén addig, hogy a cél az út, / a részben ott az összes pillanat, / a villanás, hogy éppen ben-

ne vagy, / s a jaj, hogy elnyel a fekete lyuk.” (*A végén csak a történet marad*) Itt már csak egy szalmaszál tarthat meg. És talán történet sem marad, csak *krikszkrakszok, pacnik, áthúzások...* Firkák a szalmaszála.

(*Magvető Kiadó, 2014*)
Papp Máté

Hajnali háromkor – a *Tenebrae* után

(Varga Mátyás: hajnali 3)

Varga Mátyás új kötetének a címe mintaszerűen tölti be – teremti a maga létmódja szerint újjá – a kommunikáció azon kulcsfontosságú funkcióját, melyet az irodalmi kultúra a szövegek pregnáns megjelölésétől várhat. Igen határozottan számít ugyanis arra, hogy a fedőlapra rótt felirat stíluszerűen akár az újabbban – elméleti távlaton – sokat emlegetett epigráfiához is hasonlítható legyen, amennyiben a könyvben tárolt üzenetek az időben távoli források, az esetleg már halott megszólalók hangját közvetítik, vagy e hangokkal-szerepekkel erősítik-áryalják a versekben artikulálódó szólamokat. A borító vizualitása és „paratextusa” – a felirat matériája – ezúttal különös erővel figyelmeztet a könyv „dologiságára”: a sötét környezetbe szüremkedő, világosodó ablak látványa nem csak tematikusan, de mediálisan is érzékelhetővé-jelenvalóvá teszi az éjszaka nehéz óráját. S ebből a „dologból”, e címadással hangot nyerve szólalnak meg az egykor rögzített, s a még régebbi múltból felidézett beszédformák elemei. A hangfoszlányok, töredékek, az olvasó számára titokzatos-enigmatikus közlések, szinte zörejek egy nyelv nehezen kivethető kódjai, egy letűnt világ sérült üzenetei, amelyekből fokozatosan hámozhatók ki az esetlegesnek tűnő jelzések összefüggései, az anyagiságukban rejtőző, ám éppen az anyagiságukkal közvetítendő jelentések. A cím – a sokat mondó *hajnali 3* – szemantikája a könyv felnyitása és végigolvasása során olyan átváltozásokon megy keresztül, amelyeknek bontakozása összevethető a kommunikáció alapfeltételével: a mediális háttérmorajlásból ki-kihallható, kikristályosodó jelek egyre hatásosabban és ezúttal egyre megrendítőbben kibontakozó értelmével. Az éjszaka démoni pillanatára, Jézus Krisztus megváltó kereszthalálának ellenpontjára hivatkozás vezet be tehát az olvasót a szövegbe. A számnévnek számjeggyel és nem betűvel közlése ugyancsak egy feljegyzés-jelleget (archiválási, szinte „nyilvántartási” gesztust) erősít, miként a nagybetűk mellőzése – a továbbiakban is – a modern informatika gépies rögzítéstechnikájának benyomását kelti.

A verseskötet tehát oly módon epigráfikus, ahogy a sírfelirat jelentése bontható ki az általa felidézhető háttérvilágból, narratívákból, személyekből, eseményekből és érzelmekből. Az intertextualitás-intermedialitás olyan átfogó alkalmazásával találkozunk itt az olvasó, amely nem egyszerűen ismert szövegek, hanem egy egész művészeti hagyomány, egy kulturális-hitéleti viszonyrendszer jelhálózatából vezet le és teremti a benne kialakuló közlések tartalmát. A kötet címmel előhívott, vallási eredetű és emellett lélektani távlatú horizonthoz a cikluscímek további, ezzel dialogizáló kontextusa csatlakozik, a jelentős zeneszerző, Carlo Gesualdo da Venosa *Tenebrae* című – tehát a sötétséget, a zürzavart, az árnyak világát idéző – vokális kompozíciójára hivatkozva. A kötet ajánlása a sokaktól méltán csodált madrigalista emlékének szól, ciklikus szerkezete az ő responsorium-gyűjteményére utal, a Nagycsütörtök (feria quinta), a Nagypéntek (feria sexta) és a Nagyszombat (sabbato sancto) reggelén énekelendő alkotásokra. A verseskötet második nagyobb szerkezeti egysége éppen a [*responsoria*] címet viseli, vagyis az adott műfajt nevezi meg, s szintén három – egységenként kilenc – számozott részből áll. A szó, responsorium, pedig feleletet jelent: a paptól vagy más előimádkozótól elkezdett

ének folytatását. Vagyis az első részre adott lírai „válasz” (dialógusba kerülés) maga a citált műfaj jegyében történik. Gesualdo alakjához, annak megidézéséhez még ismerni kell élete hátrborzongatóan tragikus fordulatát: házasságtörésen érte feleségét, akit megölt annak szeretőjével együtt. Minderről ugyancsak a „dolognak”, a könyv anyagának másik paratextusa, a fűlészöveg informálja a 16–17. századi zenetörténetben kevésbé jártas olvasókat.

Az olvasásmód, melyet a verseskönyv kínál, mindezek nyomán tehát a könyv megformált médiumától is megidézett kulturális-irodalmi-művészeti-vallási háttérre vonatkoztatásokkal, az idegennek ható szólamokból kihallható, forrásaik szerint bizonytalan, nehezen azonosítható megnyilvánulások sorával, a rájátszásokkal, felülírásokkal sokértelművé tett hangokra figyélssel jellemezhető. Emellett a kötet nyitása viszont markánsan orientál egy másik, de mindezzel összefüggő távlatra a jobb latorra utaló mottóval (egy Seamus Heaney-idézettel), a bűnös sorsának itt felidézett jövőjével: „Ma velem leszel a Paradijsomban.”

A szerkezetet az előimádkozó liturgiának megfelelően bonyolítja a responsoria-rész önidéző és válaszoló eljárása: a felütések ugyanis a korábbi versek egyes sorait (olykor a zárósorokat) ismétlik, s a rá következő szövegek így a számozással is jelölt előzményeket folytatják. Sőt a „válaszok” szintén úgy végződnek, ahogy maguk a „kérdések”. Vagyis az egyes költemények befejezése megegyezik a felidézett szövegmélekkel. Sajátos belső rimelés alakul ki ezáltal, az egyes versek olyan keretezése, mely a sokféle lehetséges idézés mód közül két formát, egy paratextuális (mottószerű) és egy autotextuális (a szöveg belső szemantikai rendjéhez és szintaktikájához illeszkedő) mozzanatot tükröztet egymással. A [*responsoria*] első darabja így például az I/1 számmal utal a [*feria quinta*] nyitására, annak záró szavaival kezdődik: „igen, igen – motyogtam, / de a szégyen erősebb”, s ez utóbbi szekvencia ismétlésével végződik: „de a szégyen erősebb”. Ezek az összefüggések pedig azáltal kerülnek jelentéssé, vagyis az olvasói jelentésadást kihívó távlatra, hogy kétszeresen is allegorizálják – az írásműben textualizálják – az adott motívumok első előfordulását. A motívumok tehát az ismétlések kulcsfontosságú helyein előfordulva vonatkozathatók egymásra, értelmük időbeliségét, viszonylagosságát, kölcsönös teremtésüket téve receptív tapasztalattá. Újabb példát hozva, az első ciklusban, a [*feria quinta*] nyitóversében az adott szavak egy idéző önmegszólítást (»„kezd a halottakkal”«) követően hangzanak fel, míg a *responsoriában* egy másik beszédhelyzetbe tűnnek át, így a beszéd vallomások karaktere a Gesualdo-sors háttérében, az identitásképző emlékezés nyelve szerint, az önidézetek performálásával domborodik ki.

Ezek az eljárások – tehát a könyv dologiságától az allegorizálás-textualizálás nyelvi anyagiságáig – egy egészen közvetlen érzékelésmódot ösztönöznek, s a hangzás, a látvány konkrét felidézését, az események jelenlétének tapasztalatát erősítik fel. Ehhez járul a lírai beszéd epizálása, az allegorézzel járó történetyszerű bontakozás beépülése. Ahogy a szerző egyik nyilatkozatában megjegyezte, „Gesualdo története egyszer csak a mi történetünk lesz”, mégpedig egy regényszerű olvasás eredményeképpen, ahol a „cselekmény” aktualizálódik, s az éjszakában, a kontúrok elbizonytalanodásának közegében, az átváltozás helyzetében minden „metafizika” szertefoszlik, s alig marad más, mint a gyötrelem, a fájdalom: a démonait érző test. A responsorium műfaja eleve rendelkezik bizonyos performatív karakterrel, miként a Szentírás mondatainak „kollázsa” maga is új, időleges-egyszeri, alkalmi összefüggésbe állítja az adott szöveg helyeket, hogy a válaszok a reagálás-befogadás színre vitelével váljanak eleven, cselekvő gyakorlattá. Az egyik legmeglepőbb szituálás – miként arra az elismeréseket joggal sorjázó kritika már fölfigyelt – a „nagyszombati” ciklus hetedik darabjára válaszolva figyelhető meg, ahol a modern televízióközvetítés, a sugárzott program nyilvánossága az önmagába záruló, „koncentrikus” élet zártságával szembesül. A műsorban a „dik-

tátor és felesége”, azaz a Ceausescu-házaspár volt látható a kivégzés után, majd „a mi ágyunkat mu- / tatták hosszan, amint / éppen alszunk...” A két kép hasonlít egymásra, s a két pár testének ilyen allegorizálása a politikai-morális értelmén, azaz a zsarnokok megítélésén túllépve válhat a kiszolgáltatottság megnyilvánulásává (III/7).

A modern technikai médiumok és a test párhuzama-találkozása nem egyedi eset a kötetben. Az információ nyilvánossága és az emberi pusztulástapasztalat bensősége, mint ez utóbbinak az előbbi hátterében történő intenzív átélése, azaz a zajok-jelek elidegenített kommunikációjának és a vallomásos nyelvnek a feszültsége érvényesül a következő, különösen szuggesztív sorokban is: „a steril térben / valamelyik kereskedelmi / rádió műsora szólt: ösztö- / nösen is megkerestem a / magasra szerelt hangszó- / rókat, és közben jól láttam, / hogy a véres húsdarabokat / egyenként kis üvegtálakba, / helyezik, hogy elküldjék / szövettani vizsgálatra.” (II/6) A mitológiai allúziók szintén hasonló anyagi redukcióra, a testjelek konkrét érintkezésére épülnek: „idáig úgy mesélted, hogy / orfeusz felhajtott gallérral / ment, ruhájába belekapott / az erős déli szél, és azt / hozzátetted, hogy akkor már nem emlékezett / eurüdiké testszagára.” Az Orfeusz-mítosz rengeteg modern újramondásához képest is meglepetésként hat Eurüdiké testi „elfelejtésének” sajátos interpretálása. Rilkenél például fordítva történik, legalábbis a halálba hanyatlott, az ontológiai másságából beszélő Eurüdiké felejt el teljesen egykori kedvesét, s kérdi döbbenetben: „ki az?” Varga Mátyás Orfeusza az emlékezés érzéki fogyatkozása mentén még azon is morfondírozik, „nem cserélték-e ki közben / szerelmét”?

A mondottakból következik – tehát sokrétű poétikai kidolgozottság nyomán jön létre – a test és az írás összefüggésének tudatosítása-kiemelése, ezzel együtt a traumának és értelmezésének szinte informatikai jellegű relacionálása. Olyan pillanatok figyelmeztetnek erre, melyekben „a test még nem / ocsúdott fel, amikor még / nem reagált a traumára, vagy / amikor annyira nehezen tud / mit kezdeni a történetekkel, / hogy újra és újra ellenőriz // vajon nem téves információ / érkezett-e.” (*féria sexta*) Vagyis a trauma egyúttal eredendő, „igaz” információ, nem pusztán olyan jel, melyhez utólag rendelhető valamilyen jelentés. Működése beleíródik a testbe, nem enged félremagyarázást, szubjektívizáló felfogást, önkényes reagálást. Ugyanakkor teljes egészében a szubjektumhoz tartozik, benne érvényesül, kívül nem létezhetne – nevezhető a individualitás feltételének is. Hogy e közlésmód – az intertextualizáló háttérre-utalásokkal – mennyire összefügg az epigráfia említett karakterével, arra a [*responsorio*] egyik verse nyíltan, tematizáltan is felhívja a figyelmet, a testet nemcsak írásjelek felületének tartva, de ráadásul sírfelirattá változtatva, legalábbis ahhoz hasonlítva: „tested kódos árnyéka / egyetlen foltta sűrű- / sődik, szürkesége akár / valami írásjel, most / kellene elkezdenünk / a gyászt, megrendelni / a bevésést a tükrös kövekbe: kiválasztani / a szépen metszett / betűformát, megadni / a születés három / évszámát, és egyelőre / kihagyni a kötőjel utáni / négy számjegyet.” (I/3) A testnyelv egyébként is kiemelkedően fontos konstansa a szövegeknek: a megszólalás, a dialógus nem egyszer a testi érintkezés – és természetesen annak értelmezettsége – révén válhat hanggá, artikulációvá. Szinte szoborszerűen rajzolódik a beszélők alakja – megintcsak a „jelek” üzenetként, rádöbbenve a testi „helyzet” – a térben kialakított összefüggés – átmeneti, idői mivoltára: „homlokom a vállad gödré- / be szorítom, tökéletesen / illeszkedik, jelnek vélem, / valami ígéretnek, mintha / örök-ké így maradhatnánk, [...] de újra rá kell jönnöm, hogy / a test mindig csak *helyzet*, / ami egy darabig talán neked / is jó, aztán egyre nehezebb / viselnünk a fájdalmat.” (I/8) A dialógusok mögött továbbá ott az emlékek és a testek „trialógusa”, a büntető-merénylő és a két áldozat jelenléte (egyik részeként a kötetben nyilvánvalóan végighúzódó, több szinten érvényesülő hármasságnak).

Hajnali három óra: ez az „ördögi kísértéseknek” (Bor-nemissza Péter), a „lélek sötét éjszakájának” (Keresztes

Szent János) stb. napszakához tartozik, ám egyúttal a közeledő reggelre várakozásnak is az ideje. (Különösen a Seamus Heaney-móttó fényében.) A szöveg e kétirányú figyelme megintcsak összhangban van a borítón látszó képpel és a nyelv ennek megfelelően költői kezelésével. A kötetnek a Nagycsütörtököt, a Nagypénteket és a Nagyszombatot idéző három szakasza (tehát a feria quinta, a feria sexta, a sabbato sancto) a szenvedéstörténet, a halál, a temetés emlékezetében – a feltámadás örömét nélkülözve – folytatódik a responsoria-részben, a mondott ismétlődő eljárás szerint. A szerkezet és a beszélő nyelv ilyen összjátéka a kötetkompozíció szempontjából is telitalálat. A megszólítások-dialógusok a formálás e keretében lépnek túl roppant hatásosan az egyedi szubjektivitások önelvű tételezésén, s nyitják meg a nyelv és a sors személyfeletti távlatát anélkül, hogy a színre vitt alanyok konkrét-jelentés pozícióját eliminálnák – azaz anélkül, hogy a felelősséget (mint a szó szerinti felelést, a válaszadást) és annak egzisztenciális következményeit elhárítanák. A szenvedéstörténettel szembesített – arra tekintettel bontakozó – személyes büntudat ezért artikulálhatja a Gesualdo alakjára hivatkozó emberi szenvedésnek mind a szorosabban egzisztenciális, mind az erkölcsi vonatkozásait. Abban az értelemben, miszerint az emberi lélek nem csak „faktikus bűn” hordozója lehet, hanem – Heideggerrel szólva – az eredendő bűnös lét az ontológiai feltétele annak, hogy az emberi lélek bűnössé válhasson, s hogy a moralitás maga kialakulhasson. „És csak mert a jelenvaló lét létének alapján bűnös és mint belevetetten hanyatló elzárja magát önmaga elől, csak ezért lehetséges a lelkiismeret, ha másrészt igaz is, hogy a hívás ezt a bűnös-létet hozza alapjaiban a tudomásunkra. – A hívás a gond hívása. A gondnak nevezett létet a bűnös-lét konstituálja.” – olvasható a *Lét és idő* 58. paragrafuszában. Hogy lelkiismeretünk legyen, az tehát egzisztens előfeltétele a „faktikus” bűn elkövetésének. Akkor is, ha a lelkiismeret a végrehajtott tett után szólal meg. De a lelkiismeret hangjának utólagossága nem zárja ki, hogy alapjában mégis „előrehívás” legyen. E hang ugyan- is, bár visszahív az elkövetéshez, de egyúttal előrehív az eredendő bűnös-létbe, mint annak egy önmaga lenni-tudásához vezető felismerésébe és megragadásába. „*A lefolyó élmények egymásutánjának rendje nem adja meg az egzisztálás fenomenális struktúráját.*” (59. §.) Heidegger okfejtése természetesen nem alkalmazható közvetlenül az eredendő bűn és a bűnbánat keresztény felfogására, de rávilágíthat arra, hogyan, milyen egzisztenciális-antropológiai távlaton sikerül Varga Mátyás kötetében – ismétlődő, szerkezetének és beszédaktusainak összjátékában, például a kollázsszerű képletekkel – az európai kultúra sokáig elhomályosodott, ám alapvető összetartozását, mégpedig az erkölcs és a létezés (a moralitás és az emberi jelenlét) kettévált, egymással csupán külsődleges kapcsolatba hozott szféráit poétikailag újra szoros vonatkozásba hozni. Ilyen értelemben „hívja” az olvasót Gesualdo története, s ilyen értelemben érheti el őt az ősi lírai tapasztalat: a versben beszélő az olvasó helyett beszél, de úgy, hogy nem (csak) Gesualdóban ismerheti fel önmagát, hanem magában ismerheti föl Gesualdót. A szerzői tudatosság nem okvetlenül fokmérője a teljesítménynek, de enélkül valószínűleg nem jöhetett volna létre a hatás, melyről Varga Mátyás maga tesz említést egy interjúban akkor, amikor a zene-szerző vívódásait valamiképp a befogadás oldalán újratemetődnék vélelmezi. Hogy ez a „történet” a *Tenebrae* közeget idézve mindenki számára valamiképp egy saját történet saját világa lehessen, vagyis a lírai műnem nyelvi-történeti alapvetése (az olvasói hangadás képessége) napjaink adekvát megszólításaként, egy roppant eredeti és ugyanakkor mélysegesen hagyománykövető kompozíció nyomán szülessen újjá, ahhoz a „poeta doctus” magas színvonalú formateremtő művészetére volt szükség, mely Varga Mátyás költészetében ezúttal is kiemelkedően jelentős alkotást, méltán komoly sikert eredményezett.

(*Magvető Kiadó, 2013*)
Eisemann György

„Mit hoz a múlt?”

(Pintér Lajos versei és Schrammel Imre kerámiaszobrai)

Miért szeretem Pintér Lajos verseit? Nemcsak ezt a kötetet, de költészetének kisugárzását, életre serkentő erejét? Mert megtanít tisztességesen élni akarni. Kétségbeesés nélkül elfogadni a létezésünkre e földön kiszabott időt. A múlt idő értékét átérezve szöveggé alakítja élettapasztalatait, ezáltal segít a pillanat feletti hatalmunkat megszerezni. És ugyanakkor mindezt összekötni a létezés remélt metafizikai teljességével, helytálalásunkkal a teremtett világ teljességében. Schrammel Imre nagyszerű keramikai alkotásaival kiegészítve a mostani kötetében pedig olyan maradandó értékű alkotásokat gyűjtött egybe, amelyek életmenetünk mindennapi jeleneit segítik összhangba hozni a világ rendjével.

Sokáig gondolkoztam róluk, miként is jellemezhetném őket. Aztán rájöttem a lényegükre. Sajátos szülemények ezek a versek, hasonlóképpen a reprodukált kerámiaszobrok. Semmi megszokottság bennük. Kíválnak a versek a költemények szokásos sorozatából, a szobrok is egyedien megformáltak és képpé tálalt változattal jelennek meg a könyvben. Közös vonás? Talán annyi, hogy valahogy minden határozott karakterük ellenére is sajátos módon szétfolyóak. Semmilyen karakteres tárgyi alakzathoz nem kapcsolhatóak. De hát mégis határozott alakúak, ugyanakkor a végtelenben folytathatóak is. Megfoghatatlanok, mégis erőt sugárzóak, változatosak, ennek ellenére valahogy meghatározottak. Miként maga a létezés. Mindketten a múltat idézik élénk úgy, hogy annak semmilyen történetiségét nem hordozzák. A teremtés folyamán, a létezés magunkba sűrített végtelensége. A létezését átélő ember talán legpontosabb, múltját a jelenben feloldó versét ebben a kötetben olvasom:

barátság

*akit szeretünk
ha meghalt
bennünk él tovább
viseljük arcát
sorsát viseljük
él bennünk tovább –
akit szeretünk
ha meghalt
meghalunk mi is
arcunk széttörik
mint vizes pohár
talán jobb részünk
hal meg övele*

És mintha ezek a sorok kerámiává átlényegülve meg is képződne a könyv lapjain: a *Mulandóság* két darabja a Schrammel-szobrok talán legjellegzetesebbje.

Milyenek ezek a versek? Költőjük az élet megélésének természetes mozgását szövi szövegeibe. Mondogatja újra meg újra élete egyes történeteit. Beléjük éli magát. Mintha mindig is ebben a megidézett percben élte volna, élné továbbra is az evilági létezését. Alapvető élet-émléke, egyben versbéli meghatározó motívuma a Tisza-parton kavicsot hajító gyermek képze. Hol ő maga az, aki hajítja játékként ezt a kavicsot, hol pedig ő maga a kavics, akivel eljászdadozik nagy-nagy szeretettel egy földöntúli hatalmasság. Eként él benne a mindennapok létezésében, és egyúttal életi magát, mint a létezés metafizikájának részesét. Mi minden belefér ebbe az egy életrajzi emlékezésbe? A teljes élet. Beszéljek róla? Benne él a gyermek, a költőt elindító folyóirat, a Teremtő és fenntartó Isten, és a magára maradó felnőt, aki mindezek között az emlékek között ott egyensúlyoz. Egészséges elszántsággal, a létezés arányainak feltalálásával. Pedig csak annyiról van szó, hogy kezébe veszi a kavicsot, így, egyszerűen, tárgyi mivoltában és felmutatja életét, melyet behelyez bizalommal egy másik nagyhatalom kezébe. De jó lenne imigyen élni, létezni egyszerre az időben és az időn kívül:

*Tisza tájak sírnak
tisza tájak nevetnek
kavicsot fogok
kezembe
s mint a régvolt gyerek
folyókhöz futok
hű folyóhoz hűtelen
s tükrére kavicsot dobok
a kavics felpattan
felpördül bukik
kacsázik a vízen
a kavics
mennyt játszott így
régén a gyerek
egy kavics lehettem
Isten kezében magam is
a vízre hajított
merüljek felrepüljek
mára már elengedett
már nem engedi
hogy óvó kezén ott pihenjek
kezében megbéküljek
lélekző kavics*

Játék? A létezés átgondolása. Tragikus magány vagy biztosított megmérettetés? Szent Agoston tengerparti pillanata! Oly igen kiegyensúlyozott, hogy észre sem veszem, hogy mennyi kétségbeesés is szorong a szavak, a jelenetek, a töredékek összeállításában. Az egésze figyelem, amely versként elhelyez nyugtatóan az emberélet útjának felén ebben a körénk alakuló létezésben.

Miért nem írsz emlékezéseket? – szokták kérdezni tőlem. Magam helyett is Pintér Lajos megfelel verseivel erre a kérdésre. Mert bármilyen pontosan tudok is emlékezni valamely életbeli jelenetre, annak folyamánát nem tudnám olyan pontosan dokumentálni, amiként azt történészként egy életen keresztül megszoktam – másokról írván. Pintér Lajos versei is mind ilyen pontosan megrajzolt jelenetek, csak hogy valamilyen formában nem köthetők egyetlen valószínű történelmi aktualitáshoz. Életjelenetek. Ismétlődők. Versjelenetek. Nem történetek.

Versői töredékek. De nem annyira a „Történelem – nem én törtem el” értelmében. Inkább azért töredékek, mert mindegyik versének meg lehetne írni az előzményét éppúgy, mint a folytatását. Ezért is a kötet cím így, egyszerűen csak: *sárkereszt*. Ez az ember, aki körül a versek alakulnak, egy a milliányi kortársa közül. Beágyazottan, családban, baráti körben él. Ezt tudatosítja, ezt variálja, ezt izlelgeti. Milyen jó is neki: soha sincs egyedül. Tudja, hogy használnia nemcsak magának kell, de hazájának és az emberiségnek is. No meg a szűkebb családnak. Alkotói helyzetét is kis unokájának meséli el: ezzel érthetővé alakítja, magyarázatokat fűz hozzá, életszerűvé varázsolja. Szinte eljászdadozik önmaga munkásságával. Mert tagjának éri magát az Isten teremtette közösségnek, beleszületett, ezt hagyja majd maga után, mint tették már távozott ősai, rokonai, elődei, barátai. Akik között nem egy az én közeli ismerősöm is volt. Kötetét olvasva, emléküket én is megidézem, én is intek a régmúltamban élt társaknak az ő mozdulatával.

Pintér Lajos verseiről éppen ez a halkszavú emberszeretet a jellemző öszkép. Mindenki ezt méltatja verseiben: a szeretetteljes kapcsolódást a létezés tényeihez, eseményeihez, emberi szereplőihez. Annyira tud örülni mindennek, és annyira tud becsülni minden embert szerető gesztust. Verseit olvasva én is ott találok magamat családjá körében, barátai között. Ezért is szeretem a verseit.

Ez is egy fajtája annak a költői világnak, amint verseiben Pintér Lajos az emberekhez, a tárgyakhoz, mind az egész környezetéhez kapcsolódik. Hozzá tartozónak véli verseihez emberi önmagát, és emberi létezése részének tartja mindazt, ami övele magával kapcsolatba került, kerül, sőt kerülni fog. Ezt a világot oly tisztelettel magába fogadó szeretettel becsülöm és szeretem ebben az emberben. És ez a kapcsolódás üt át versei szövegén. Költeményeinek ragyogó mester-séggel megszőtt szövegei, furcsa mondogatós ritmikája, hol

kihangzó, hol elfedett rímei mindennapi élete folytatásai. És napjai: verseinek folyományai. Mind együtt él ebben a szeretettel prezentált kötetben is.

Élet és költemény sajátos egybeszövődéssel alakul verssé ebben a költészetben. Jelenet, emlék, környezet összefolyik és kiválik mint költemény. Játék és varázsolás és egyben kötődés mindnyájunk létezéséhez.

Példát említsek?

Egy valahai tavaszra emlékezik nagy szeretettel – az akkor még fiatal költő önmagára –, amikor Nagy Gáspárral, Baka Istvánnal közösen szerepeltek, és a varázsló garabonciás, költők nevelője, Kormos István vezette be estjüket a költőfialtató EÖTVÖS KOLLÉGIUMban. De régen is! Mégis akárha máma.

A vers pedig, ami ebből az emlékből szikrázik ki, egy nemzedék lázadása. Költői honfoglalás? Politikai helytállás? Generációs csendes hitvallás? Egyszerre mind – egy korszak kimondatlanul is egyértelműen fogalmazódó összefoglalása:

*Nagy Gazsival
Baka Pistával
de jó volt
– emlékszel? –
hármásban
az Eötvös kollégiumi esten
s március 15-én
a Március 15-e téren
Pesten
ott álltunk
a betiltott téren
talán
át sem öleltük egymást
talán annyit se mondtunk
testvérem*

Minden szó megannyi utalás. Amelyre mi még emlékezünk. De ki tudja, ahogy halványul nemzedékek emlékezete, mennyire lesz élesen fogalmazott ez a tabló. Meddig tabló még és mikortól lesz lírai emlékezés. Majd életrajzi adalék. Történelem helyett már csak baráti megemlékezés. Bennem még történelmi tablóként él, kivirágzik hatására a kérdés: „Mit hoz a múlt?”

A jelzett „hármast fogatból” én inkább kettejüket, Gazsit meg Lajost ismertem, hiszen akkoriban némileg kötődtem ehhez a kollégiumhoz magam is. Elhagyván Miskolcot, középiskolai tanítást, egy darabig még folytatva a szerkesztést az akkor még szellemileg le nem züllesztett Napjainknál, a kollégium átmenetileg még szállást is biztosított a várost cserélő fiatal kritikusnak. És cserében foglalkoztam az ott felnövő költőkkel, írókkal, leendő kritikusokkal pár évig. Itt jelentek meg nálam, ikerpárként Nagy Gáspár és Pintér Lajos. Klasszikusan kiérlelt versek alkotó szerzői. Gazsi harcosabb alkatként tűnt fel, Lajos csendesebb, magába fogottabb. De számomra mindmostanáig költői párosként vannak jelen. Nemcsak emlékezetemben, de tudatom jelenében is. Ikercsillagokként.

Pedig Pintér Lajosban is ott a keménység, a szívósan harcias vállalása vitáknak. Mint ahogy néhány kemény megfogalmazása során erélyesen szembe is tud szegülni a gonoszszal. Miként *töredék* című darabját vele mondhatom én is. És ki tudja, hányan utánunk.

*gyere Gáspár
segíts
csak áruló születik
s lázadót már
nem terem
e föld
most is ez a
hétpróbás
pimasz...
a kézirat itt
megszakad*

Reménykedve persze, hogy a hétpróbás pimaszok majd csak kevesbednek. Talán ez a remény szakajtotta meg a kéziratot.

Mert egyébként Pintér Lajos alapján véve inkább azokról szeret írni, akik tisztelik ezt az életet, és tisztességesen, becsületesen élik napjaikat.

Ez a Pintér Lajos költő arról a Pintér Lajos nevű magánemberről szeret írni, annak az életébe szeret beleköltözni, aki egy a sok magyar honpolgár közül, akinek családja van, felmenői, követői. Aki el tud gyönyörködni mondjuk – egy korábbi kötetének címével élve: – a *tiszavirág* szépségében.

„apám át-átjárt / a tiszta jegén” – nem csodaként, csupán: „ismerte jól / a víz sodrását / jég fodrait / lékek helyét”. Miként a kisgyerek: „doboltam álló nap / igen álló nap: / gyerek voltam / nem múlt az idő / nem múlt az élet / megállt a nap is az égen”. Tették, amit kell. Az emberi élet ősi rendje kerül Pintér Lajos mostani verseinek középpontjába. Amit az elmúlt század oly igen megzavart. Mellettük kerámia szobrok képeit látjuk: a testek, mint sírokból feltárt leletek a maguk elvégzett életét összegezik; a természet rendje szerint alakultak, majd zárultak. És hallunk zümmögve vereseket, rímekkel, ritmusokkal éltetett életképeket, amelyek elmagyarázzák, hogy jaj nekünk, ha feladjuk a természetes életrendet, az életszakaszok, az évszakok és a napszakok szabályos kitöltését. A gyermek legyen gyermek, a maga időtlen játékba feledkező állandó ténykedésével. A dolgozó korú ember végezze feladatát a maga természetesen ismétlődő ritmusával, töltse ki napjait hasznos munkálkodással. És ha mindezt sikerül visszaállítani, ha visszafejesel az ember a hisztérikus időzavarnak, kapkodásnak, önpusztításnak, – akkor talán kielégülten veheti ki részét a naponkénti békés létezésből. Megbecsült szerepben lehet családtag, nagypapa, gyermekségére visszagondoló felnőtt. A maszk ebben a versvilágban nem a szerepjátszás menekülését jelenti, hanem épp ellenkezőleg: a jól eltöltött emberi élet különböző pozícióit.

Hiteles költészet mondhatja szemünkbe ezt a természetes életmódot? Magam mindezt ifjúságomban Weöres Sándor összegyűjtött verseinek olvasása hatására fogalmaztam meg először, és most véglegesült bennem a Weöres-centenárium mai költészetünkre kisugárzó hatásaként. Tőle tanulta Pintér is, hogy mindez csak úgy válhat érvényessé, ha a kiegyensúlyozott életszemlélet egy harmonikus természetszemlélet részeként jelenhet meg.

Kiegyensúlyozni a pillanatokat, amikor lábunk alatt „a lét szakad be”. Pintér Lajos körül elpusztult a hagyományos falu rendje, elgyászolta barát-áldozatait, Baka Istvánt, Nagy Gáspárt, és apját is elvitte a kór. Ezt a mulandó világot kell a versekben tovább éltetni, hihetővé mondogatni, verssé varázsolni a létezés oly igen terhes, mégis méltóságteljesen fenntartható rendjét.

A kötet cím azután felfedi a kapcsolatot a két alkotó között. Schrammel Imre szobrai és Pintér Lajos versei ezt az életben elrendezettséget, áldozatos benne létet mondogatják. Pontosan fogalmazva, keményen alakítva, mégsem hivalkodóan felmutatva. Példázatosan megjelenítve.

(Ziccer Bt., Kecskemét, 2014)
Kabdebó Lóránt

Küzdelmes szonettek

(Böröndi Lajos: Összefércelt világ)

Nehéz tetten érni magunkat. Kevés az idő, még kevesebb az önazonos pillanat. Mindenki mondani, közölni akar valamit. Rögzített, pillanatnyilag leszúrt állapotok, kérdések között születik Böröndi Lajos *Összefércelt világ* című verseskötete. Alcíme: *Facebook szonettek*. Mi jár a fejedben, kérdezi mindig kitaratóan és soha nem szűnően a facebook, mintha a virtuális kíváncsiság lehetséges volna. Sávot ad, terepet, majd kíméletlenül továbbgörget, de kérdését nem hagyja el, folyamatosan hív. Ez az állapothajszja, valamint a szonett ke-

lepcszerű formahatárai mottóvá, széljegyzetté teszik Babits Mihály ars poétikáját, A lírikus epilógja-t. [D]e magamnál tovább még nem jutottam, szól a mondat. A vállalt előd alapgondolata többször megidéződik a versekben, sőt a kritikai észrevételek is ezen a helyen ütköznek a kötet mondanójával. Az a beakadás, ami Babitsnál ontológiai probléma, ugyanakkor a vers megszületésének motorja, Böröndinél csak automatizmusában tud újraírni. *Kívül belül fogollyá lettél / végül a magad foglya vagy.* (16.) A nyelv nem tud kiszabadulni, megtörténni, a bűvös kör nem válik metaforává, csupán kijelöli az olvasó, az író és a vers helyét. A versek szépek, gondosan szerkesztettek. Ez a gondoskodás látszik meg az egész kötetben. Magukon hordozzák a gondot, azt, ahogy alkotójuk szereti őket, s ezentúl a verselést. Böröndi Lajos saját kötetéhez fűzött jegyzeteiben a költészetet, vagy még pontosabban a világ verssel történő belakását életmódnak, létfeltételnek tartja. „*Csak azt tudom, hogy nélküle nem lehet levegőt venni, hogy a vers az emberi létezés maga, ha az ember magyarnak született.* (...) A vers világ. S ma már tudom, hogy a létezés emberi formája vers nélkül nem lehetséges.” (88.) Az önkifejezés és a művészet között azonban feszül valahol egy vonal. Halvány, ugyanakkor sorsdöntő vonal. Se a vonalra, se az átkerülésre nincsenek lefektetett, kőbe vésett szabályok, de át kell jutni rajta. Kell a felhajtóerő. A kötetben lévő versek nem tudják kijátszani saját irodalmiságukat, megmaradnak problémafelvető kérdéseknek, egzisztenciális helyzetjelentéseknek. A megjelenített lírai állapotok, persze, kiadják saját kérdéshorizontjaikat, és az ezekben összefutó motivikus csomópontokat is, ugyanakkor a modernitás igényével már nem tudnak elszámolni.

A versszövegek többsége arra a problémára reflektál, hogy sem a világ, sem a szubjektum nem fogható meg egészlegességében. Az érzékelés számára szétfelé tartó világ pedig csak tudatos konstrukciós tevékenység útján sajátítható el. A versek többségében megjelenő férc-metaforával a múlt és az emlékezet anyagszerű összefonódására terelődik a figyelem. Ennek értelmében az emlékezet egyfajta csinálmányként is felfogható. A világ érzékelése szövevként és szövegként posztmodern irodalomértésünk egyik alapvető diszkurzívája. Ezek a versek a jelenségek naiv metaforikus ábrázolásáig jutnak el. *Összeférelődik mi szétszakadt / Kéthárom generáció alatt / Százzal vágat a hirtaló / Vetített táj mögötte csak / Tapéta kapargatni jó / Fölfeslik a régmúlt szövege / Hull a karácsonyi hó / Belebuckázni bele (...)* / *Összeférelődik mi szétszakadt / Mához varrjuk a múltakat* (9.) Az az alapvető emberi tevékenység ugyanis, amely az emlékezet révén folyamatosan újraszituálja saját vonatkoztatási rendszerét, alapvetően már az igazság kérdéskörét feszítené. Idáig azonban nem kérdeznak, nem merészkednek a szövegek. Ahol a lírai én már nagyon nem kerülheti ki a problémával való komolyabb foglalkozást, ott a versek hangoltsága egy pillanatra átcuszik egy általam szépszékként értelmezett állapotba. (A kiábrándultság csupán rezdülésszerű ideig szerepel a kötetben, nem válik a kötet uralkodó érzelmévé a versek egymásra következőése folyamán, hanem az aktuális hangulat szüli.) *kis semmiség az egész / csak keresés és keresés / nem visznek el már börtönöd / az otthonod és légyaszaros / papíros csak a versed is / főlöslég volt lesz ez is* (58.) A költő által választott zárt szonettforma meg tudná erősíteni ezt a szkeptikus magatartásformát, ha nem küzdene végig saját önismerő tereivel. Bár kétségtelen, hogy az összefűzött, ciklusba rendezett szövegekben elindul egy érdekes egymásra csúszkálás mind szerkezetileg (ismétlés), *mind motivikusan folyékony üveg a délután / (...) most tegnap van* (23.), az automatizmusok miatt ez a jó értelemben vett torlódás sem tud termékeny lenni. A kiélesedő ismétlések nem az emlékezet struktúráját írják be a versetekbe, csupán megrekednek a szonettforma zártágában, mindamelllett, hogy a versekben benne vannak az egészlegesség ellen dolgozó metaforák: *ami összeáll szétszakad / etalál egy hógolyó / földre roskadsz és úgy maradsz / hull rád az augusztusi hó* (21.).

A versvilágokat még ennél is összébb húzza a hagyományra reflektálás folytonos kényszere. A direkt idézetek, kiszólások nehézkessé teszik a szövegeket. A kötetben a Vö-

rösmartytól, Madáchtól átvett klasszicista retorika uralkodik, amely az élet és halál közti időintervallum kitöltését a küzdelem hosszan tűrő emberi gyakorlatában látta. *Te is csak azt kérdezed / amit Vörösmarty, Petőfi, Arany. / Hogy mi célja, hogy mi értelme, / értelme ha van. / Az ő válaszuk a tiéd is, hogy / küzdeni. Mert van remény. / Bár minden ellene mond / ennek. Azért is? Azért!* A versekben megszólaló számonkérés vokatívusza nem elég erőteljes, nem elég párbeszédképes ahhoz, hogy meghívja az olvasót ezekbe a zárt terekbe.

(Mosonvármegye Könyvkiadó, 2013)

Pintér Viktória

Kérdések labirintusában

(Dobai Lili: Képeskönyv)

Aki kételkedik abban, hogy tollal is lehet festeni, Dobai Lili *Képeskönyv*t olvasva meggyőződhet arról, hogy igenis lehetséges. Persze az is előfordulhat, hogy a szerző ecsettel vitte papírra a kilenc különleges hangulatú „esszé-novellát”, s ebből a szokatlan eszközhasználatból fakadnak a finom kontúrok, érdekes formák és változatos színek. Bár ha jobban megnézzük, sem nem esszék, sem nem novellák ezek, sokkal inkább „képirások”. Képirások több szempontból is, mert az irodalom és a képzőművészet elválaszthatatlan egységet alkot a könyv minden lapján. Már a kötet fizikai megjelenése is ezt az összetartozást sugallja különlegesen intenzív borítójával, elegáns betűtípusával, és az irodalmi művekben ritkán, de annál szívesebben látott színes reprodukcióival. A mű nemcsak címében és külalakjában, de tartalmában is szorosan kapcsolódik a képekhez, ugyanis a kilenc írás mindegyikének egy-egy kép, festő vagy egyéb művészettörténeti téma a kiindulópontja.

A könyv első része távoli vidékre és időbe visz; mindhárom írás „kis méretű, selyemre festett kép”, „egészen vékony, szinte leheletnyi finomságú anyagra néhány jelzészerű vonással felvázolva”. Tiszta, lágy ecsettel, éteri pasztellszínekkel megfestett, puha, bambuszfüvölgő hangzású történetek ezek az Ismeretlen Festő életéről és művészetéről. A szerző nem tolakodó kíváncsisággal, hanem értő, tapintatos figyelemmel fürkészi a hajdani távol-keleti művész műhelytitkait. A Festő útnak indul, hogy megalkossa császára megrendelésére a tökéletes művet. Időt kér, mert minden műnek jár a saját idő. Egy festmény saját ideje pedig nemcsak magából a festésből áll, hanem tanulás, figyelem, várakozás és belső csend előzi meg az áhítat pillanatait, a remekmű megszületését. A Festő ezért előbb megtisztítja és elcsendesíti belső világát, hogy az égből jövő üzenetet önmagán átszűrve is eredeti tisztaságában vihesse vászonra. Hegyet mászik, hogy tanulja a csendes figyelmet, az alkotáshoz szükséges keménységet, állhatatosságot és kitartást, mert a természet milderre megtanít, ha tanulni akarunk tőle. Figyeli a fák mozdulatlan, mégis sokarcú nyugalma, magába szívja rendíthetetlen erejüket és szótlan alázatukat. A virágoktól, a Nap kicsi, földre pottyant lányaitól egyszerű báj, tiszta szépséget leshet el, és felismerheti: mi is a földben gyökerezünk, de az ég felé tárjuk karunkat, a Napba tartjuk arcunkat. Rájön, hogy egyik fűszál sem ugyanolyan, mint a másik, de a természet nagy, örök körforgásában mégis a változás állandósága lüktet, s a fák lombjai közt suttagó szél üzenetet hoz annak, aki képes meghallani. Az éjszaka puha csöndje kiélesíti érzékeit, s a világmindenség legapróbb neszei, legfinomabb rezdülései sem kerülnek el a figyelmét. Az állatok segítenek megérteni az élet egyszerű, természetes rendjét, a madarak éneke közelebb hozza egy felsőbb világ üzenetét. A természetben található utolsó stáció pedig a földön hullámzó égbolt, a tenger: „Ezek után a tengerhez vándorolt, kiült az egyik sziklára, mozdulatlanul és éberben nézte a hullámokat: tekintetével követte egy-egy hullám fölbuk-

kanását, siklását és sodrását, majd eltűnését testvérhullámai-ban. Nézte, hogy milyen az utolérhetetlenség. A madarak énekét felváltotta a hatalmas víztömeg morajlása, a visszazúduló hullámok mormogása, mely egy idő után hatalmas szimfóniává vált füleben. A zenéhez színek csatlakoztak, a víz állandóan váltokozó zöldjei, kékei, vörösesbarnái és lilái; a napcsillogású hullámok aranya, a tarajok habfehére. Önfeledtséget tanult a Festő, megismerte az ismétlődésbe és változásba vetett bizalmat, az öröklét megmutatkozását az elillanó vízcseppeken.” Ehhez a tapasztalathoz már csak egykori Mestere megtalált hagyatéka, egy rövid ima adhat hozzá bármit is, hogy aztán a hosszú út végén, a „saját időt” kivárva, végigélve és kitöltve megszülethessen a Mű.

Az Ismeretlen Festő nem minden titkára derül fény, nincs mindenre egyértelmű magyarázat és biztos megoldás, de sokat megtudunk a mester–tanítvány viszonyról, az alkotás nehézségeiről és az értelmezés útvesztőiről, mint ahogy arról is, hogy „mennyi összefüggés és kapcsolódás, ismétlődés és keresztesződés van a dolgok és történések között”. A Természet és az Idő csendes, bölcs tanítása hatja át a sorokat, de nem pusztán elméleti okfejtésként, hanem átélte, megtapasztalt valóságként. Bár a szerző szemérmesen a Festő álarca mögé rejtőzik, valószínű, hogy ő maga is megjárta már a maga hegyét csendben és éberben. Útja során halkszavú, de tisztánlátó műveltségre tett szert. Remek stílusérzővel találja meg a témához illő színvilágot és „képkeretet”, s az időnként felbukkanó, másoktól kölcsönzött idézetszálakat olyan szervesen szövötte saját sorai közé, hogy szinte észrevétlenül simulnak bele a szöveg selyemszövetébe. Azt is tudja, hogy „egyetlen kedves szó képes fölmelegíteni három hideg téli hónapot”, s ez a finom, kedves, mégis mesterkéletlen attitűd mindhárom íráson érezhető.

A kötet második, terjedelmesebb részében egészen más képi világ tárul elénk. A keleti névtelenségből az öntudatos nyugati művészet tájaira kalauzol bennünket Dobai Lili. Az éteri pasztelljairól az olasz reneszánsz és barokk meleg tónusú, viola da gamba hangzású vidékein kalandozhatunk, s ehhez a világhoz egész más „festői” technika illik: a szerző itt olajfestékek mártja tollát, és határozottabb, erőteljesebb vonásokat használ. Az első rész rejtélyes Ismeretlen Festő-jét és holdfényfátyol ruháját napfénybrokátba öltöztetett, ismertebb egyéniségek váltják fel: Giorgione da Castelfranco, Tiziano Vecellio, Pietro Perugino, Filippino Lippi, Sandro Botticelli, Isabella d’Este személye és művei állnak a hat írás középpontjában. A főbb alakok mellett a korszak számos meghatározó személyisége is felbukkan az építész Leon Battista Albertitől a zeneszerző Carlo Gesualdóig. A múlt színes arcképcsarnokában járunk, melyben a megszaporodó lábjegyzetek nyújtanak némi eligazítást, amire nagy szükség is van, mert a korabeli polihistorokhoz hasonlóan széles skálán mozog a szerző: a festészet mellett szó van csillagászatról, építészetről, irodalomról, zenéről, filozófiáról, divatról. S hogy a sokszínű és szerteágazó tárlat még izgalmasabb legyen, egyfajta nyomozás is megindul bizonyos művek, szimbólumok, rejtett összefüggések kapcsán. Nem pusztán képleírásokat és elemzéseket nyújt a „tárlatvezető”, hanem megpróbál fényt deríteni a képeket létrehozó háttér-körülményekre, az értelmezés nehézségeire, az élet és művészet összefonódásaira is. Utikalauzunk hangja azonban tájékozottsága és harmadik személyű elbeszélsmódja ellenére is személyes: nem hűvös külső szemlélőként beszél, hanem belehvedezkedik hősei attitűdjébe, problémáiba, kétségeibe, szenvedélyeibe, s azokat átélve és önmagába építve, értőn és „belülről” meséli el azokat. A régi világ nemegyszer összefonódik a jelennel, egyfajta folyamatosságot teremtve, hidat építve múlt és jelen között, például Filippino Lippi és Keserű Ilona festményének összekapcsolásával. A kapcsolatot erősíti, hogy a két kép fiktív összemontírozása a borítón is helyet kapott. Nemcsak a múlt és a jelen, hanem a valóság és a képzelet folyamatos egybejárásának is tanúi lehetünk, ahogy az antik és a keresztény műveltség elemei is békésen megférnek egymás mellett kiegészítve és támogatva egymást. Szépség és szerelem, test és lélek, kérdés és válasz kérésleletek örvényébe, vagy inkább labirintusába kerülünk, s a kötet második felének valóban visszatérő mo-

tívuma a labirintus, amelyben „legalább van közép és van folytatás, akármerre is, de tovább visz az út, és nem pattintja vissza a benne járó, ahogy az útvesztő”.

Az útvesztő (már maga a szó is baljós jelentést hordoz) elveszejteti az embert, mert sehová nem vezet. Csak látszat-ösvényeket kínál, hamis utakra terel, melyeknek nincs is valódi célállomása. Rendező elv hiányában igazodási pontunk sincs, így az útvesztőben csupán bolyongani lehet, s a tévelygés végén az értelmetlen keresésben kimerülve csalódottan lerogyni. Labirintusban járni viszont izgalmas és felvillanyozó, hiszen titkos kanyarulatai, meglepő fordulatok egy biztos középpontba tartanak, s ennek felkutatása, megtalálása hajtja előre az embert. Az útvesztő káosz, de a labirintus kozmosz: egy olyan értelmes, centrális rendszer, amelyben bármerre indulhatunk, valójában jó úton járunk, mert minden ösvénye a lényeg körül kering, még ha nem is egyenesen oda vezet.

Valójában a kötet maga is egy labirintus, a keresés és a kérdések labirintusa. Az írások mindegyikének valódi és fő témája kortól, szereplőtől és művészettörténeti problémától függetlenül a keresés: a labirintus középpontjának keresése. A szerző innen is, onnan is nekiindul, hogy megtalálja a célhoz vezető utat – hol az Ismeretlen Festő lépteit követve, hol az európai művészelődők nyomában járva. Hogy a keresés eredménnyel jár-e, az gyakran homályban marad, mert a megszerzett tudás, a megtalált középpont a történetek szerint nem közölhető. Keresésének végére érve az Ismeretlen Festő némán fest tovább élete végéig. A szavakba foglalás lehetetlenségének tapasztalata hatja át az írások mindegyikét; egyik történet végén sincs igazi válasz, feloldás, csak további kérdések vagy legfeljebb egy rejtélyes, szótlan, sokat sejtető mosoly. Bár abban igazat adhatunk Dobai Lilinek, hogy „nincsenek kész utak, amelyek a lépteket vezessék, de ez talán éppen annak a lehetősége, hogy bármerre el lehessen indulni, hogy saját úton is lehessen járni”, mégis szembetűnő, hogy nem a keresés céljaként feltételezhető középpont áll az írások centrumában, hanem maga az út, az úton járás. A labirintus sajátossága – az egyenes utakkal ellentétben –, hogy bármeddig lehet keringeni benne, ezért a középpont keresése a végtelenségig folytatható. Ha már látom a középpontot, el-kanyarodhatok egy másik ösvényre, és máris új utakon haladok a vágyott cél felé. Dobai Lili módszere is ez: sokszor már azt hisszük, megvan a labirintus közepe, mégsem vezet el teljesen hozzá, csak folyamatosan a közelében, körötte kering, sétál fel és alá – de szemével azért a centrumot fürkészi. Mintha koncentrikus köröket írna le a labirintus középpontja körül, s talán nem is magán a megérkezésén van a hangsúly, hanem sokkal inkább a keresés szépségén és izalmán. Ilyen értelemben akár modern platonistának is tekinthető a szerző, hiszen itt is a folyton változó, mozgásban lévő jelenségek mögött meghúzódó egyetlen állandó, örök valóság kutatása zajlik. A kutatás módszere is hasonló: nem az állandóból, a hegycsúsról ereszkedik le a különféle ösvényekre, hanem eltérő megközelítésekkel, utak sokaságán keresztül próbál eljutni a hegycsúcsra. Mint egy hegymászó, aki egyre változatosabb és nehezebb utakon akarja ugyanazt a magaslatot meghódítani; vagy mint Rámakrisna, az egyik legnagyobb hindu szent, aki felbredése után különböző módokon próbálta meg elérni újra az egyszer már átélt állapotot, hogy meggyőződjön róla, más utak is ugyanoda vezetnek-e. Ebben a könyvben is különböző ösvények tárulnak fel, s az úton járásnak hangsúlyosabb eleme maga a keresés, a megismerés, mint a célba érés, ahogy azt az egyik történet mottója is sugallja: „ismerd meg minden ösvényem”.

A megismerés, a keresés valóban nagy távlatokat nyithat, de veszélyeket is rejt magában: beleszédülést a keresés mámorába. Annak a veszélyét, hogy a nagy keresésben és az úton járás izalmában megfeledkezünk magáról a célról. Vajon megismerhető-e egyáltalán az összes ösvény? Vajon az összes ösvény ismerete közelebb visz-e a célhoz? Vajon az lát és ért többet, aki minden oldalról megmássza a hegyet, vagy az, aki a hegycsúcson egy helyben állva békésen letekint a lába alatt kanyargó ösvényekre?

„Az egyik ember erre, a másik arra született”, mindenkinek más a középpont és a cél, de abban mindannyian ha-

sonlítunk, hogy vándorok vagyunk a földön. S bár az élet labirintusa más-más ösvényekre irányítja lépteinket, a célbaérés vágya az egyik legnagyobb ösztönző erő. „Keresni, megtalálni, elengedni. Fájni. Szenvedni. Belehalni. Újrakezdeni.” E szükséges és elkerülhetetlen körforgás csak a biztos középpont tudatában nem válik céltalan bolyongássá. Úgy, ha minden utunkon a hegycsúcs létezésének és elérhetőségének bizonyossága kíséri. Ez a bizonyosság segíthet, hogy valóban labirintusban járjunk, s ne kerüljünk útvesztőbe. Ahogy az egykori indiai bölcs, Vászistha mondta tanítványának: „Tudd meg, ó Ráma, hogy ez a hatalmas kerék nem más, mint a világörvény, tengelye avagy kerékagya pedig maga az emberi szív, mely a káprázatnak ezt a világát szüntelen körforgásával a maga hatókörén belül fenntartja. Ha férfias erőfeszítésed révén véget tudsz vetni szíved e rohanásának, azonnal megállítottd a káprázat körének örvényét is.” A világ örülden forgó kereke megállítható, a labirintus végigjárható. S hogy a labirintus középpontját kívül vagy belül keressük-e, arra választ kapunk a könyvből, „hiszen semmi nem kívülről jön, hanem belülről jön minden”.

(*L'Harmattan Kiadó, 2014*)
Perger Éva

Újraírt élettörténet

(Patrick Modiano: A Kis Bizsu)

A Nobel-díjas francia író, Patrick Modiano 2001-ben kiadott regénye, a *La Petite Bijou* Röhrig Eszter fordításában került a magyar olvasóközönség elé.

A Kis Bizsu egyszerű szöveg, melyből egy fiatal lány egyes szám első személyben elbeszéli magányos világa, gyerekkora, kálváriája bontakozik ki, mégis szinte szociálpszichológiai esettanulmányként fogható fel, élettörténeti narratívumként. A történet lemezelenítve szól az emberi fejlődés zsákutcáiról, az egyén fejlődésének legfontosabb eleméről, az identitásról, az önazonosulásról.

A Kis Bizsu főszereplője a 19 éves Thérèse, akit édesanyja hétéves korában elhagyott, majd ő maga Marokkóba távozott és állítólag ott meg is halt. „*Micsoda eszement ötlet, hogy fogja magát és meghal Marokkóban.*” (67) Ez a sajnálatos múltbeli esemény az egész regény alapja. Az anya azért elhagyta a gyermekét, megfosztotta Thérèse-t önazonosságától, annak történeti folytonosságától. Mivel a lány nem ismeri a családját, nem tudja, ki is valójában, ezért azt sem tudja, merre tartson. Identitáskrizist él át, melynek során maga is felismeri, hogy nincs személyes azonosságadata. A lányt a „*Nem tudom, ki is, mi is vagyok valójában, Nem tudom, merre tart az életem, Hol a helyem a világban?*” kérdések örlik belülről. Előrehaladva a regényben a főhősről kiderül, hogy a semmiben lebeg: „*... az ember csak lebeg, mint akit felkapott a szél, már-már el is sodorja, és nincsen semmi, amibe belekapaszkodhatna.*”

A szociálpszichológia szerint az önmeghatározás saját magunknak fontos, mert csak ezáltal érezhetjük magunknak a múltunkat és a jövőnket. Ezáltal tudjuk, hol a helyünk a világban, mik a kötődéseink, hová tartozunk, vagyis reális énképünk alakulhat ki magunkról. Pontosan ez az önkép az, ami Thérèse-nek teljesen hiányzik, ettől szenved.

De vajon hogy lehet a „*Ki és mi vagyok én?*” kérdésekre választ kapnia? Csakis a múlt eseményeinek előhívásával. A kulcs tehát az anyára való emlékezés, az elveszett szülő ismételt beemelése az életébe. Ehhez a fiatal lányt egy véletlen segíti hozzá, amikor a regény legelején a párizsi Châtelet metróállomáson meglát egy kopott sárga kabátos nőt. Rég nem látott, halottnak vélt anyját ismeri fel benne.

Utánaered, és közben sorra tolnak fel benne régi, elfojtott emlékei. Elindul vissza az időben. Pontosan akkor, amikor egzisztenciálisan látszólag egyenesbe ért. Mostani élete azonban nem más, mint hasonulás az elvárt maga-

tartás- és identitásmodellhez, a külsőségekhez. És ez csak ideig-óráig ellensúlyozhatta önazonossága hiányát. Ezt bizonyítja, hogy két barátja, a kedves gyógyszerész és a művelt irodalmár fiú, egy olyan életet jelképeznek számára, amelyet nem tud teljes mértékben megélni belsőleg. A külsőségek fenntartása érdekében azt „kell” nekik hazudnia, hogy jól van. „*Tényleg, a múltkor azt mondtam neki, hogy a Keleti Nyelvek Főiskolájára járok. Elfelejtettem, hogy úgy tudja, diáklány vagyok.*” (112)

Emiatt az új barátok, bár segítik őt, egyúttal növelik is kétségbeesését, mert általuk körvonalazódik saját szerencsétlensége, magánya, lebegése. Így lesz különböző a megélt és az elbeszéli – a vágyott – élettörténete. Vagyis szakadék keletkezik narratív és személyes identitása között. Azzal viszont, hogy számít erre a két emberre, a felelősség motívuma is közbelép. Ugyanis ha számít valakire, egyúttal számadással tartozik neki. Ez további hazugságokhoz vezet, mert válasza a külsőségek, az önmegőrzés válasza lesz, és nem a valóság. „*Némi tisztelet tükröződött a tekintetében. Bárcsak igaz lett volna, amit mondtam.*” (71)

Míndeközben a fiatal lány a sárga kabátos nő után nyomoz és felkutatja múltja ismert helyszíneit. Először az anyja régi szállodájában bérel lakást magának. Őrizgeti a közös fotójukat és pár dokumentumot a kis fémdobozában. A töredékekből teremtett átfogó benyomásokból az emlékezés folyamán utólag létrehozta azokat a részleteket, amelyeket élete eseményeként azonosít. Míndeközben egyre rosszabbul érzi magát és rémálmok kínozzák. A fordulóponton az addigi értelem elmerül, és lassan felbukkan az új, a fájdalmas, melyet történetbe foglal.

„*Évekkel később, ezeket a fotókat nézegetve megértetem, hogy azért ragaszkodott az anyám ahhoz, hogy belőlem művésznőt faragjon, mert azt remélte, általa vele is előlről kezdődhet minden.*” (63) Így írja át újra az élettörténetét. Önazonossága ennek az újraírásnak a téje. A mi vagyok? kérdés ezekből a történetekből kiderül, azonban a ki vagyok?, ami a saját belső önazonosság kérdése, az nem. A „ki vagyok” kérdést csakis belső élmények táplálják. Az időben történő oda-vissza ugrások során egyúttal erre is választ kap. Onnantól kezdve, hogy meglátta a sárga kabátos nőt a metróállomáson, újra körvonalazódnak az anyjával kapcsolatos legbelsőbb, elfojtott érzései. De szembesülni az „újraélt” viszonytal nem könnyű a fiatal lánynak, nagyon nehezen viseli. Legszívesebben mindent hátrahagyva elmenne valamre délre, ahol a nap a redőny résein át is besüt. „*nem lenne sok magammal vinni valóm, ha most útra kelnék.*” (31) Vajon hol, merre van ez a „Dél”? Talán tudat alatt a másvilágra gondolt igazából a lány? „*Igen, eljött az ideje, hogy FELEGESSEK MINDEN HIDAT... Mielőtt az ember szétrobbantja a múlt hidjait, a végsőkéig el kell mennie, miközben a 'végsőkéig' szó értelme homályban marad.*” (59)

Az anyjával végigélt belső élmények hatásai akkor nyilvánvalódnak, amikor Thérèse új munkája során, mint nevelőnő, találkozik egy kislánnyal, akiben gyermekkori önmagát látja viszont. „*Számomra a rossz sors és a rossz emlékek egyetlen-egy arban, az anyáméban összpontosulnak. A kislány egyszer majd ráébred, mi rejtőzik kettőjük (a kislány szülei – a szerk.) mosolya, tiszta tekintete mögött...*” (79) Bár neki legalább annak idején volt neve, Kis Bizsunak hívta őt édesanyja. A Kis Bizsu mindent elmond a főszereplő anyja életében kijelölt helyéről. A *Kis (Petite)* jelző egyértelműen valami pozitív: az eredeti francia szót tekintetbe véve amolyan megengedő becézést sejtet. A bizsu (Bijou) az értéktelenség szimbóluma. Mely mégis dísz, kelléke lehet viselőjének, de csak egy darabig, utána fájdalom nélkül el lehet dobni, vagy „véletlenül” elveszíteni.

Ezeknek a váratlan értelemrezdüléseknek a hatására a korábbi értelemek felfelcsenek, a rögzített jelentések szükségképpen megkérdőjeleződnek és Thérèse számára új értelmet adnak a történetnek. A korábban még érzetté sem vált vagy félreszorított értelemképződményeket tehát utólag újraértelmezi. Sorra fény derül anyja gonoszságaira is, rémálmának fő forrására, pl. arra, hogy szándékosan „vesztette el” Thérèse rajongva szeretett kiskutyáját. „*Nem sokkal később megjött az anyám, de kutya nélkül, azt mondta elveszett...*”

Furcsa, zavaros gondolatok kavargtak a fejemben, és tizenkét év kellett hozzá, hogy kitisztuljanak és megfogalmazódjanak.” (88–89) Sokáig attól félt, hogy a kutya után majd ő következik.

Ez után a felismerés után egyre nehezebb fenntartania a külsőségeket is. Egyre fáradtabb lesz, és a végén már a munkáját sem tudja ellátni, nem tud más problémájával (a kislányával) foglalkozni, mint nevelő. Végül a belső, elfojtott érzések felszínre kerülésével és az újraírt valóság súlya alatt összeroppan. Egy kérdés marad a végére: lehet-e ezek után újra építkezni és boldogan élni tovább ezen a világon?

A regényben az anya és a köré összpontosuló szimbólumok végül felszínre hozzák az elhagyott gyermek mély, tragikus pillanatait, az út és az önazonosság folyamatos keresését és a szomorú valóságot. Erdemes volt-e újraírni a múltat, újraírni a szomorú valóságot? Lett volna esetleg más választása?

A szívbemarkoló történet összességében nem a szüzsé egyediségének köszönheti erejét, hiszen egy sokat feldolgozott témát mesél el, hanem azoknak az érzéseknek, amelyeket ki tud váltani az olvasóból Patrick Modiano regénye.

(Tarandus Kiadó, 2014)
Takács Izolda

Végigmesél(e)t(len) történetek

(Doboss Gyula: A Merza-napló)

Sok mindent el lehet mondani az elsősorban a Mándy- és Tandori-interpretálásban jeleskedő kiváló irodalomtörténész, esszéista regényesen szövítt, de nem műfajozott könyvének gazdag epikai anyagáról – főként azt, hogy a mű minden hájjal meg van kenekedve. Ami ebben az esetben annyit jelent, hogy bár szépíróként voltaképp kezdő a szerző, alaposan ismeri és egyénien variálja a prózszakma fogásait. *A Merza-napló* ön-építő módszere egyben önvédelmi rendszer is. Doboss Gyula (a hetvenedik születésnapját 2015 februárjában ülő főiskolai tanár, kiadói szerkesztő, műfordító, író) nagyapjának naplóját, illetve élettörténetét hívta oltalmul tudatosan töredékesre hagyott saját önéletrajzához. A tablószerű korp és a látszólag elsődleges cselekményszál legfontosabb hangsúlyai a nagyapa térfelére esnek (kissé szabadon kezelve, tágitva az időkereteket: a 20. század első hetven évére), de amit ő egyes szám első személyben elmond, s amit róla mások elmondanak, epikai visszfények révén rámintázódik az unoka, „a közreadó Narrátor” vallomásra és (ön)jellemezésre (azaz nagyjából az 1944 óta eltelt hét évtizedre).

A tükrös-tükörreflexes szövegképzés, a terjedelemben, jellegben, stílusban egymástól igencsak eltérő fejezetek ügyes optikája mindvégig primátust biztosít az alanyi és a tárgyi főszereplőnek: Merza Istvánnak, aki fénykorában „bankigazgatóként”: az Egri Takarékpénztár Jászberényi Fiókinézete igazgatójaként tevékenykedett, s a naplónak, melyet hadifogsága hosszú időszaka alatt vezetett. A tükrőség, tükröreflexesség hasonlata utaljon arra, hogy a fogság embert próbáló körülményei között kitartóan, találékonyan helytálló és az események megörökítésében is fáradszaktalan későbbi pater familias (Németh László *Irgalom* című regényének apafigurájára hasonlító egyéniség) családjának minden nehezebb periódusban biztonságot nyújtani igyekvő mintaembere lett, viszont az I. világháború folytán messzi orosz földre vetődött, a fogolyként örökös vándorlásában, nélkülözéseiben sínylődjő ifjúként még olyannyira vágyott házasságának megromlásakor – már természetesen idehaza, a II. világháború felé tartó ezerkilencszázharminc évében – meglehetősen tanácstalan, habozó, rossz vagy késlekedő döntéseket hozó férfi, utóbb maga-árnyéka öreg. Tehát a személyiség magjának való méltó megfelelés és hiányérzetet keltő meg nem felelés egyként körvonalazódik.

Az alakok összetett jellemképletének kidomborodását támogatja a népoétika is. Hőseink többsége teljes anya-

könyvi nevéen, vezetéknevéen, személynevéen, becenevein és monogrammal azonosítva is említődik. (Az „epikai én” is feltűnik Gyulaként, Gyusziként, Gy.-ként.) Ez – kiegészülve a különféle rokon irányokból megnevezve más-más familiáris státussal és a körülírással bemutatásokkal – az egyes habitusokon belül és a domináns köztes viszonylatokban is olyan pezsgést eredményez, amely néha túlszigázza az emlékezés-felidőzés bensőségeségére és a családi krónikán túlemelkedő tárgyilagosságra egyként törekvő alkotás szubjektív karakterét. (Más megoldások esetében is előfordul, hogy az alapvetően jól meglett eszközt, fogást, „háját” Doboss nem a legideálisabb ponton, kissé elhamarkodottan, máskor főlősleges ismétléssel veti be. Például a régi tasanádi ház és a nagyapa által megvásárolt jászberényi saroképület hasonlósága (a generációs emlékek és eszmények átörökítése) már csupán gyengített zárlata, érzelmei itatta múltmítumuma a könyvnek, mert jóval korábban ugyanígy elhangzott, azaz „elpazarlódott”. A lejegyzések keltette képzeteket a szövegben reflektált fényképanyag, nagyjából másfél tucatnyi fotó katalizálja, ám illusztráció és textus olykor mintha nem fedné egymást.)

A mű javát, oldalszámban mintegy harmadát (11–110) a „talált tárgy”, a nagyapa több különféle feljegyzésből és egyéb írásműből összetevődő naplója alkotja. 1916. május 8. az első dátum, 1920. december 10–11. az utolsó. A kéziratokról szintén látunk fotókópiákat, és alkalmanként tárgyleírások nyújtanak precíz segítséget a figyelmesen beleélt olvasáshoz. Nem firtatjuk különösebben, hogy a fogság diáriumi, levél- és más tanújelei a Doboss által létrehozott kompilációban mennyire hűek az eredeti(k)hez. A visszafogott, adatoló *Előszó* nem hallgatja el, hogy a nagyapai alapszöveg erényeit, értékeit őrző közrebocsátás művészi formáláson is átesett. A montázs „szándékosan homályban hagy történeteket, illetve eliminálja valóság és fikció különbségét. Mintha a legifjabb fiúutód (M. kitalált szereplő) számára a dédnagyapa naplója mégis jóslat és determináció is lenne. Remélem, hogy a tudati-asszociációs, monologikus szálak az olvasó számára is vonzó, izgalmas útirányok”.

Az *Előszót* szignál, imént már névtelenségén nevezett „közreadó Narrátor” – aki „a lineáris cselekmény erőszakos *galandférgének*” kiiktatására a legbüszkébb, szavainak ellenkezőjét is tudtukra adja. Ha M. kitalált szereplő, valószínűsíthetően a többi (vagy a többinek a nagy hányada) nem kitalált (vagy csak részint az). A könyvbeli Gyula, Gyuszi életrajzi tényei egybevágóak (például a *Ki kicsoda 2009* (e sorozatban eddig a legutolsó kiadás) Doboss Gyula címszavának közléseivel. Doboss valóban Wiszmarban született, édesanyja valóban Merza Éva stb. – úgy, amiként itt rálapozhatunk. Az *Egy örmény-magyar család a 20. században* alcím ugyancsak igazolódik, bár sajnálatos módon nem a panorámkus mozaik lényegi meghatározójaként, csak esetlegességeiben (így a Merza nagyapa böles előrelátásában mint tipikus örmény vonásban). *A Merza-naplót* nem valószínű azzal, hogy az örmény mozzanatokat, sors-meghatározókat tekintve elszalasztott valamit: a nem regény regényben nem érződik, hogy az örmény vagy örmény-magyar kötődés bővebb bedolgozása híján a mondandó arányai meginognának. Egyszerűen arról van szó, hogy az alcím kissé félrevezető (ezt az Erdélyi Örmény Gyökerek/füzetek 2014. novemberi számában a recenzens, dr. Sasvári László le is szögezte). Ha Doboss mélyebb, összetettebb híradással óhajt szolgálni a család örmény ágának történetéről, hagyományairól, legendáriumáról, bizonyonnal megteszi egy másik könyvben. Ezúttal majdhogynem annyit is elegendő lenne – ezzel indul az *Előszó* –, hogy a perzsa eredetű Merza szó/családnév „fejedelembi, herceg, előkelő férfi” jelentéssel bír. Nomen est omen: a nagyapa egójának előjele, emblémája mindaz, amit a névjelentés magába foglal; és éppen azért is, mert sors és sorsalakítás egyszer-egyszer kikezdi a „hercegi” minőségeket.

Az idegen eredetű szavak fokozatos sokasodása a hadifogság-naplóban remekül jellemzi a naplóíró bizonyos idő után némiképp eloroszosodó mondatformálását, szóhasználatát. Egyik-másik kifejezés megérdemelte volna a szómagyarázatot, s az orosz nyelvismeret általános hanyatlásával

összefüggésben valószínűleg úgy alszik ki némely nyelvi jelentés-kettőshangzat, hogy fel sem lobbant. A „nemszeretem” orosz hadifogság (az enyhe minősítést a szóütköztetés miatt nem kerülhetjük el) a legelső naplóbejegyzésbe írt helynév – Ljubim – révén különös kontrasztot nyer, mivel e településnévben az orosz „szeretni” (любить) szó bújik meg. *A Merza-napló* tényleges – hadifogsági – Merza-naplója mindkét szerzőt: Merza Istvánt és Doboss Gyulát dicséri. Plasztikus beszámoló – gyakorta a legkevésbé sem konvencionális közlésekkel, ismeretekkel –, melynek tekervényessége törvényszerű, morális sarkpontjai rávallanak a naplóíróra és életszituációjára, ugyanígy a közreadóra és világképére. A hadifogoly fiatal Merza beszéd/írásmódja részben előlegezi azt a férfiembert, aki a sokat szenvedett katonából a polgári életben válik, szintén nem kevés megpróbáltatásnak kitéve.

A *Merza István bankigazgató házassága, kétélyei* című rész is naplószerű (*Az 1930-as évek naplóiból*), vagy valóban bizonyos mértékig napló – végül is ennek eldöntése nem tartozik ránk –, azonban érzelmi vergődése, döntéshalogatása idején M. I. ihlete sekélyesebb, mint volt a hadifogságban; esetleg a közreadó keze nyoma van jelen erőteljesebben az ideálisnál. *Megcsináltabbá* válik a könyv, innenől nem minden ízében rendelkezik azzal a nyelvi lendülettel, mely az 1916 és 1920 közötti bejegyzésekben sosem hagyott alább. Bár ismételtlen nyomatékosítandó, hogy Doboss munkája komponálásában újszerű és egyedi, hirtelen felsejlenek potenciális előzmény- vagy társművek. Elsősorban Bereményi Géza fejezetező regénye, a *Legendárium* (1978) lazán egymás mellé fűzött modern caputjainak egymásutánja.

A hét, római számmal ellátott nagyobb szövegegységből a II. III., V. arab számokkal elkülönített alfejezeteket is magába foglal, és a *Tartalom* hemzseg a számozatlan alfejezetektől, méghozzá olyképp, hogy nem ad meg minden, a montázsban előforduló al-al-fejezet-jelzést, másfelől megad olyat, amelyet hiába keresnénk, csak tematikai eligazítás. Nem véletlen, hogy az *Előszó* felveti a „hozzánézés” befogadói lehetőségét. A nem lineáris textusalakítás időnként cirkalmas, elaprózott voltát Doboss maga is érzékelhette, ezért szánt a tartalomnak „sorvezető” szerepet: „hozzánézni” a tartalomjegyzék időrendi és nevesítő segédletét a főszöveghez. E tartalmi összegzés kissé sutára sikeredett: egyes passzusai az Ottlik-féle (az *Iskola a határon* szinte önálló tömbjeként megálló) *Mutatóra* három kisebb

lajstrommal emlékeztetnek, azonban az olvasó tájékozódását alig könnyítik meg.

Az időbontásos krónika remeklése a két kardinális Merza István-nagyfejezet (II. és IV.) közé első pillantásra diszfunkcionálisan beékelt bravúrnovella, az *Egy Merza-tanítvány mondja 2010-ben*. A kulcs-elbeszélés legtöbb alakja vezetőknév, monogram, vezeték- plusz becenév, ragadványnév alapján könnyen azonosítható a kortárs magyar művészet, irodalom bennfentesei számára, ha pedig mégsem, a dikció sodra, láza akkor is hömpölyget magával a majdnem hiábavaló értelmiségi lét, a súlyként hordott öregedés e gyónó, indultatos vallomásában. Ráébredünk, hogy a nagyapa megszólalásai és az unoka megszólalásai (vagy az ő mondanóját erősítő más megszólalások) között helye van egy nehezebben azonosítható szereplő megszólalásának. Ez a szereplő nemzedéki értelemben a nagyapa és az unoka között helyezkedik el. Előbbihez hűséges, utóbbival szolidáris, mégis belopja – egyébként nem egyedül – a könyvbe azokat a közléseket, amelyek a négy nemzedékes családragényhez nélkülözhetetlenek. Az V–VII. fejezet az öreg Merza és az egész familia útjáról sorjázatot lényeges információkat, sajnos nem azzal a szervességgel és kimunkáltsággal, amely a II–IV. anyagát fűtötte. A nem lineáris cselekményvezetés repetitív jellege, összefoglalások készítése, az elkalandozás (Márai-idézet, Gobbi Hilda-adalék, Grieg-adatolás stb.) nem mindig előnyös.

A nagytörténet előadásmódját illetően ugyan kiemelt pozíció jut a *mondja* szónak és a benne foglalt irányultságnak, de nem kevésbé a *meséli, elmesél* szavaknak is (*Gy. meséli* alcím – nem sokkal a *Gyula mondja* alcím előtt, és így tovább). Mit szabad elmesélni az iskolában és mit nem? Végigmesélte-e történeteit a nagyapa, *végigmesélődtek-e* a vele kapcsolatos történetek vagy sem? *A Merza-napló* e kérdésekkel, reflexiókkal megpendíti saját identitásának: a napló(k) identitásának, a szereplők és kommentálók identitásának, a Narrátor önazonosságának dilemmáját. Általában is személy és/vagy tárgy önmagával való azonosságának és értelmezhetőségének problémáját. Doboss Gyula könyvének számos értéke és néhány fogyatékosága egy töről fakad: erről a töről, mely időtlen idők óta és időtlen időig nem szűnik meg fakadni.

(*Magyar Napló*, 2014)
Tarján Tamás

Szeretettel köszöntjük a 70 éves Doboss Gyulát!

Számunk szerzői

Bertók László 1935-ben született Vésén. Költő. Pécsen él. Legutóbb megjelent kötete: *Ott mi van?* (versek, 2014).

Debreczeny György 1958-ban született Budapesten. Költő. Könyvtáros (tanár) egy budapesti középiskolai kollégiumban. Kötetei: *ellentéppárhuzamok* (versek, 1982); *elodázható elégiák* (versek, 1989).

Eisemann György 1952-ben született Budapesten. Az ELTE Bölcsészettudományi Karának docense. Legutóbb megjelent kötete: *A későromantikus magyar líra* (2010).

Ferencz Győző 1954-ben született Budapesten. Író, költő, műfordító, irodalomtörténész, kritikus. Legutóbb megjelent kötete: *Szakadás* (versek, 2010).

Gülch Csaba 1959-ben született Téten. Enesén él. Tanár, népművelő, irodalmár. A *Kisalföld* című napilap munkatársa. Legutóbb megjelent kötete: *Profán zsoltár* (versek, 2005).

Győri László 1942-ben született Orosházán. Költő, könyvtáros. Legutóbb megjelent kötete: *A szó árnyéka* (2010).

Handke, Peter 1942-ben született Griffenben. Osztrák író és műfordító. Magyarul legutóbb megjelent kötetei: *Az ismétlés* (regény, 1990); *Végre egy kínai* (regény, 1990).

Hárs Ernő (1920–2014) Magyaróváron született. Költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: *Odüsszeusz visszanez. Válogatott versek és műfordítások* (2011).

Hofmann, Maria Georg 1933-ban született Győrben. Író. Salzburgban él. Számos drámáját mutatták be Németországban. A *Galajda, a balkezes költő* színre lép című regénye 2005-ben jelent meg magyarul.

Hyross Ferenc 1992-ben született Budapesten. A pannonthalmi Bencés Gimnáziumban érettségizett. Jelenleg Budapesten él.

Jász Attila 1966-ban született Szőnyben. Költő, az Új Forrás folyóirat főszerkesztője. Tatán él. Legutóbb megjelent kötete: *Belső árnyék* (versek, 2013).

Kabdebó Lóránt 1936-ban született Budapesten. Irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár. Legutóbb megjelent kötete: *Centrum és redivivus* (2012).

Kecskeméti Kálmán 1942-ben született Budapesten. Festő, fotós, szerkesztő.

Kemsei István 1944-ben született Kaposváron. Költő. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötetei: *Róka a fűzfán* (esszék, 2007); *A vakond feljön* (versek, 2013).

Meliorisz Béla 1950-ben született Győrött. Költő, tanár. Pécsen él. Legutóbb megjelent könyve: *Föld és föld között* (versek, 2006).

Murányi Zita 1982-ben született. Író, költő, újságíró. Budapesten él. Eddig két kötete jelent meg: *Tükörpalota* (regény, 2003); *Duplapu* (regény, 2007). Várhatóan 2015-ben jelenik meg első verseskötete.

Papp Máté 1987-ben született Kecskeméten. Esszéket, kritikákat, recenziókat ír, valamint dalszövegeket fordít. Az Új Forrás folyóirat állandó munkatársa.

Perger Éva 1987-ben született Nyíregyházán. A győri Péterfy Sándor Evangélikus Oktatási Központban érettségizett. 2011-ben végzett a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar szakán. Győrben él.

Pintér Lajos 1953-ban született Szegeden. Költő. A *Forrás* című folyóirat szerkesztője. Legutóbb megjelent kötete: *sárkereszt* (versek, 2014).

Pintér Viktória 1988-ban született Szombathelyen. A Pannon Egyetem, MFTK, Magyar nyelv és irodalom mesterszakának Modern magyar szakirányán szerzett diplomát. A Pannon Egyetemen működő Sziveri János Intézet munkatársa.

Szepesi Attila 1942-ben született Ungváron. Költő. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: *Medvecukor* (barbár szonettek, 2014).

Takács Izolda Nagykanizsán született. Társadalomtudós, főbb kutatási területe a diskurzusanalízis módszertana és a női jogok. Budapesten és Prágában él. 2008 óta rendszeresen publikál könyvkritikákat, tanulmányokat, esszéket.

Tarján Tamás 1949-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, egyetemi tanár, színikritikus, dramaturg. Legutóbb megjelent kötete: *Szemmagasságban* (2013).

Tóth László 1949-ben született Budapesten. Költő, író, kritikus, irodalom- és művészettörténész, műfordító, szerkesztő. Dunaszerdahelyen él. Legutóbb megjelent kötete: *A szövegember* (interjúk, 2014).

Vasadi Péter 1926-ban született Budapesten. Író, költő, újságíró. Legutóbb megjelent kötete: *Sokan vagyok* (esszék, 2014).

Villányi G. András író, költő, műfordító. Budapesten él. Legutóbb megjelent kötete: *Tükröződések* (versek, 2011).

Weiss János 1957-ben született Szűrben. Filozófus, a Magyar Filozófiai Társaság elnöke. Pécsen él. Legutóbb megjelent kötete: *Lukács öröksége. Helyzetfelmérés a kommunizmus bukása után* (2011).

Zsille Gábor 1972-ben született Budapesten. Költő, műfordító, publicista. Legutóbb megjelent kötete: *Krakkói jegyzetek – kultúrcsevej* (próza, 2007).

A MŰHELY MEGVÁSÁROLHATÓ AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN:

Győr:

Antikvárium (Kazinczy u. 6.),
Koncert Zenemű- és Hanglemezbolt
(Arany J. u. 3.)

Budapest:

Írók Könyvesboltja (Andrássy út 45.),
Gondolat Könyvesház (Károlyi Mihály u. 16.)

Debrecen:

Sziget Könyvesbolt (KLTE)

Hódmezővásárhely:

Petőfi Könyvesbolt (Andrássy u. 5.)

Nyíregyháza:

Kötet Könyvesbolt (Hősök tere 9.)

Pécs:

Zrínyi Miklós Könyvesbolt (Jókai u. 25.)

Sopron:

Cédrus Könyvkereskedés
(Bunker Rajnárd köz 2.)

A RELAY ÚJSÁGÁRUSOKNÁL BUDAPESTEN:

Blaha Lujza tér
Déli Pályaudvar
Ferenc körút
Kálvin tér
Órs vezér tér
Váci utca
Bajcsy-Zsilinszky út

Folyóiratunk megrendelhető

a szerkesztőség címén:

9002 Győr, Pf. 45.

Honlap:

www.gyorimuhely.hu

E-mail:

szerkesztoseg@gyorimuhely.hu

MŰHELY KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta
2015. XXXVIII. évfolyam, 1. szám

Főszerkesztő:
VILLÁNYI LÁSZLÓ

Szerkesztők:
HORVÁTH JÓZSEF,
MÁRTONFFY MARCELL

Arculat:
KURCSIS LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár:
SZIKONYA GABRIELLA

T Á M O G A T Ó K :

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Pannon-Víz
alapítva 1884

Pannon-Víz Zrt. Győr

Tarandus Kiadó

Széchenyi István Egyetem, Győr

Uniklub Kft.

Hotel Klastrom, Győr

Index: 25975 HU ISSN 0138-922 X. A szerkesztőség címe: 9002 Győr, Rákóczi u. 1. Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45. Tel./fax: (96) 326-845. E-mail: szerkesztoseg@gyorimuhely.hu. Honlap: www.gyorimuhely.hu. Kiadja: a Műhely Folyóiratkiadó Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság. A kiadásért felel: Villányi László ügyvezető. Budapesten és vidéken terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Üzleti Ügyfelek Üzletág, Központi Előfizetési és Árusmenedzsment Csoport, 1900 Budapest. Előfizethető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, valamint e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu. A befizetéseknél kérjük minden esetben feltüntetni: Műhely c. folyóirat.

Előfizetési díj 2015. évre: 2400,- Ft

Szedés: Szikonya Gabriella • Tördelés: VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr • Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató

Rába György

MŰHELY

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

25 ÉVE
ÚJULT MEG
A MŰHELY

nka
Nemzeti Kulturális Alap

500,- Ft

